

Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století

BcA. Pavla Bártová

Diplomová práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **BcA. Pavla Bártová**
Osobní číslo: **R12022**
Studijní program: **N8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Restaurování a konzervace děl písemné kultury**
Název tématu: **Knižní vazba na českých tiscích ze 17. a 18. století**
Zadávající katedra: **Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je předložit odborné i laické veřejnosti práci, která by jim poskytovala nejen přehled typů barokních vazeb, ale i jejich podrobnější popis a charakteristiku. Studentka ve své práci shrne dosavadní poznatky o knižní vazbě v období baroka na našem území. Hlavní část diplomové práce bude spočívat v podrobném typologickém zpracování jednotlivých typů vazeb z tohoto období. Za tímto účelem bude muset studentka navštívit řadu knihoven a institucí s knižními fondy a provést průzkum konkrétních dobových vazeb. Průzkumy bude studentka provádět v rámci praktické části diplomové práce. Práce bude obsahovat nejen fotografie, ale i kresební a grafickou dokumentaci, která je pro studium a následné pochopení struktury vazby nepostradatelná. Budou zohledněny: organizmus šití, způsob nasazení desek, způsob zpracování pokryvu, jeho výzdoba, knižní kování, ... Studentka se ve své práci také pokusí o sestavení souvislejšího dějinného vývoje barokní knižní vazby na našem území.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

BOHATCOVÁ, Mirjam. Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str.: 324.

BRADÁČ, Ludvík. Knižní vazba v proměně věků. Praha: [Ludvík Bradáč], 1931.

ĐUROVIČ, Michal. Restaurování a konzervování archiválií a knih. 1. vyd.

Praha: Paseka, 2002, 517 s. ISBN 80-718-5383-6.

HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny. Praha: Památník národního písemnictví, 1966.

JANZIM, M., GUNTNER, J.: Das Buch vom Buch, 5000 Jahre Buchgeschichte. Hannover 2007. ISBN 80-87706-515-5.

SOJKOVÁ, Karina. Kovové prvky v knižní vazbě: terminologie, vývoj, výroba, restaurování a konzervace. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011, 158 s. ISBN 978-80-7395-429-1.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. Kniha: její vznik, vývoj a rozbor. 1. vyd. Praha: Orbis, 194. ISBN 08-122-8188-8.

VOIT, Petr. Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Radomír Slovík

Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Datum zadání diplomové práce:

31. října 2013

Termín odevzdání diplomové práce:

28. srpna 2014

Ing. Karol Bayer
děkan

L.S.

Mgr. Radomír Slovík
vedoucí ateliéru

V Litomyšli dne 14. srpna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (Dislokované pracoviště – Fakulta restaurování, Litomyšl).

V Litomyšli dne 19. 8. 2014

BcA. Pavla Bártová

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi při mé práci vyšli vstříc, především pracovníkům knihoven, ve kterých můj průzkum probíhal. Jmenovitě bych ráda zmínila pracovníky Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého Mgr. Petra Polehlu, Ph.D. a Mgr. Jiřího Navrátila, a z Moravské zemské knihovny v Brně Mgr. Jitku Machovou. Za vstřícnost a výpomoc bych ráda poděkovala Mgr. Rostislavu Krušinskému z Vědecké knihovny v Olomouci.

Největší poděkování náleží Mgr. Radomíru Slovikovi, vedoucímu Ateliéru restaurování a konzervace děl písemné kultury Fakulty restaurování v Litomyšli.

Za podporu nejen v souvislosti s touto prací děkuji svým rodičům a sourozencům, kteří při mne stáli po celou dobu mého studia.

ANOTACE

Cílem práce je přinést odborné, ale i laické veřejnosti přehled různých typů knižních vazeb běžně užívaných v 17. a 18. století. Hlavní částí práce je typologie knižních vazeb, která vychází z průzkumu konkrétních dobových vazeb. Průzkum probíhal v několika institucích na různých místech České republiky. Pro pochopení dané problematiky je součástí práce množství nákresů a fotografií.

KLÍČOVÁ SLOVA

knižní vazba, baroko, barokní knižní vazba, typologie knižní vazby

TITLE

Bookbinding at the Czech prints from the 17th and 18th centuries

ANNOTATION

The aim of this work is to present an overview of the common types of the bookbinding from the 17th and 18th centuries. The main part of this work is bookbinding typology, which is based on research at original bindings. Research was conducted in several institutions at different places of the Czech Republic. There are a lot of drawings and photographs for description of typology in this work.

KEYWORDS

Bookbinding, baroque, baroque book binding, typology of bookbinding

OBSAH

1	Postup práce	15
1.1	Vytvoření průzkumového formuláře	15
1.1.1	Průzkum knižní vazby	22
1.1.2	Práce se získanými údaji	24
2	Knižní kultura 17. a 18. století	26
2.1	Historické události počátku 17. století	26
2.2	České země po roce 1648	27
2.3	Barokní kniha	28
2.4	Barokní knihovny	33
2.4.1	Knihovna na Kuksu a hrabě František Antonín Špork (1662–1738)	34
2.4.2	Přetírání hřbetů	38
2.5	Knižní obchod a produkce	40
3	Typy knižních vazeb	41
3.1	Celousňová vazba	41
3.1.1	Slepotisková vazba	42
3.1.2	Zlacená vazba	42
3.2	Pergamenová vazba	53
3.3	Celopapírová vazba	58
3.4	Vazby s kombinovaným pokryvem	60
4	Pokryvový materiál	65
4.1	Useň	65
4.1.1	Zpracování usně na vazbách	65
4.1.2	Mořené, stříkané a mramorované usně	67
4.2	Pergamen	72
4.2.1	Zpracování pergamenu na vazbách	72

4.3	Dekorativní knihařské papíry	74
4.3.1	Mramorové papíry	76
4.3.2	Škrobové papíry	83
4.3.3	Ražené papíry	92
4.3.4	Další dekorativní knihařské papíry	95
5	Výzdoba pokryvu.....	96
5.1	Slepotisk a zlacení.....	96
5.1.1	Kompozice výzdoby	97
5.2	Vzory výzdoby	104
5.2.1	Vějířový vzor "á l'éventail"	105
5.2.2	Dominanta.....	107
5.2.3	Ornamentální pásy	119
6	Hřbet knižní vazby a jeho úprava	134
7	Desky	141
7.1	Materiál	141
7.1.1	Dřevěné desky.....	141
7.1.2	Lepenkové desky	141
7.2	Úprava desek	142
7.3	Nasazení desek	144
8	Ořízka.....	146
9	Šití.....	154
9.1	Obšívání vazů.....	157
9.1.1	Obšívání jednoduchého vazů	157
9.1.2	Šití na zdvojených (dvojitých) vazech.....	157
9.1.3	Obšívání zapuštěných vazů.....	158
9.1.4	Šití "ob složku"	159
10	Kapitálky.....	163

11	Předsádky.....	166
11.1	Předsádky v knižní vazbě 17. a 18. století.....	166
11.1.1	Typy předsádek.....	167
12	Přeplepy	173
13	Kování a uzavírání desek.....	174
13.1	Stuhy.....	174
13.2	Kování	175
14	Závěr	187
15	Použitá literatura a prameny	190

Seznam ilustrací

Obrázek 1 <i>První list průzkumového archu, kniha označená č. 85</i>	17
Obrázek 2 <i>Druhý list průzkumového archu, kniha označená č. 85</i>	18
Obrázek 3 <i>První list průzkumového archu, další ukázka, kniha označená č. 148</i>	19
Obrázek 4 <i>Druhý list průzkumového archu, kniha označená č. 148</i>	20
Obrázek 5 <i>Ukázka jedné z naskenovaných frotáží slepotisku z přední desky vazby</i>	22
Obrázek 6 <i>Ukázka souhrnného archu, předsádky</i>	24
Obrázek 7 <i>Titulní list a přední deska vazby tisku KONIÁŠ, Antonín...</i>	28
Obrázek 8 <i>Porovnání titulních listů tisku KONIÁŠ, Antonín</i>	29
Obrázek 9 <i>Titulní list a přední deska vazby tisku ZENO, Francisco...</i>	30
Obrázek 10 <i>Titulní list a přední deska vazby tisku WEINGARTEN, Jan Jakub...</i>	31
Obrázek 11 <i>Zadní a přední deska tisku KIRCHMAJER, Karel Valentýn. ...</i>	34
Obrázek 12 <i>Zadní a přední deska tisku PARIS, Yves de...</i>	35
Obrázek 13 <i>Frotáž alegorických postav z přední desky vazby.</i>	36
Obrázek 14 <i>Hřbet a přední deska vazby tisku SANNIG, Bernard...</i>	38
Obrázek 15 <i>Zadní a přední deska vazby tisku DOBŘENSKÝ Z ČERNÉHO MOSTU, Jakub Jan Václav...</i>	43
Obrázek 16 <i>Zadní a přední deska vazby tisku KRZYKOWSKI, Krzysztof...</i>	44
Obrázek 17 <i>Detaily z frotáží ze zadních desek dvou vazeb kalendářů.</i>	45
Obrázek 18 <i>Zadní a přední deska vazby tisku ANTONIO, Boll...</i>	46
Obrázek 19 <i>Zadní a přední deska vazby tisku TANNER, Matěj...</i>	47
Obrázek 20 <i>Přední deska vazby tisku SCHMIDL, Jan...</i>	49
Obrázek 21 <i>Zadní a přední deska vazby tisku SCHMIDL, Jan...</i>	50
Obrázek 22 <i>Zadní a přední deska vazby tisku Missale Romano-Bohemicum...</i>	51
Obrázek 23 <i>Zadní a přední deska vazby tisku KOUNIC, Lev Vilém z.</i>	53
Obrázek 24 <i>Celkový pohled na knihu</i>	54

Obrázek 25 <i>Průřez knihou</i>	54
Obrázek 26 <i>Zadní a přední deska vazby tisku FRANCK, Sebastian ...</i>	55
Obrázek 27 <i>Zadní a přední deska vazby tisku LIBIG, Carolus...</i>	56
Obrázek 28 <i>Zadní a přední deska vazby tisku ARDENSBACH, Václav Maximilian...</i>	58
Obrázek 29 <i>Dva příklady rozmístění pokrývkového materiálu na knižních deskách polousňových vazeb</i>	60
Obrázek 30 <i>Ukázka lepenkové desky bez dochovaného papírového pokryvu</i>	61
Obrázek 31 <i>Zadní a přední deska vazby tisku PLEYER, Josef. Lux ...</i>	62
Obrázek 32 <i>Zadní a přední deska vazby tisku Swatá Pobožnost...</i>	63
Obrázek 33 <i>Tenčení usně</i>	65
Obrázek 34 <i>Zakládání rohů</i>	65
Obrázek 35 <i>Useň mramorovaná až po pokrytí vazby</i>	67
Obrázek 36 <i>Zelený pergamen</i>	72
Obrázek 37 <i>Hranové přehyby</i>	72
Obrázek 38 <i>Vazba s pergamenovým pokryvem s patrným volným hřbetem a hranovými přehyby</i>	72
Obrázek 39 <i>Užití dekorativních knihařských papírů jako pokryvu vazeb</i>	74
Obrázek 40 <i>Užití dekorativních knihařských papírů jako listů předsádek</i>	74
Obrázek 41 <i>Vytváření vzoru na mramorovacím slizu pomocí hřebenu</i>	76
Obrázek 42 <i>Snímání vytvořeného vzoru z hladiny mramorovacího slizu</i>	76
Obrázek 43 <i>Ukázka stříkaných papírů</i>	94
Obrázek 44 <i>Dominantová kompozice</i>	97
Obrázek 45 <i>Dominantová kompozice s vpadlým rámem</i>	97
Obrázek 46 <i>Vějířový vzor. Detail ze slepotiskové výzdoby</i>	104
Obrázek 47 <i>Zadní a přední deska vazby zdobené slepotiskem s užitím vějířového vzoru. Vazba tisku NATOLI, Francesco ...</i>	105
Obrázek 48 <i>Zdvojení motivu</i>	125

Obrázek 49 Ukázka použití motivu a jeho zdvojení.....	125
Obrázek 50 Příklady rozmístění vazů na hřbetech vazeb.....	134
Obrázek 51 Zhranění desek.....	141
Obrázek 52 Výřez pro trn.....	142
Obrázek 53 Žlábek pro adjustaci usňového řemínku.....	142
Obrázek 54 Nasazení desek. Provlečení vazů deskou.....	143
Obrázek 55 Nasazení desek, roztřepení motouzů na přidešti.....	143
Obrázek 56 Provlečené vazů u pergamenových vazeb.....	144
Obrázek 57 Upevnění vazů na vnitřní straně desek.....	144
Obrázek 58 Obšíváný kapitálek, aplikován je na hřbetu s přesahem pásku na.....	163
Obrázek 59 Kapitálek u pergamenové vazby se dvěma pergamenovými proužky obtočenými nitěmi.....	163
Obrázek 60 Tkaný kapitálek.....	164
Obrázek 61 Tkaný kapitálek.....	164
Obrázek 62 Předsádka.....	166
Obrázek 63 Odkrytý hřbet knižního bloku s patrnými pergamenovými přelepy.....	172
Obrázek 64 Pohled na vnitřní stranu spodní desky. Upevnění stuh.....	173
Obrázek 65 Pergamenová vazba s textilními stuhami.....	173
Obrázek 66 Trn pro uchycení spony dírkové hranové, úprava hlavic.....	174
Obrázek 67 Průřez řemínky pro uchycení těl spon k desce knihy.....	174
Obrázek 68 Boční pohled na těla spon.....	175
Obrázek 69 Způsoby fixování řemínků k zadní desce knihy.....	175

Seznam obrazových příloh

Obrazová příloha – Mořené, stříkané a mramorované usně.....	68
Obrazová příloha – Mramorové papíry	78
Obrazová příloha – Škrobové papíry.....	83
Obrazová příloha – Ražené papíry	92
Obrazová příloha – Kompozice výzdoby.....	98
Obrazová příloha – Dominanta	107
Obrazová příloha – Dominanty jezuitských vazeb	110
Obrazová příloha – Ornametální pásy	119
Obrazová příloha – Obloučky s palmetami	126
Obrazová příloha – Hřbet.....	135
Obrazová příloha – Ořízka	146
Obrazová příloha – Šití	154
Obrazová příloha – Těla spon	176

Úvod

Barokní knižní vazby se dochovaly v mnohonásobně větším počtu, než vazby renesanční a jsou hojně zastoupeny ve většině knižních sbírek. Knihařské řemeslo v 17. a 18. století v českých zemích upadalo a české barokní vazby jsou označovány jako vazby podprůměrné kvality, a to nejen ve srovnání s knižní tvorbou jiných zemí, ale i s knižní tvorbou českou dob předcházejících. I přes jejich početnost není barokním knižním vazbám věnováno tolik pozornosti, jako vazbám z jiných období. Protože jsem se při restaurování nejčastěji setkávala s vazbami z období baroka, rozhodla jsem se detailně zaměřit na tuto "dobu temna" a její vazby. Dostatek prostoru v práci jsem se rozhodla věnovat i levnějším užitkovým vazbám tak, aby byl dostatečně zaznamenán i jejich typologický popis a přehled běžné barokní knižní vazby byl co nejkompletnější bez ohledu na efektivitu a zdobnost vazeb.

Vlastní práce vycházela ze dvou hlavních zdrojů informací, a to ze studia dostupné literatury a z fyzického průzkumu konkrétních vazeb z daného období. Literatura, z níž jsem čerpala, je uvedena v závěru práce. I když se práce zabývá českou knižní tvorbou, nápomocné mi byly i mnohé zahraniční publikace o knižní vazbě v anglickém jazyce.

Zjištěné informace jsou v práci zařazeny do samostatných kapitol od celků, typů knižních vazeb, po jednotlivé prvky. Práce je doplněna množstvím ilustrací.

1 Postup práce

Praktická část mé práce spočívala v průzkumu konkrétních knižních vazeb tisků 17. a 18. století. Za tímto účelem jsem navštívila několik institucí vlastních knižní sbírky. Jedná se o Biskupskou knihovnu Biskupství královéhradeckého v Hradci Králové, Vědeckou knihovnu v Olomouci a Moravskou zemskou knihovnu v Brně. Do práce byly zařazeny i knižní vazby ze Zámecké knihovny v Rychnově nad Kněžnou a několik vazeb ze soukromého vlastnictví.

Vazby jsem pro svou práci vybírala na základě údajů o tisku. Vzhledem k tomu, že u většiny knižních vazeb ze 17. a 18. století není znám autor, vycházela jsem z místa, kde byl tisk vytištěn a vybírala jsem si pouze vazby tisků, které vznikly na českém území a jsou v držení českých institucí. Dá se tak předpokládat, že i přes vysokou migraci knih, jsou dané vazby výsledkem práce českého knihvazače. Pro výběr vazeb byla určující i doba vzniku tisku. Datum vazby knihy se zpravidla liší od data vydání o dva, tři roky, někdy pět let a poměrně zřídka bývá časové rozpětí delší.¹ U vybraných vazeb nesměl být náznak, že by se jednalo o pozdější převazbu napodobující styl daného období. Indiciemi, že se jedná o převazbu, mohou být otvory ve složkách po předchozím šití, užití strojově vyráběného papíru (první papírenský stroj v Čechách byl zprovozněn až v roce 1829) apod. V neposlední řadě jsem se snažila o zachycení „všech“ typologických typů vazeb z daného období.

1.1 Vytvoření průzkumového formuláře

Před započítím průzkumu jsem vytvořila průzkumový arch. Daný formulář, vycházel z obdobných archů užívaných při průzkumu sbírek a přizpůsobila jsem si jej tak, aby odpovídal mým požadavkům. Formulář má rozsah dvou stran formátu A4. Je vytištěn a údaje byly vyplňovány tužkou na místě, kde byly knihy zkoumány. Součástí jsou i vysvětlující nákresy.

V záhlaví formuláře jsou informace o datu, kdy byl průzkum proveden a o instituci, která je vlastníkem knihy. Na samém začátku formuláře jsou údaje o tisku. Jedná se o uvedení autora, název (případně i podnázev) a nakladatelské údaje: datace, tiskař a původ (místo tisku). Údaje jsou zaznamenány v podobě, v jaké jsou na titulním listu, nedochází k jejich transkripci do novodobého českého jazyka. Jako doplňující informace je zde jazyk tisku. V této první části je navíc pro přehlednost umístěna informace o velikosti knihy. Není užito

¹ NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970. Str. 31.

tradičních názvů formátů (folio, kvart,...), ale uvádím přesné rozměry vazby v milimetrech (výška x šířka x síla).

Hlavní část formuláře je typologický popis knižní vazby. Vzhledem k tomu, že v průzkumu nebyly zahrnuty vazby nepůvodní, nebo vazby nedochované (kdy je dochovaný pouze knižní blok), není tato informace v archu zahrnuta. Určuje se vazba měkká (bez pevných desek) a pevná (s deskami ze dřeva či lepenky). Typ vazby je rozlišován dle pokryvového materiálu. Určují se tak vazby s usňovým pokryvem – celousňové. Vazby kombinující useň s jiným materiálem se označují jako polousňové. Dále se určují vazby s pergamenovým pokryvem – pergamenové a vazby s papírovým pokryvem – papírové. Vazby s textilním pokryvem se označují jako vazby textilní. U vazeb s kombinovaným pokryvem se určuje, o jakou kombinaci se jedná. Nejčastější je useň-papír. Pokryv vazby a jeho zpracování na deskách je popisován v následujícím odstavci. Zahrnuje popis materiálu. U usně se jedná o způsob činění. Popisuje se i barva a úprava povrchu. U vazeb s papírovým pokryvem se vyplňuje o jaký druh papíru se jedná, zda je užit mramorový papír, škrobový papír, ražený, nebo jiný. V daném odstavci je prostor i pro popsání záložek, zda-li byly tenčeny (v případě usně) a zarovnány, nebo je-li jejich okraj nepravidelný. Popisuje se i způsob založení materiálu pokryvu na rozích knižních desek. Další část formuláře je věnována výzdobě pokryvu a jejímu krátkému popisu. Tvaru a výzdobě hřbetu se věnuje další odstavec. Uvádí se, zda-li je hřbet zkulacen, je-li pokryv na hřbet bloku nalepen a má-li hřbet nějakou výzdobu. Štítky, které se hojně vyskytují na barokních knižních vazbách, jsou popsány níže. Další prostor je věnován knižním deskám a jejich celkovému popisu od materiálu, rozměrů, velikosti kant (tj. okrajů přesahujících knižní blok), zhranění a jejich nasazení na knižní blok. V případě, že jsou desky dále upraveny, je to zde zaznamenáno také. Jedná se hlavně o úpravu knižních desek spojenou s aplikací kovových prvků vazby. Dále se formulář věnuje popisu ořízek knihy. Je-li vhloubená určuje již předešlá informace o tvaru hřbetu. Popisují také barevnou úpravu ořízek. Pokud ořízka nebyla barvena, je označena jako neupravovaná, tj. bez úprav. V dalším odstavci je prostor pro popis případných záložek, vyskytují-li se. Významná část formuláře se věnuje organismu šití. Zaznamenány jsou údaje o vazech: počet, materiál a vzdálenost vazů od sebe. Je popsán způsob obšívání vazů. Nejvíce prostoru je věnováno pro zaznamenání schématu šití. Je-li knižní blok ušit tzv. ob složku, je zaznamenáno, jak jsou složky prošívány. V následujícím bloku je popsán kapitálek. Popis se věnuje užitým materiálům a jejich barevnosti, způsobu šití kapitálku a upevnění ke knižnímu korpusu. V barokní knižní tvorbě se vyskytují převážně kapitálky nalepené, které nevznikaly jako

součástí vazebného organismu spolu s blokem, nebo byly vyšity na nalepené jádro již na knižním bloku, proto se zaznamenává i jakým způsobem jsou kapitálky k bloku upevněny. Dochází tak i ke ztrátě kapitálků. Zaznamenávají se jako nedochované. Vedle toho se vyskytují knižní korpusy zcela bez kapitálků. V dalším odstavci je uveden krátký popis o přeletech, o jejich počtu a materiálu. Následující prostor slouží k popisu předsádek. Krom obligátního zaznamenání materiálu, jedná-li se o dekorativní knihařský papír, či nezdobený papír, popisují i počet dvoulistů, zda a kde jsou prošity a nalepeny. Poslední část formuláře pro typologický popis knižní vazby se věnuje popisu způsobu uzavírání desek. K danému účelu sloužily různé textilní stuhy a usňové řemínky, nebo kování. U kování je popsáno tělo spony. Jedná-li se o sponu hranovou trnovou, je popsán trn, řemínky fixující tělo spony a fixační štítky. Na závěr celého formuláře je vložen krátký popis knižního bloku. Uvádí se, zda-li se jedná o tisk, či rukopis, z jakého materiálu je psací podložka, rozměr knižního bloku, a to jak je sestaven. V sestavení knižního bloku popisují z kolika dvoulistů je složena složka. Poslední záznam ve formuláři se týká grafické výzdoby. Jde jen o doplňující informaci uvádějící pouze má-li kniha nějakou grafickou výzdobu.

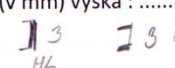
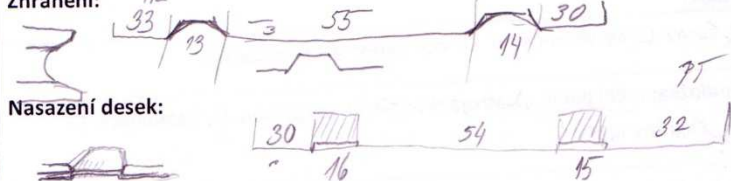

Na následujících stránkách jsou dvě ukázky formulářů z obou stran.

85 15.2. 2014

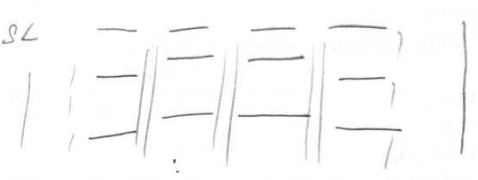

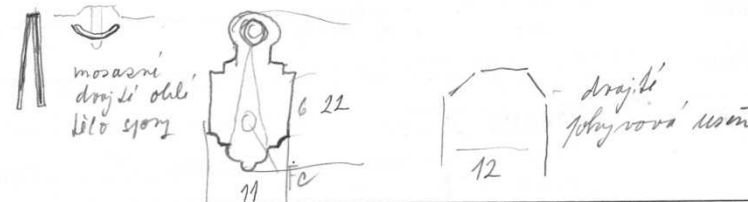
Barokní knižní vazba - typologie

Místo, instituce: <i>VKOL</i>	Signatura: <i>36.315</i> <i>36.315</i>	Katalogové číslo:
Datec: <i>1666</i>	Titul (a podtitul): <i>ANALYZE</i>	
Autor: <i>Jan Hendrich Proskovský + Karel Paleček</i>	Tiskař:	
Původ: <i>plá</i>	Jazyk: <i>ČT + moderní psaní</i>	
Rozměry: (v mm) výška: <i>146</i> šířka: <i>99</i> síla: <i>29</i>	Počet svazků:	
Pouzdro, kazeta:		

Typologický popis: Knižní vazba

Typ vazby:	☐ pevná vazba ☐ měkká vazba ☐ ☐ celousňová ☐ polousňová ☐ pergamenová ☐ textilní ☐ plátěná ☐ celopapírová ☐ ☐ mramorovaný papír ☐ škrobový papír ☐ jiný ☐ ☐ kombinovaný pokryv ☐ useň-papír ☐ plátno-papír ☐ jiný ☐
Pokryv:	Materiál: <i>bílá jehla</i> Záložky: <i>NEZ</i> Zpracování rohů: <i>ZAL - PRÍJOS</i>
Výzdoba pokryvu:	<i>slat. 3 limba jalmy - vyplněn</i> <i>sluč 118</i> <i>kráskovské vazy</i>
Hřbet:	<i>obč. 118, 118, 118 vazy</i>
Štítek:	<i>prv. placení jalmy + jehla - titul + autor</i>
Desky:	Materiál: <i>DREVO</i> Rozměry: (v mm) výška: <i>146</i> šířka: <i>85</i> síla: <i>4</i> Kanty: Zhranění: Násazení desek: <i>ROZTĚP. 112 PRÍJOS</i>
Ořízka:	<i>ev. mat. la E</i>
Neupravovaná ☐	<i>a 3 str.</i>
Záložky, čten. znaménka: ☒	

Obrázek 1 První list průzkumového archu, kniha označená č. 85

Šití:	Vazy: 2 + 3 drji MTZ Vzdálenost vazů: (v mm) 7 28 33 32 27 11 Šití: Schéma šití: OB SL
Kapitálky bez kapitálku ☐ nedochován ☐	Materiál: Tkaloun - Bída' + modra' Způsob šití: Upevnění: Tkaloun vyřito jen horní část Tkaloun na lypen na přitisku s přesadloun na desky
Přepley: ☒	Počet: Materiál:
Předsádky:	
Uzavírání desek:	
Kování: 	(Středové kování, pukly, hranové kování, nárožnice, spony, štitky, ...) mosazní drjčí okle bílo spony 6 22 11 12 drjčí pohybová ušm

Knižní blok:

Tisk ☒ černý ☐ , červeno-černý ☐ , více barevný ☐ , rukopis ☐
Psací podložka: ruční papír ☒ , strojový papír ☐ , pergamen ☐ , kombinace ☐ vergé ☐ , filigrány ☒
Velikost kn. bloku: (v mm) výška : 139 šířka : 84 síla : 20 sestavění kn. bloku: 4 drj o' sl
Grafická výzdoba: imicior

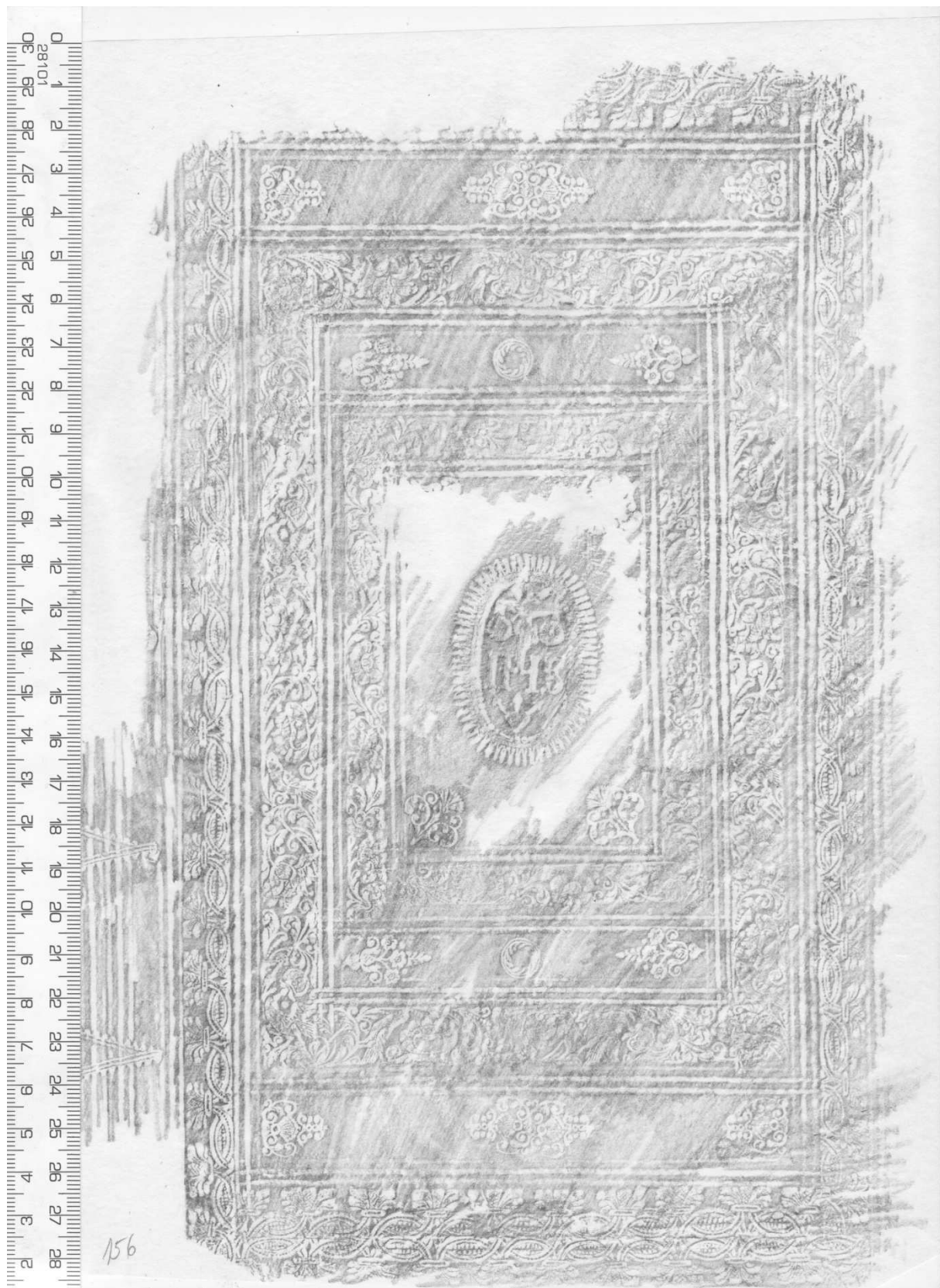
Přílohy:

2

Obrázek 2 Druhý list průzkumového archu, kniha označená č. 85

1.1.1 Průzkum knižní vazby

Po vytvoření průzkumového archu bylo možné věnovat se samotnému průzkumu knih. Za tímto účelem jsem cestovala po archivech a knihovnách a dané vazby zkoumala na místě ve studovnách. Průzkum každé knihy jsem začínala detailní fotodokumentací vazby. Knihy byly fotografovány na podložce z bílého papíru. Veškerá fotodokumentace celé práce byla provedena fotoaparátem CANON EOS 500D. Použit byl nejčastěji objektiv CANON EF-S 18-55mm f/3,5-5,6 IS a CANON EF 50mm f/1,8 II. Fotodokumentace byla pořizována vždy bez použití blesku. Vzhledem k tomu, že některé badatelný mají jen mírné osvětlení, (a nebylo již možné nastavit nižší čas uzávěrky a nižší clonu) bylo nutné některé fotografie upravit v následném postprocesu. V průběhu celé práce bylo nafoceno okolo 6000 snímků. Následně jsem knihu změřila a zjištěné údaje jsem zaznamenala do průzkumového formuláře. K měření byla používána papírová a plastová pravítka, aby nedošlo k poškození zkoumaných vazeb. Dle odstavců ve formuláři jsem prošla a popsala každou knihu. Tímto způsobem bylo prozkoumáno přes 250 knih. V případě, že povrch knihy byl zdoben slepotiskem, který si stále zachovával reliéf, přistoupila jsem k frotáži slepotisku. (viz Obrázek 5) Frotáže jsem následně naskenovala spolu s měřítkem a dále s nimi pracovala v grafických programech, kde se dala frotáž vyříznout a zjasnit. Do práce jsou frotáže a detaily z frotáží vkládány vždy s měřítkem.

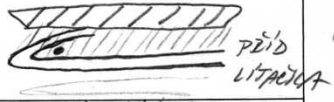

Obrázek 5 Ukázka jedné z naskenovaných frotáží slepotisku z přední desky vazby

1.1.2 Práce se získanými údaji

Pro utřídění informací získaných průzkumem dobových vazeb jsem vytvořila souhrnné archy. Porovnávány byly údaje ze stejných oddílů formuláře, například předsádky (viz Obrázek 6), desky, kapitálky atd. Každý takovýto souhrnný arch byl vytvořen jednotlivě tak, aby vyhovoval získaným informacím. Archy sloužily především k rychlejšímu a ucelenému přehledu údajů. Informace takto získané jsou prezentovány v následující práci, která je rozdělena na kapitoly dle odstavců ve formuláři. Z rychlých nákresů, vzniklých na místě průzkumu a fotografií, jsem vytvořila schematictější nákresy s popisy. Ty doplňují v místech, kde je tomu třeba, dané kapitoly. V případě, že se některý z prvků vyskytoval na knižní vazbě častěji, je mu věnováno v práci více pozornosti. Jedná se tak např. o "obloučky s palmetami".

Text je doprovázen četnými ilustracemi, ať už se jedná o fotografie, nebo o nákresy. Jednotlivě vložené fotografie jsou popsány a jejich seznam se nachází na začátku práce. Vedle toho jsou za některými kapitolami vloženy ucelené obrazové přílohy, podrobně ilustrující zkoumanou problematiku v dané kapitole. Seznam vyobrazení v těchto přílohách je vložen za obrazovou přílohou na konci kapitoly.

I.	JEDEN DVOULIST	 PŘÍD LITÁČKA
II.	JEDEN DVOULIST PROŠTA VÝSTUHA	 - PŘÍD - LITÁČKA
III.	DVA DVOULISTY	 PŘÍD LITÁČKA
IV.	JEDEN DVOULIST OBTÁČÍ 1. SP.	 - PŘÍD - LIT
V.	1. sločka - KRAJNÍ LISTY	 - PŘÍD - LITÁČ
VI.	DVA DVOULISTY ZAKRÁCEN PROSTĚDNI'	 - PŘÍD - LITÁČKA
VII.	JEDEN DVOULIST S KŘÍDELKY PROŠT DVOULIST	
VIII.	DVA JEDEN DVOULIST OBTÁČÍ 1. SP ZAKRÁCEN - LITÁČKA 1. LIST 1. SP	 - PŘÍD - LITÁČ
IX.	VLEPENÝ DVOULIST DO DVOU DVOULISTŮ	 - PŘÍD - LIT
X.	DVA DVOULISTY PROŠTY VE STŘEDU NEZAKRÁCENY - KRAJNÍ PŘÍD	 - PŘÍD - LITÁČKA
XI.	DVA DVOULISTY ZAKRÁCEN JEDEN	 - PŘÍD - LITÁČ
XII.	VLEPEN JEDEN DVOULIST	 - PŘÍD
XIII.	BEZ PŘÍDŮ	 - LITÁČKA

Obrázek 6 Ukázka souhrnného archu, předsádky

2 Knižní kultura 17. a 18. století

2.1 Historické události počátku 17. století

Na počátku 17. století ve střední Evropě doznívala v umění renesance a manýryismus. Do postupného vývoje uměleckých řemesel následně vstoupila válka. Počátky této války, která trvala třicet let, vycházely z událostí odehrávajících se v Čechách. Roku 1617 se nechává Ferdinand II. Štýrský korunovat Českým králem. Záměrem Habsburků bylo zničit v Čechách náboženský kompromis. Cenzura, ničení a uzavírání protestantských kostelů přiměla nekatolické stavy jednat. Roku 1618 se české nekatolické stavy schází v Praze. Po zamítnutí jejich petice císařem Matyášem, vyslal sněm delegaci do sídla místodržícího na Pražský hrad. Po jakémsi symbolickém slyšení byli oba místodržící obřadně vyhozeni z okna. Tato událost vstoupila do dějin jako pražská defenestrace. Když pak roku 1619 zemřel císař Matyáš, zvolili si čeští stavové za krále kalvínského falckého kurfiřta Fridricha. Události vyvrcholily o rok později bitvou na Bílé hoře, kde byly české stavy poraženy.² Je to první bitva války, která započala jako zápolení katolického absolutismu s protestantismem a přerostla v boj předních evropských států o moc. Z hlediska společenského vývoje představovala Třicetiletá válka rozklad a úpadek všeho lidství.

Prohra českých stavů v Bitvě na Bílé hoře přinesla konec náboženské svobody a rekatolizaci v Čechách a na Moravě. Náboženské soužití formálně skončilo roku 1627 vyhlášením Obnoveného zřízení zemského. Tím začíná habsburský absolutismus. Důsledkem bylo vystěhování většiny nekatolické české šlechty a emigrace mnohých významných osobností.

Následky těchto událostí se odrážejí i v uměleckém řemesle. Hospodářský i kulturní úpadek má za následek opožděný nástup nového slohu. Do zahraničí odcházejí nejen bohatí zadavatelé z řad protestantské šlechty, ale i někteří knihaři. České knihařství zažívalo úpadek, který víceméně trval až do 19. století. V knihtisku se zhoršila kvalita papíru i barev. K církevní cenzuře se přidala i cenzura politická. Knižní produkce klesala a klesala také kvalita knižních vazeb. Umělecky nejcennější knihy v období baroka vycházely především ve Francii a v Nizozemí. Francie si udržela své přední místo v kvalitě knižní vazby.

² MUNCK, Thomas. *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 468 s. ISBN 80-7021-508-9. Str. 40.

2.2 České země po roce 1648

Roku 1648 byla ukončena Třicetiletá válka. Vestfálský mír potvrdil, že země Koruny české nezpochybnitelně patří k držávám rakouských Habsburků. Tím bylo zároveň dáno, že české země zůstanou dominantně katolické.

Pro osud knih to znamenalo další omezování literatury s protestantskou tematikou. Roku 1669 se jezuita M. V. Šteyer (1630–1692) finančním základem přičinil o založení „Dědictví svatého Václava“ určenému k vydávání a z části také k bezplatnému rozdávání českých katolických knih. Do roku 1751 jich bylo dáno darem více než 80 000.³

Spolu s rekatolizací českých zemí dochází k obnovené úctě českých zemských světeckých patronů. Podoby světců a výjevy z jejich životů se postupně v knižní ilustraci množily a nahrazovaly dřívější tradiční biblická vyobrazení. Nejčastěji zobrazován je Jan Nepomucký, jenž byl roku 1729 svatořečen.

Ničivé důsledky třicetileté války se povedlo překonat až s příchodem 18. století. České země se tou dobou mohly těšit nesmírně dlouhému období míru. Od roku 1648, kdy byl mír uzavřen, až do roku 1740 zůstaly české země ušetřeny nepřátelských vpádů.⁴ Nastává tak éra vrcholného baroka, která s sebou přináší nebývalý rozmach kultury a umění. Z hlediska dějin umění je 18. století dobou rozkvětu snad ve všech oblastech.

Za definitivní závěr baroka se často označuje rokoko, které v některých aspektech počíná už ve 30. letech 18. století.⁵ Barokní zdobnost je v rokoku dotažena na samou hranici vkusu. Usiluje tak o maximální vizuální efekt.

³ FÉROVÁ, Rút. *Katalogizace sbírky starých tisků českého muzea stříbra v kutné hoře*. Brno, 2010. 145 s.

Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Pavel Holman. Str. 17

⁴ VONDRA, Roman. *České země v letech 1705-1792: věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*.

1. vyd. Praha: Libri, 2010, 383 s. ISBN 978-807-2774-487. Str. 21.

⁵ Tamtéž str. 259.

2.3 Barokní kniha

Díky rekatolizaci se hojně setkáváme s pojmem zakázané knihy ("libri prohibiti"). Jedná se knihy s protestantskou tematikou. Bylo zakázáno je šířit a vlastnit. Docházelo i k jejich zabavování a pálení. Pro určení zakázaných kacířských knih sepsal jezuita Antonín Koniáš svůj proslulý "Klíč", jehož hlavní částí je "Rejstřík zapověděných neb nebezpečných a podezřelých kněh".⁶ Jak bylo s danými knihami nakládáno určovaly značky odsuzující je buď ke zničení, nebo očištění. Koniášův Klíč se stal součástí mnoha knihovních sbírek. Do své práce jsem zařadila jeden výtisk Klíče ze sbírek Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého. (viz Barokní kniha – Příklad č. 1. "Koniášův Klíč", str. 28)

Nejdůležitější literaturou tištěnou v počátcích baroka, v období rekatolizace, je tak náboženská literatura a teologie. V 30. letech 17. století byla založena Arcibiskupská tiskárna (1631–1785) a následně začala svůj provoz i tiskárna Jezuitská (1637–1771). Technickým vedením tiskáren byl pověřen faktor, jímž byl vyučený tiskař.⁷ Jednou z hlavních činností jezuitů bylo i vzdělávání. Po Obnoveném zřízení zemském získali jakýsi monopol na vzdělání a v jezuitské tiskárně tak hojně vznikaly i učebnice. Mnohé učebnice, tištěné i v jiných tiskárnách, se dochovaly jako součásti různých sbírek a archivů. Do své práce jsem začlenila několik vazeb učebnic. (viz Barokní kniha – Příklad č. 2. Učebnice matematiky, str. 30)

Část barokní literatury pak byla věnována i historii a právu, především pak církevnímu právu. K populárním autorům, jehož dílo je hojně zastoupeno v mnoha sbírkách, patřil i právník Jan Jakub Weingarten (1629–1701). Ve své době byl významným právníkem píšícím jak německy, tak latinsky. Uvádí se, že napsal 23 děl.⁸ Při průzkumu jsem se setkala s množstvím výtisků Weingartenových děl. Některé vazby, rozdílné kvality, jsou zařazeny i v této práci. (Barokní kniha – Příklad č. 3. Právnícká literatura, J. J. Weingarten, str. 31)

⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. S. 275.

⁷ KOLDOVÁ, Monika. Jezuitská tiskárna v Praze (1635–1773) a porovnání jejího fungování s jezuitskými tiskárnami v okolních zemích. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, editor. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 2007 Olomouc* [online]: Vědecká knihovna v Olomouci a SDRUK Brno, 2008. ISBN: 978-80-7053-276-8, 978-80-86249-47-6. [cit. 2014-07-28]. Dostupný z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf16/25.pdf>

⁸ NOVOTNÝ, Lubomír. Barokní právník Johann Jakub Weingarten ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2009*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2010. s. 89-106. [cit. 2014-07-28]. Dostupné online z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf18/p09-Novotn%C3%BD-2009.pdf>

Barokní kniha – Příklad č. 1. "Koniášův Klíč"

"Klíč" Antonína Koniáše byl poprvé vydán roku 1729 v Hradci Králové u jedné z nejvýznamnějších knihtiskařských rodin v regionu, u Tibelliů (Tibelli též Tybély). Jako Tiskař je uveden Václav Jan Tibelli. Zde popsaný tisk pochází z roku 1749 a byl vytištěn synem Václava Jana, Janem Klimentem Tibellim.

Tisk je opatřen celousňovou vazbou s pokryvem z třísloniněné mramorované usně zdobené jednoduchou slepotiskovou linkou. Kniha má dřevěné desky. Ořízka je barvená, stříkaná červenou barvou. Knižní blok byl ušit na čtyři pravé vazby tvořené motouzem. Konce motouzů jsou roztřepené a nalepené na přidešti.

Obrázek 7 Titulní list a přední deska vazby tisku

KONIÁŠ, Antonín. *Clavis Haeresim claudens et aperiens. Klíč Kacýřské Bludy K rozeznánj otwjragjcy, K wykořeněnj zamjkgajcy. Aneb Registřjk Některých bludných, pohorssliwých, podezřelých, neb zapowěděných Kněh, s předcházejcími aučinliwými Prostředky, s kterými pohorssliwé, a sskodliwé Knjhy wyskaumati, a wykořeniti se mohau. Na Swětlo wydany. S Dowolenjm Duchownj Wrchnosti. W Hradcy Králowe: u Jana Kljmenta Tybély, 1749.*

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

Obrázek 8 Porovnání titulních listů tisku:

KONIÁŠ, Antonín. *Clavis Haeresim claudens et aperiens. Kljč Kacýřské Bludy K rozeznánj otwjrągjcý, K wykořeněnj zamjągjcý. Aneb Registrjč Něktěřých bludných, pohorssliwých, podezřelých, neb zapowěděných Kněh, s předcházegjcými aučinliwými Prostředky, s kterými pohorssliwé, a sskodliwé Knjhy wyskaumati, a wykořeniti se mohau. Na Swětlo wydany.*

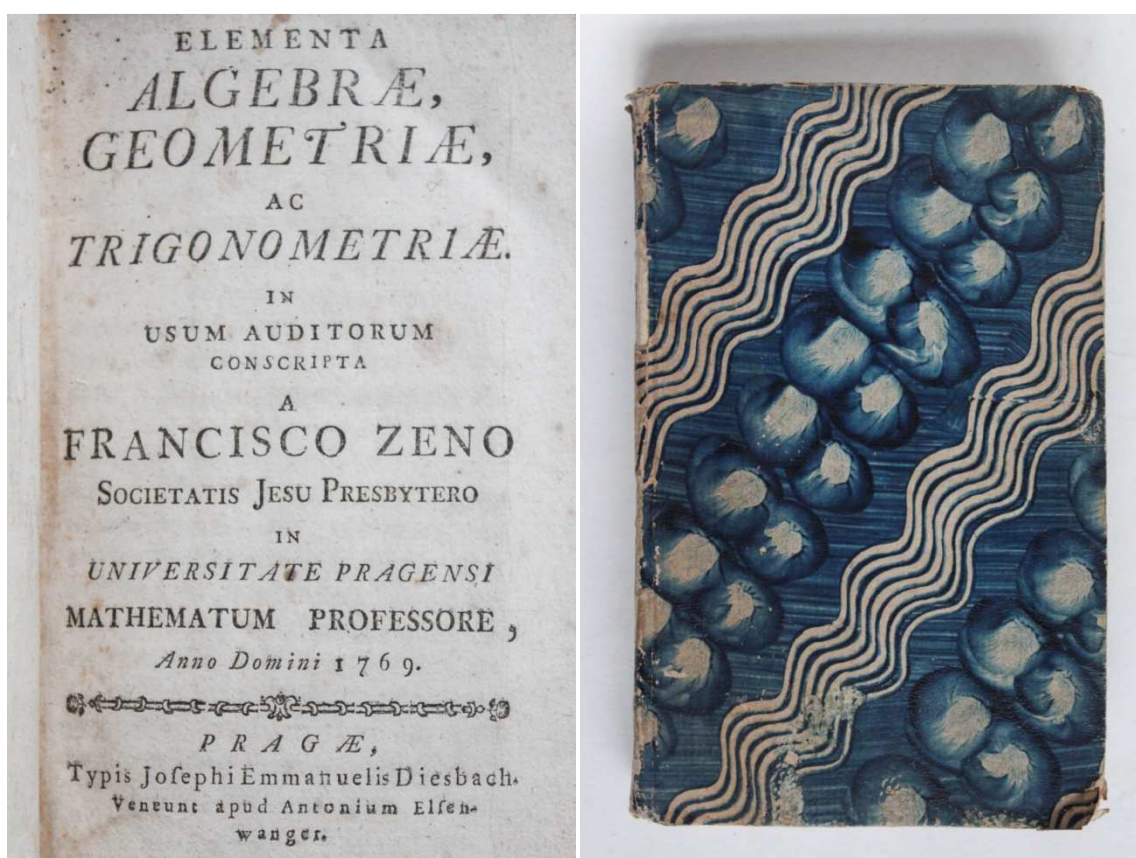
Pravý titulní list je z roku 1729 (Zdroj M. Bohatcová⁹) a levý titulní list je z tisku z roku 1749.

⁹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str. 274.

Barokní kniha – Příklad č. 2. Učebnice matematiky

Do barokní knižní produkce patří i četné učebnice. Pro ukázkou jsem vybrala učebnici z pozdního období, vytištěnou v roce 1769. V tomto případě se jedná o učebnici matematiky sepsanou jezuitským profesorem na Karlově univerzitě v Praze, Františkem Zenem. Kniha přináší některé zcela nové přístupy ke geometrii.¹⁰

Vazba o velikosti 174 x 110 x 21 mm (výška x šířka x síla) má celopapírový pokryv s užitím škrabového papíru. Desky knihy jsou z tenčích dřevěných desek (o síle 1,5 mm). Hřbet je rovný, ořízka nezdobená. Kniha je šita tzv. ob složku a nemá kapitálek.

Obrázek 9 Titulní list a přední deska vazby tisku

ZENO, Francisco. *Elementa ALgebrae, geometriae ac trigonometriae...* Pragae: Typis Josephi Emmanuelis Diesbach, 1769.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

¹⁰ *Bohemica 1500–1800: Antikvariát U Karlova mostu Praha : nabídkový katalog.* Praha: Antikvariát Meissner, 1996, 1-3 sv. ISBN 80-900-1889-0. Str. 1098.

Barokní kniha –Příklad č. 3. Právnická literatura, Jan Jakub Weintgarten

Weintgartenovo dílo *Richter-Spiegel Oder Vorstellung...* je příručka určená pro soudce. Jedná se spíše o spis morálního charakteru, který stanovuje a popisuje subjektivní znaky soudce.¹¹

Vazba je celousňová s bohatou slepotiskovou výzdobou. Dřevěné desky jsou uzavíratelné pomocí dvou hranových trnových spon.

Obrázek 10 Titulní list a přední deska vazby tisku

Titulní list (zdroj fotografie Vědecká knihovna v Olomouci¹²)

WEINGARTEN, Jan Jakub. *Richter-Spiegel Oder Vorstellung, mit was Tugend-Qualität-und Eigenschafften ein Richter oder Oberer begabt- oder ja selber zu erlangen befließen seyn, und was er vor Laster mayden soll: Und wie von viel hundert Jahren, das Hochlöbl. Ertzhaus zu Oesterreich nit anders alß ein wohl-polirten Spiegel zur ausserbaulichen Nachfolg geglantzet habe, ... die gantze Welt bestrahlen thut.* Prag: In Verlegung Heinrich Albrecht Buchhandlern, 1682.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

¹¹ Vědecká knihovna v Olomouci: HLAVNÍ KATALOG. [online]. [cit. 2014-08-11]. Dostupné z:http://aleph.vkol.cz/F/C2N8C583AJ9FX76H9MISKFKJBRJETJINCTDFHGMES12IXABJXE-71931?func=full-set-set&set_number=006694&set_entry=000001&format=999#.U-jPnPl_uoM

¹² http://aleph.vkol.cz/exlibris/aleph/a20_2/apache_media/HHGYRMLYDU85472C1HQTSI5URRX5Q8.jpg

2.4 Barokní knihovny

Barokní knihovny jsou již pojímány jako sálové. Knihy se, na rozdíl od dob přecházejících, skladují na výšku s hřbety otočenými do místnosti. Toto nové pojetí knihoven mělo za následek, že se výzdoba knižní vazby v mnoha případech soustředila pouze na knižní hřbet, zatímco desky zůstaly nezdobené. (viz *Knižní hřbet a její úprava*, str. 131) Knihy jsou seřazeny v dřevěných regálech přímo vyhotovených na velikost místnosti, kde se nachází. Knihy, regály a místnost tak tvoří jednotný vysoce efektivní celek. Absolutního sjednocení bylo zvláště v menších knihovnách dosaženo přetíráním hřbetů jednotnou barvou. (viz str. 37)

Barokní interiéry měly v Českých zemích především zámecké a klášterní knihovny. Mnohé z těchto celků se dochovaly až do dnešních dní, jiné byly rozebrány a knihy začleněny do jiných sbírek.

Mezi nejvýznamnější barokní knihovny u nás patří především Premonstrátská knihovna na Strahově s proslulým Teologickým a Filosofickým sálem, poté knihovní interiér v jezuitském Klementinu, Broumov, Plasy... Ze zámeckých barokních interiérů můžu jmenovat například knihovnu v Buchlově, ve Frýdlantu, Opočně, Kynžvartu a hradní knihovnu na Křivoklátě. O daných knihovnách existují rozsáhlá pojednání a není třeba je zde podrobněji popisovat.

Od poloviny 17. století můžeme sledovat nový rozvoj knižních sbírek. Na významu nabývají šlechtické knihovny, které chovají také nejvíce bibliofilských a výtvarně kvalitních dokladů české knižní vazby. Setkáváme se zde s knižními vazbami vyrobenými na zakázku, které nesou vlastníkovo supralibros ve středu výzdoby desek. Knihy se stávají jedním z aspektů společenské reprezentace. Mezi šlechtické rody, které vlastnily větší knihovní sbírky, můžeme tak zařadit Lobkovice, Černíny, Harrachy, Kounice apod.¹³ Větší prostor je v práci ponechán hraběti Františku Antonínu Šporkovi. S knihami, které byly součástí jeho sbírek, je možné se setkat v mnoha českých knihovnách a jsou zařazeny i do této práce.

¹³ HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966, 75 s., [32] s. obr. příl. Str. 148.

2.4.1 Knihovna na Kuksu a hrabě František Antonín Špork (1662–1738)

K významným knihovnám z přelomu 17. a 18. století patří i knihovna hraběte Františka Antonína Šporka, budovaná v Praze, Lysé a v Kuksu. Hrabě Špork byl známý barokní kavalír a myslitel. Jeho jméno je nejčastěji spojováno s vybudováním stavebního komplexu v Kuksu. Tento komplex se nachází na protilehlých svazích nad Labem nedaleko Choustníkova Hradiště. Na jednom břehu stojí barokní chrám s přilehlým hospitem: ubytováním pro starce, mnichy, případně pro další personál, a na druhém břehu měly být vybudovány okázalé lázně pro bohaté hosty. V prostorách lázeňské části chtěl hrabě vybudovat zároveň pohodlné bydlení pro sebe a svoji rodinu, právě Kuks se měl stát hlavním Šporkovým sídlem.

Součástí kukského komplexu byl i tzv. Filozofický dům, kde byla umístěna významná část Šporkovy knihovny. Obdobné "filozofické domy" zřídil hrabě Špork také v pražském paláci v Hybernské ulici a v Lysé nad Labem. Kukská knihovna spolu s knihovnou v Lysé obsahovaly spíše náboženské spisy. V Kuksu se jednalo o sbírku přes 50 000 svazků.¹⁴

Hrabě Špork své knihy nakupoval a také tiskl. Vlastnil tiskárnu v Lysé nad Labem. Tisky, které přímo vznikly na Šporkův popud, opatřené vazbou, kterou pravděpodobně určil, se nazývají šporkiana.¹⁵ Mnohé vazby nesou Šporkův erb. Samotný fakt, že hrabě Špork měl své vlastní supralibros, povyšuje jeho knihy mezi špičku v knižní vazbě jeho doby. Nacházíme vedle sebe vazby jednodušší, celopapírové, pergamenové i celousňové zdobené pouze supralibros se Šporkovým erbem. Dalším typem jsou nádherné celousňové vazby se slepotiskovou výzdobou tlačenou z jedné desky. Ve středu je jako dominanta umístěn Šporkův erb a po stranách jsou vyobrazeny alegorické postavy. Obraz vystupuje v mírném reliéfu.¹⁶

Tzv. šporkiana byla roztroušena po různých sbírkách v České republice, a tak se se Šporkovými tisky můžeme setkat nejen na Kuksu, v Praze, ale i v dalekém Brně a v Olomouci.

¹⁴ VÍTOVÁ, Kateřina. *Historie Šporkovy knihovny v Kuksu (1700-2009). Průzkum knižního fondu*. Pardubice, 2010. 167 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. Str. 22.

¹⁵ Tamtéž str. 8.

¹⁶ HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966, 75 s., [32] s. obr. příl. str. 148.

Šporkův tisk – Příklad č. 1

Se založením lázní v Kuksu souvisí jeden z prvních šporkovských tisků, který vyšel hned několikrát pod názvem *Uralter Kukus-Brunn Anjetzo erneuerte Gradlitzer Brunn-Quell...* Jedná se o posudek K. V. Kirchmayera o léčivosti nově objeveného pramene vody u Kuksu.¹⁷

Tento tisk ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci je opatřen měkkou vazbou. Pokryv a desky zároveň tak tvoří papír o vyšší gramáži zdobený mramorováním. Na obou stranách vazby je vytlačen Šporkův erb. Na přední desce je kniha opatřena usňovým štítkem se zlateným nápisem.

Obrázek 11 Zadní a přední deska tisku

KIRCHMAJER Z REJCHVIC, Karel Valentýn. *Uralter Kukus-Brunn Anjetzo Neu-erweckter Gradlitzer BRVNN-QUELL Dessen Vrsprung Gelegenheit Alterthumb heylsamen Mineralien, derer Würckung Nutzbarkeit und rechten Gebrauch in möglichster Kürtze beschrieben*. Prag: In Grossen Collegio Carolino bey Georg Labaun, 1696.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

¹⁷ VÍTOVÁ, Kateřina. *Historie Šporkovy knihovny v Kuksu (1700-2009). Průzkum knižního fondu*. Pardubice, 2010. 167 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. Str. 19.

Šporkův tisk – Příklad č. 2

Příkladem bohatě zdobené vazby, kterou zmiňuje ve své knize jak Mirjam Bohatcová¹⁸, tak Pavlína Hamanová,¹⁹ je celousňová vazba tisku *Die Tugend-Schule der Christen Worinnen ein jeder Mensch aufferbaulich unterwiesen wird/ wie er pflichtmässig sein Leben anstellen solle* z roku 1715. Toto dílo vzniklo překladem francouzské práce Ivese de Paris.

Celousňová vazba o velikosti 295 x 240 x 70 (výška x šířka x síla) má obě desky shodně zdobené slepotiskem vcelku tlačným z rozměrné plotny. Obraz vystupuje v mírném reliéfu. Ve středu je Šporkovo supralibros, ve svislých částech rámu jsou vyobrazeny dvě stojící alegorické postavy doplněné rostlinným ornamentem. Desky jsou z lepenky. Kniha je ušita na pět pravých dvojitých vazů, jejichž konce jsou roztřepeny a nalepeny na vnitřní straně desek.

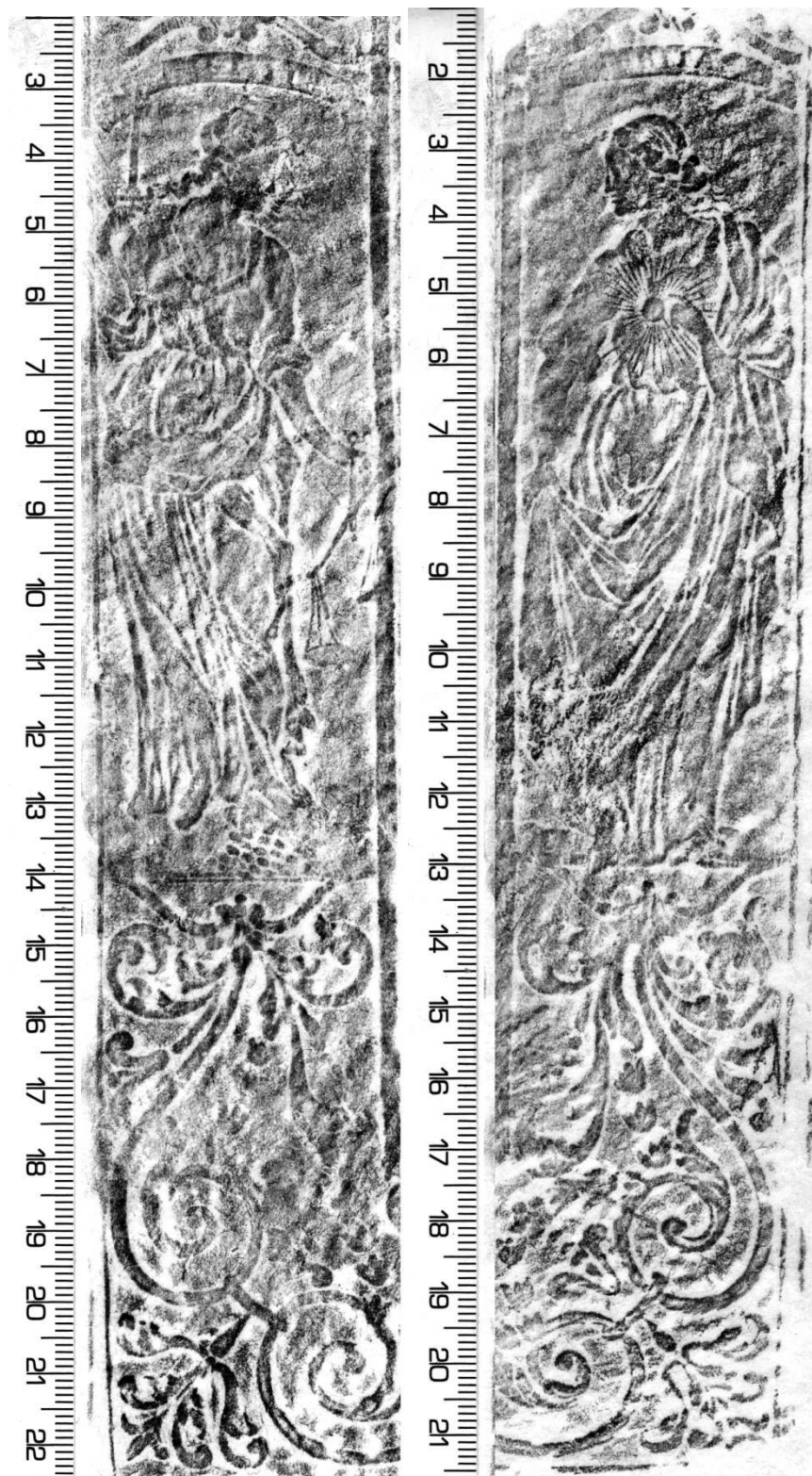
Obrázek 12 Zadní a přední deska tisku

PARIS, Yves de. *Die Tugend-Schule der Christen: Worinnen ein jeder Mensch aufferbaulich unterwiesen wird, wie er pflichtmässig sein Leben anstellen solle*. Prag: gedruckt bey Wolfgang Wickhart, 1715.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

¹⁸ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. s. 323.

¹⁹ HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966, 75 s., [32] s. obr. příl. s. 148.

Obrázek 13 Frotáž alegorických postav z přední desky vazby. Jedná se o postavu Spravedlnosti (vlevo) držící meč a váhy, a postavu křesťanské Lásky s planoucím srdcem. Nad postavami jsou pásy s nápisy: JUSTITIA a CARITAS.

2.4.2 Přetírání hřbetů

S tématem barokních sálových knihoven souvisí v hojné míře také přetírání hřbetů vazeb nejčastěji bílou barvou. Zatímco desky jsou ponechány v původním stavu, hřbety knih jsou sjednoceny a tvoří tak jednotnou fasádu. Ojediněle nebyly hřbety přetírány, ale byl na ně vlepen pruh světlé usně. Kromě sjednocení knih, které mohly být do fondu zařazeny z různých míst, mělo jednotné natírání hřbetů svou příčinu i ve snadnější orientaci v knihovním fondu. Jednotný světlý nátěr umožňoval knihovníkům popsat hřbety knih v určitém systému jednotně. Na hřbetech knih tak nacházíme ručně psané údaje o názvu, autorovi a systémy číslic a písmen označující umístění knihy ve sbírce. Text bývá doplněn ručně malovanými ornamenty, kartušemi apod.

Ačkoliv byla bílá barva nejužívanější, vyskytují se i hřbety přetřené jinou barvou. Barvy mohly mít i symbolický význam. Premonstráti, dominikáni a cisterciáci přetírali své vazby bíle, zatímco u žebravých řádů (františkáni, kapucíni) se setkáváme s barvami nahnědlými a tmavošedými.²⁰ Začernovány byly hřbety u zakázaných, nebo nedoporučovaných knih.²¹ Barvy mohly mít i rozlišovací význam pro jednotlivé oddíly sbírek. V pozdějším období rokoka a klasicismu odráží přetírání bílou barvou zálibu v antice, která byla v představách tehdejších obyvatel bílá. Vyjadřovala se tím slohová čistota. Nejčastěji byla používána olejová barva.

Módní přetírání hřbetů knih, bez rozdílu na zdobnost hřbetu a dobu vzniku knihy, tak zapříčinilo, že byla poničena řada bohatě zdobených hřbetů. Barevným nátěrem byly opatřeny i hřbety bez dochovaného pokryvu. Krom ztráty autenticity a zničení původní výzdoby hřbetu, mělo přetírání za následek i sníženou flexibilitu hřbetu. Zvláště, bylo-li nátěrů aplikováno více, nebo byl-li hřbet přelepen pruhem usně. U takovýchto knih může docházet k dalším poškozením způsobených namáhavým otvíráním desek.

²⁰ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str. 329.

²¹ NOVOTNÝ, Jan. Barokní úpravy knižních vazeb v klementinské jezuitské knihovně. In: *Bibliotheca Antiqua 2013: sborník z 22. konference, 30.-31. 10. 2013, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2013, s. 77-82. ISBN 978-80-7053-301-7. ISBN 978-80-86249-69-8. Str. 80.

Přetírání hřbetů – příklad č. 1

Jako ukázkou sjednocujícího nátěru hřbetu jsem vybrala vazbu tisku *Theologica Scotistarum: Seu Cursus Theologicus Completus*, vytištěného roku 1679. Jedná se o celopergamenovou vazbu s dřevěnými deskami uzavíratelnými trnovými hranovými sponami. Hřbet této knižní vazby byl přelepen tříslučiněnou usní s přesahem na desky knihy. Přelep z usňového pruhu byl navíc přetřen šedou olejovou barvou. V horní části je napsán název knihy a její autor. U paty se nachází ručně psané písmeno a číslice označující zřejmě zařazení knihy ve sbírce. Jak je patrné z fotografií, dochází v místě drážek k praskání nejen barevné vrstvy, ale i usně pod ní.

Obrázek 14 Hřbet a přední deska vazby tisku

SANNIG, Bernard. *Schola Theologica Scotistarum: Seu Cursus Theologicus Completus*. Vetro-Pragae: Typis Danielis Michalek, 1679.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

2.5 Knižní obchod a produkce

Díky rozvoji knihtisku již nepatřily knihy k drahým předmětům. Prodej knih probíhal běžně na trzích a v tiskárnách. Již na konci 16. století vznikala v Praze knihkupectví. Bohatou tištěnou produkcí vydával například knihkupec Mikuláš Hessing²² (působil v Praze od šedesátých let 17. století spolu se svým švagrem Jiřím Albrechtem). Své pobočky měla v Praze řada věhlasných firem z Norimberka, Augsburgu a z Frankfurtu nad Mohanem. Díky tomu byla Praha v podstatě spojena s knižním trhem celé Evropy.²³

Knihy se mnohdy prodávaly ještě nesvázané, pouze srovnané do archů.²⁴ Knižní vazby tak vznikají až na přání vlastníků knih. U nákladnější vazeb se tak můžeme setkat s vlastníkovým supralibros ve středu výzdoby desek. Již na přelomu 16. a 17. století vznikají hromadné vazby. Dané tisky jsou vázány do shodných vazeb ve větším množství. Již vázané se prodávaly i některé tisky kalendářů. (viz str. 42)

Knihvazačů působilo na našem území větší množství. Jmenovat mohu například jednu z předních knihařských rodin, rodinu Šťastných. Rodina bydlela v Praze na Starém městě v domě U Tří divých mužů.²⁵ Další jména spojená s knižní vazbou období baroka jsou: Lorenz Zelbacher, pražský knihvazač Kašpar Massbürger a další.

²² RYCHTEROVÁ, Alena. Pražští knihkupci a knihvazači ve službách roudnických lobkoviců. In: LEDVINKA, Václav a PEŠEK, Jiří, editor. *Documenta Pragensia X*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1990. 2 sv. (279 s., s. 281-536) s. 281 - 290. Str 284.

²³ VEČEŘOVÁ, Petra. Každodennost pražských tiskařů v 16. a na počátku 17. století. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 15. odborné konference Olomouc, 22. - 23. listopadu 2006* [online]. Brno: Sdružení knihoven ČR Brno, 2007 s. 83-97. [cit. 2014-07-28]. Dostupný z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf15/06ref09.pdf> Str. 90.

²⁴ Tamtéž Str. 93.

²⁵ RYCHTEROVÁ, Alena. Pražští knihkupci a knihvazači ve službách roudnických lobkoviců. In: LEDVINKA, Václav a PEŠEK, Jiří, editor. *Documenta Pragensia X*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1990. 2 sv. (279 s., s. 281-536) s. 281 - 290. Str 284.

3 Typy knižních vazeb

Knižní vazba (angl. binding, book binding) je pojem označující korpus knihy opatřený deskami, pokryvem, kováním a dalšími prvky. Podle pokryvu desek se rozeznávají čtyři druhy knižních vazeb: vazba usňová (celousňová), vazba pergamenová, vazba papírová (celopapírová) a vazba plátěná. K těmto čtyřem druhům lze přidat ještě vazby, které kombinují pokryvové materiály, jako je vazba polousňová (useň + papír), polopergamenová (pergamen + papír) a poloplátěná (plátno + papír).

V 17. a 18. století se setkáváme především s vazbami celousňovými, celopapírovými a pergamenovými. V hojném počtu se vyskytují i vazby kombinující pokryvové materiály. Poněkud méně jsou zastoupeny vazby z jiných materiálů, jako je textilní pokryv, např. samet a brokát, nebo kovový pokryv z mědi.

3.1 Celousňová vazba

U celousňové vazby (angl. leather binding) se ve starší (ale i v současné) odborné literatuře setkáváme s používáním názvů kožená vazba či celokožená vazba. Vzhledem k charakteru použitého materiálu, tedy usně, je však výstižnější a odbornější použití termínu vazba celo (polo) usňová.

Označuje se tak druh knižní vazby, kdy pokryvem knihy je vždy useň (jedná se o vyčiněnou kůži, viz str. 62) Nerozhoduje druh činění (v minulosti nejčastěji užívaný způsob činění kůži tříslovinami a síranem hlnito draselným), ani výzdoba, materiál desek apod. Obvykle se udává, že celousňové vazby jsou nejnákladnější a nejkvalitnější druh vazby. I zde existují značné rozdíly v kvalitě a tak vedle nákladných bohatě zdobených vazeb nacházíme i poněkud lacinější vazby. Obzvláště v období baroka se setkáváme s levnějším typem celousňové vazby bez jakékoliv výzdoby, nebo jen s jednoduchým slepotiskovým rámem. Takto prosté vazby se vyskytují především na nebeklících, domácích příručkách, konvolutech kramářských písni apod.²⁶

Jako celousňová vazba se označují všechny vazby, kdy je jediným pokryvem desek i hřbetu useň. V případě, že je pokryv kombinovaný – useň je pouze na hřbetu, či na hřbetu a na rozích – hovoříme o vazbě polousňové. (viz str. 59)

²⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str. 322.

Dle kompozice se celousňové vazby dělí na: vazby s rámovou kompozicí a vazby s dominantovou kompozicí. Přičemž dominantová kompozice je typická pro zlacené vazby. Vyskytují se i vazby kombinující oba kompoziční typy. (viz Kompozice slepotiskové výzdoby)

3.1.1 Slepotisková vazba

Slepotisková vazba (tj. vazba zdobená slepotiskem) je nejběžnější typ celousňové vazby.²⁷ Slepotisk je výzdobná technika, jejímž základním principem je vtlačování ohřátých nástrojů do usně. (viz Výzdoba pokryvu, str. 95)

Hlavní produkce barokní slepotiskové vazby pocházela z klášterních dílen. Významnou roli v úpravě vazeb pak hrají knihy zpracovávané jezuitskými knihvazači.²⁸ Mnohé Jezuitské vazby patří mezi skvostně a nákladně zpracované knihy a jejich úprava byla vzorem dalším knihařským dílnám. Mimo klášterní dílny vznikaly slepotiskové vazby i na zakázky šlechticů, úřadů, škol apod. Vedle nákladných slepotiskových vazeb tak vznikaly i vazby poněkud méně okázalé, zdobené jen jednoduchým slepotiskovým rámem.

3.1.2 Zlacená vazba

Zlacená vazba představuje hlavní vývojový proud v barokní knižní tvorbě. Jako pokryv jsou nejčastěji použity hnědé tříslučiněné usně, které bývají i barevně mořeny.²⁹ Desky jsou ve větší míře po celé 17. a 18. století z lepenky.

²⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 977.

²⁸ Tamtéž str. 969.

²⁹ ĎUROVIČ, Michal. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002, 517 s. ISBN 80-718-5383-6. Str. 392.

Různorodost celousňové vazby 17. a 18. století je prezentována na následujících příkladech.

Celousňová vazba – Příklad č. 1: Vazby kalendářů

Kalendářů vycházelo již od 16. století několik druhů a hojně se prodávaly i po celé 17. a 18. století.³⁰ Byly vydávány převážně v Praze, ale najdeme i tisky, které byly vydány v Litomyšli u Jana Arnolta (pracoval v letech 1655–1671) a v Olomouci u Jana Josefa Kyliána (pracoval v letech 1673–1702). Z pražských vydavatelů kalendářů můžeme jmenovat například Matyáše Rosentrettera (činý 1721–1762) a Antonína Elsenwangerera (činý 1768–1783).³¹ Z knihavazačů, kteří dané kalendáře vážali je znám knihař Lorenz Zelbacher.³²

Tyto kalendáře tvoří zvláštní skupinu bohatě zdobených vazeb. Většinou se jedná o vazby menších rozměrů, nejčastěji kvartového formátu. Typická vazba je celousňová se slepotiskem, nebo zlacením.³³ Zobrazovány bývají dekorativní květy, zemské i římské znaky, postavy světců, čeští zemští patroni a pohled na Prahu. Ve středu přední desky bývá zobrazen korunovaný císařský orel, jenž nese na hrudi portrétní medailon s vyobrazením panovníků: Ferdinarda III., Leopolda I., či Marie Terezie. V horní části desky se nachází obdélníkové pole s nápisem. Zadní deska bývá obdobná, jako deska přední. Ústřední roli hraje opět vyobrazení císařského orla, nesoucího tentokrát portrét císařovny. V horní části se v obdélníkovém poli nacházejí biblické výjevy: např.: Klanění Tří králů, Narození Krista apod.

Méně časté jsou vazby s jednodušším typem výzdoby, kdy je na deskách vytlačen pouze panovnický portrét, nebo císařský orel (tentokrát nenesoucí portrétní medailon) a bohatě zdobené rámy. Některé vazby jsou zdobeny jen jednoduchým, či složitějším rámcem. Tyto vazby neobsahují kovové prvky.

³⁰ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19.stol.* Praha, 1959. Str. 155.

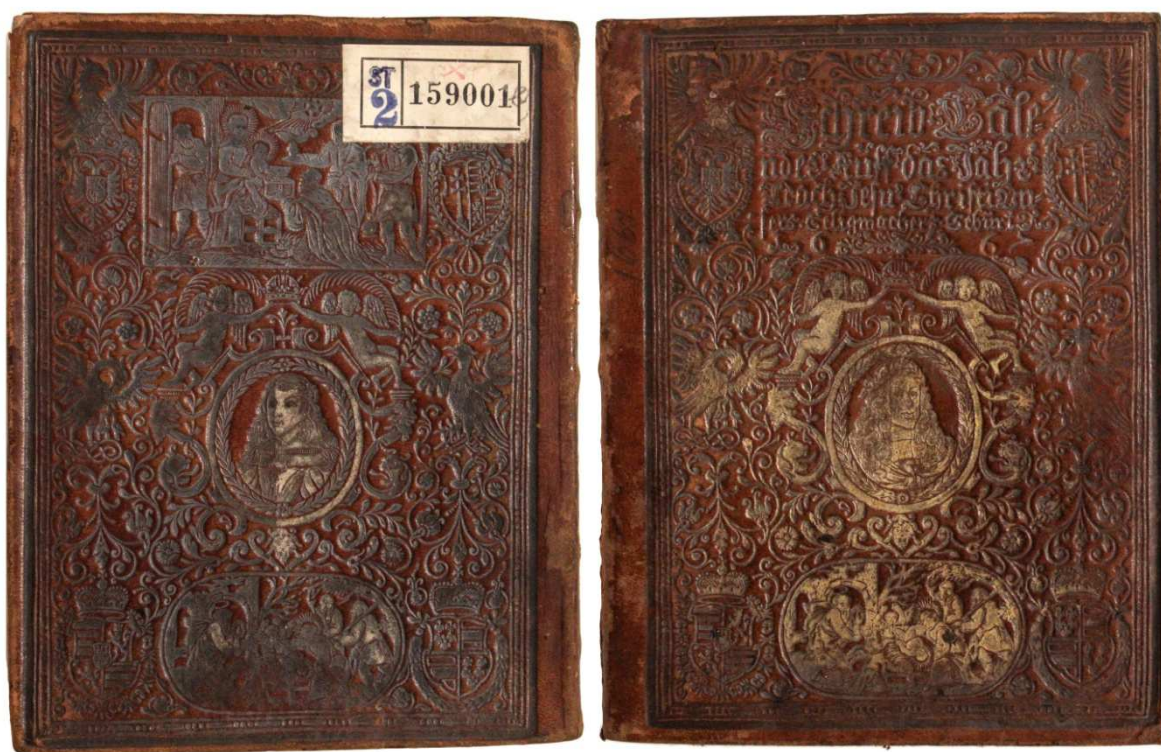
³¹ HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny.* Praha: Památník národního písemnictví, 1966, str. 22.

³² HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19.stol.* Praha, 1959. Str. 155.

³³ HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny.* Praha: Památník národního písemnictví, 1966, str. 22.

Bohatě zdobeny jsou i některé vazby kalendářů ze 17. století ze sbírek Moravské zemské knihovny v Brně. Uvádím pro příklad vazbu tisku "Nový s Pranostykau Hwězdářskau Kalendář, podle naprawenj Ržehoře XIII...", vytištěného zřejmě roku 1666 u Jana Arnolta v Litomyšli. Jedná se o celousňovou vazbu. Na přední desce, bohatě zlacené, je v horní části obdélníkové pole s titulem: "Schreib Calender auff das Jahr nach Jesu Christi Unsers Seligmachers Geburt 1667". Pod ním je portrétní medailon císaře Leopolda I. s množstvím rostlinných ornamentů, štítů a vyobrazenými znaky zemí. V dolní části je výjev z Bible: "Narození Páně".

Na zadní desce je motiv tlačen stříbrem. V horní části je výjev "Klanění Tří Králů" pod kterým je portrétní medailon císařovny doprovázen týmiž znaky a motivy, které jsou na přední desce. Ve spodní části je opět biblický výjev "Narození Páně".

Obrázek 15 Zadní a přední deska vazby tisku

DOBŘENSKÝ Z ČERNÉHO MOSTU, Jakub Jan Václav. *Nový s Pranostykau Hwězdářskau Kalendář, podle naprawenj Ržehoře XIII. Papeže Léta 1581. a Weřegného Rozhlássenj, y také Slawného Wyrčenj Cýsaře Rudolffa II. w Králowstwj Českém, a giných Zemích k němu přiwtělených wydaného, Léta 1584: Obsahugjcy přes celý Rok, dle SwatoSwatého Ržjmského a Swatého Hlawnjho Kostela Pražského Pořádku, Swátky a Památky w Králowstwj Českém od starodáwna zachowáwané.* W Měště Litomyssli: wytiskl Jan Arnolt, 1666?. Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

Obdobná je i vazba, kterou je opatřen tisk "*Kalendář Hospodářský a Kancellářský*" vytištěný roku 1677 v Olomouci u Jana Josefa Kyliána. Tato menší celousňová vazba o rozměrech 204 x 156 mm (v x š) je bohatě zdobena na celé ploše obou desek. Výjev na přední desce je zlacen. V horní části je v obdélníku nápis (nyní z části překryt lístkem se signaturou). Po stranách nápisu jsou erby. Ve středu desky je říšský orel s oválným portrétním medailonem s vyobrazením pravděpodobně Leopolda I. V dolní části je v oválném medailonu vyobrazen patron české země, Sv. Václav.

Zadní deska, tlačená stříbrem, je pojednána obdobně, jako přední deska, jen v portrétním medailonu je vyobrazena zřejmě císařovna a v horním obdélníkovém poli je biblický výjev: "Klanění Tří Králů".

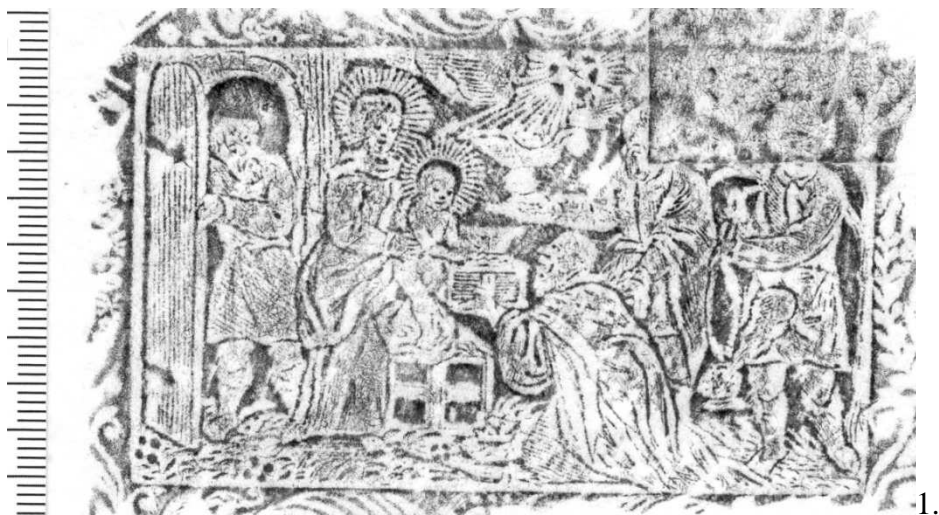
Knih má lepenkové desky. Hřbet je rovný a lehce patrné vazby jsou zvýrazněné slepotiskem.

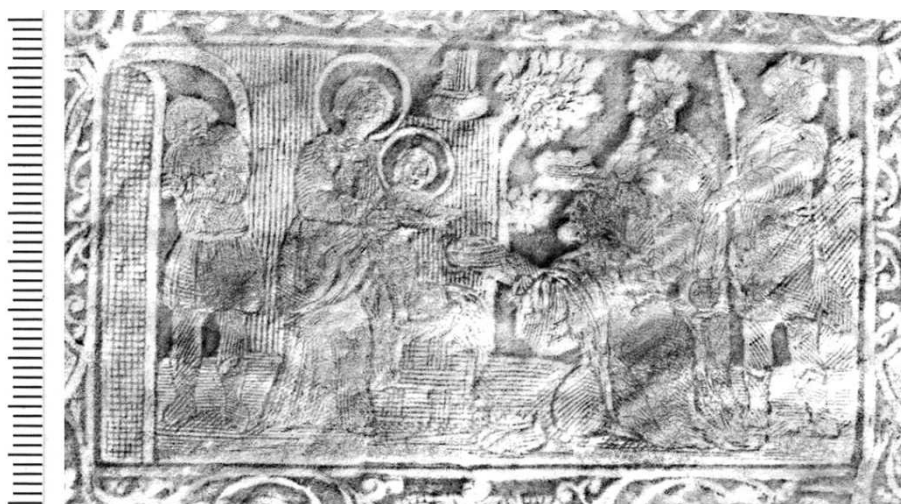
Obrázek 16 Zadní a přední deska vazby tisku

KRZYKOWSKI, Krzysztof. *Kalendář Hospodářský a Kancellářský: Ku potřebě Pánům, Auředlnjkům, Pjsařům, Prokurátorům, Měsstianům, Kupcům, a Obchody wsseligaké wedaucým*. Wytisštěný w Kr: Hl. Měště Holomaucy: v Jana Jozeffa Kyliána, 1677.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

1.

2.

Obrázek 17 Dva detaily z frotáží ze zadních desek vazeb kalendářů, kde je vyobrazen shodný biblický výjev "Klanění Tří Králů". Na frotážích jsou patrné drobné rozdíly ve zpracování. Nejedná se o otisk ze stejné plotny.

1. detail je z vazby tisku: KRZYKOWSKI, Krzysztof. *Kalendář Hospodářský a Kancellářský... Wytisštěný w Kr: Hl. Městě Holomaucy*: v Jana Jozeffa Kyliána, 1677.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

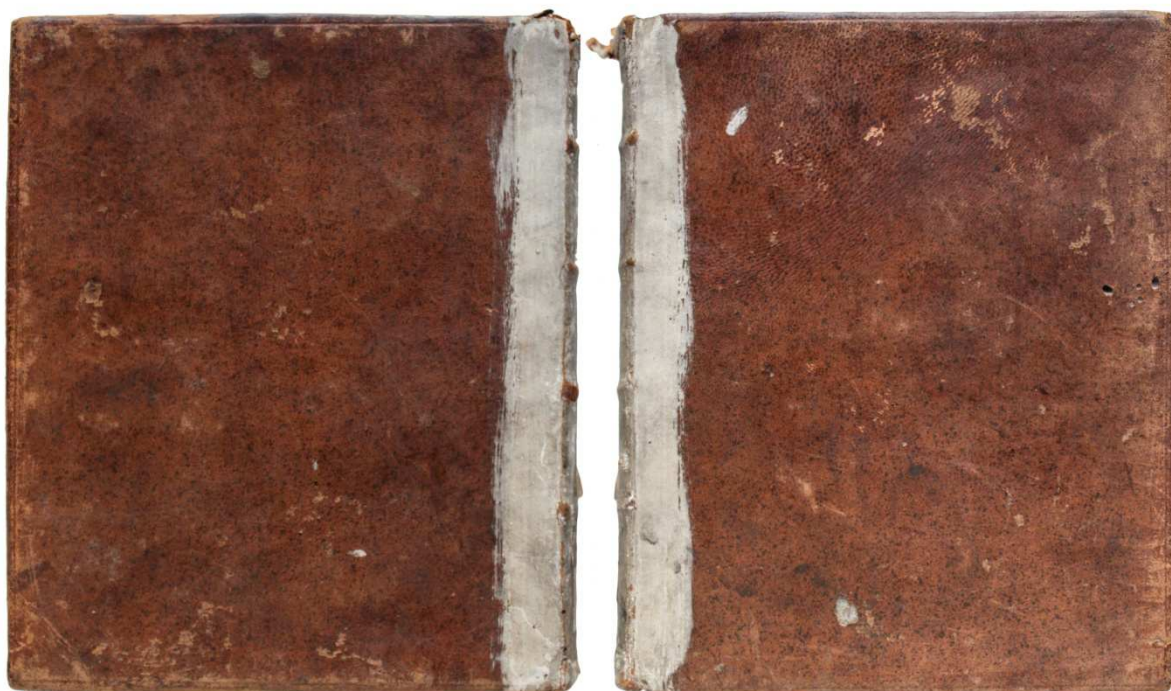
2. detail je z vazby tisku: DOBŘENSKÝ Z ČERNÉHO MOSTU, Jakub Jan Václav. *Nový s Pranostykau Hvězdárskau Kalendář, podle naprawenj Ržehoře XIII. Papeže Léta 1581. a Weřegného Rozhlásenj, y také Slawného Wyrčenj Cýsaře Rudolffa II. w Králowstwj Českém, a giných Zemích k němu přiwtělených wydaného, Léta 1584: Obsahugjcy přes celý Rok, dle SwatoSwatého Ržjmského a Swatého Hlawnjho Kostela Pražského Pořádku, Swátky a Památky w Králowstwj Českém od starodáwna zachowáwané*. W Městě Litomyssli: wytiskl Jan Arnolt, 1666?.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

Celousňová vazba – Příklad č. 1: Celousňová vazba s lepenkovými deskami

V 17. a 18. století byly oblíbené i levnější celousňové vazby, převážně bez zdobení, nebo zdobené jen jednoduchým rámem tvořeným slepotiskovou linií. Useň může být bez úprav, ale i mramorovaná, či stříkaná. Desky jsou nejčastěji lepenkové, ale není výjimkou ani užití tenčích dřevěných desek. Ořízky bývají neupravované, nebo stříkané nejčastěji červenou a modrou barvou.

Pro ukázkou konkrétní vazby jsem vybrala vazbu tisku "*Dissertationes polemicae in usum Alumnorum Ecclesiasticorum Seminarii Episcopalis Reginae-Hradecensis*" vytištěného roku 1767 v Praze, nyní ve sbírkách Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého. Vazba o rozměrech 200 x 170 x 45 mm (v x š x s) má pokryv z hnědé usně zdobené stříkáním. Po okrajích desek je jednoduchá slepotisková linie. Mírně zkulacený hřbet s vazy zvýrazněnými slepotiskem byl v minulosti přetřen bílou barvou. Ořízka je barevná, stříkaná červenou barvou. Čtyři vazy, na kterých je ušit knižní blok, jsou roztřepeny a nalepeny na přideštit. Předsádky jsou z jednoho dvoulistu nezdobeného ručního papíru přišitého ke knižnímu bloku.

Obrázek 18 Zadní a přední deska vazby tisku

ANTONIO, Boll. *Dissertationes polemicae in usum Alumnorum Ecclesiasticorum Seminarii Episcopalis Reginae-Hradecensis*. Vetro-Pragae: Typis Joannis Caroli Hraba, 1767.

Místo uložení: Biskupska knihovna Biskupství královéhradeckého.

Celousňová vazba – Příklad č. 3: Jezuitské vazby

Pojmem jezuitská vazba se označuje druh slepotiskové vazby užívané po polovině 16. století až do poloviny 18. století pro katolickou literaturu zpracovávanou jezuitskými knihvazači. Mnohé jezuitské vazby patří mezi nádherné a slavnostní barokní vazby.

Jezuitské vazby hrají významnou roli v úpravě barokních vazeb. Pokryvem je nejčastěji bílá vepřovice s charakteristickou slepotiskovou výzdobou, díky níž mohou jezuitské vazby působit až monotónně. Středem dominantové kompozice je emblém s písmeny IHS (monogram jména Ježíš) na přední desce a MAR, MRI, či MA (monogram jména Maria) na desce zadní. Mnohdy jsou písmena ve středu nahrazena figurálními motivy, a to Kristovou hlavou se svatozářím a stojící Madonou s děťátkem. Ornamentální styl středové kartuše se mění. V 18. století převažuje dominanta zasazená do bohaté ornamentální bordury. (Více o slepotiskové výzdobě vazeb na str. 95) Méně časté jsou jezuitské vazby pergamenové, nebo vázané do hnědé a černé usně.

Obrázek 19 Zadní a přední deska vazby tisku

TANNER, Matěj. *Societas Jesu usque ad Sudorem et mortem, Pro Salute Proximi laborans*. [Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, ca. 1690–1693].

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Jako příklad jezuitské vazby uvádím vazbu tisku *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemicae*, (Obrázek 20) vytištěného roku 1747 v pražské jezuitské tiskárně v době, kdy byl jejím faktorem Jacob Schweiger. Jedná se o první svazek ze čtyřsvazkového díla vycházejícího v letech 1747–1759, jehož autorem je Johann Schmidl (česky též Jan Schmidl).³⁴ Ten ve své práci zmapoval dějiny jezuitů v České provincii od samých počátků v roce 1555 až do roku 1653. Daná vazba se nachází ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci. (signatura č. II 33.936/1)³⁵

Rozměry vazby jsou 328 x 217 x 59 mm (výška x šířka x síla). Pokryvem je bílá vepřová jircha s bohatou slepotiskovou výzdobou. Na přední desce ve středu kompozice je supralibros s písmeny IHS a výjevem Ježíše na kříži nad nápisem a vyobrazením srdce se třemi hroty v dolní části. Na zadní desce je supralibros s písmeny MAR ve středu oválu, se srdcem probodnutým třemi hroty pod písmeny a korunkou v horní části oválu. Dřevěné desky knihy byly z vnitřní strany zhraněny. Na zadní desce jsou vyhloubeny dva žlábků pro uchycení usňových sponových řemíků a na přední desce jsou v přední hraně dva otvory pro trny. Knižní desky jsou k bloku připevněny motouzy, které jsou roztrženy a nalepeny na vnitřní straně desek – na přídeští. Oblý hřbet knihy s vystouplými vazy je v prvním, druhém a předposledním mezivazním poli opatřen pergamenovými štítky se zlaceným nápisem uvádějícím název knihy, autora a díl svazku. Ořízka knihy je ořezaná a natřená červenou barvou. Kniha byla opatřena (dnes z části nedochovaným) kováním. Jedná se o dírkové spony hranové. Těla spon i trny jsou z mosazi. Řemíčky fixující těla spon k zadní desce mají jádro z usňového proužku, který je obtočen stejnou usní, která byla použita na pokryv.

³⁴ Johann Schmidl. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-08-07]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Schmidl

³⁵ Elektronická kniha dostupná z: <http://eod.vkol.cz/ii33936-1/>

Obrázek 20 Přední deska vazby tisku

SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592.* Pragae: Typis universitatis CAROLO Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Pro ilustraci přináším příklad stejného tisku ovšem ze sbírek Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého. Tato vazba, ač je jako pokryvu opět užito bohatě slepotiskem zdobené jirchy, postrádá typické znaky jezuitské vazby: dominantu IHS na přední desce a MAR na desce zadní. Velikosti vazby je 332 x 222 x 60 mm (výška x šířka x síla) a je opatřena dřevěnými deskami s vnitřním zhraněním, žlábký pro řemínky fixující těla spon na zadní desce a výřezy pro trny na hraně desky přední. Hřbet je oblý s vazy zvýrazněnými slepotiskovou trojlinkou. V prvním mezivazním poli je štítek z hnědé usně s názvem knihy provedeným slepotiskem. Ořízka je natíraná modrá. Knižní blok byl ušit na pět vazů, které byly roztřepeny a nalepeny na přideštit. Kováním je opět trnová hranová spona připevněna na řemíncích z bílé usně.

Obrázek 21 Zadní a přední deska vazby tisku

SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592*. Praga: Typis universitatis Carolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

Pro úplnost k Jezuitským vazbám přináším ukázkou vazby tisku *Missale Romano-Bohemicum*, vytištěného v pražské Tiskárně arcibiskupské za faktora Viléma Knauffa roku 1690. V současnosti je kniha v soukromém vlastnictví.

Tato rozměrnější vazba o velikosti 335 x 218 x 89 mm (v x š x s) je na rozdíl od předchozích vázána do černé (černě mořené) usně. Na deskách je bohatá slepotisková výzdoba. Krajiní linie je tlačena stříbrem. Středové dominanty s emblémem IHS na přední desce a podobiznou Panny Marie na zadní desce jsou zlaceny. Kniha má dřevěné desky z vnitřní strany zhraněny. Šito bylo na pět pravých vazů, dobře znatelných na oblém hřbetu, konce vazů jsou rozřepeny a nalepeny na vnitřní straně desek. Ořízka je ze všech tří stran zlacená. Kniha se uzavírala pomocí trnových hranových spon, které se nedochovaly.

Obrázek 22 Zadní a přední deska vazby tisku

Missale Romano-Bohemicum Conformatum, Juxta Decretum Sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum: Pii V. Pontificis Maximi Jussu Editum, Et Clementis VIII. Primum, Ac denuo Urbani Papae Octavi Auctoritate recognitum...
Pragae: Typis Archi-episcopalis Seminarij in Aula Regia, per Guilielmum Knauff, 1690.

V soukromém vlastnictví.

3.2 Pergamenová vazba

Pergamen je velmi oblíben pro svou trvanlivost. V porovnání s usněmi má vysokou odolnost proti stárnutí. Byl vyráběn z kůží ovcí, vepřů, koz a telat. (viz Pergamen, str.71)

Pergamenová vazba (angl. vellum binding) je druh knižní vazby používaný již od 13. století. Nacházíme jej nejčastěji u knih menšího formátu, ale i u větších podélných vazeb map, atlasů a hudebnin. Pergamenu se jako pokryvu užívalo na vazbách různých kvalit: od zlacených nákladných vazeb po levné, na které byl použit "druhotný" pergamen.

Během 17. a 18. století sloužila k výrobě pergamenu i kůže z vepřů, která po vyhlazení za tepla získala vysoký lesk, připomínala tak slonovinu.³⁶ Takovýto bílý až nažloutlý pergamen odpovídal barokní a rokokové zálibě, obzvláště v kombinaci se zlaceným ornamentem na deskách. Častá je i kombinace pergamenové vazby se zlacenou ořízkou. Oproti tomu přišlo v 16. století do módy barvení pergamenu na červenou, či na zeleno.

Vedle těchto nákladných pergamenových vazeb vznikaly vazby levnější. Na jejich výrobu byl mnohdy "druhotně" použit pergamen ze zrušených liturgických kodexů, či knih administrativní povahy.

Pergamen může po třech stranách vybíhat v hranové přehyby: ty jsou buď jen naznačeny, nebo mají takové rozměry, že mohou po uzavření desek zcela překrýt ořízku. Nejčastěji jsou hranové přehyby pouze na přední desce. V případě užití takycho přesahů hovoříme o tzv. holandské hraně (kantě).

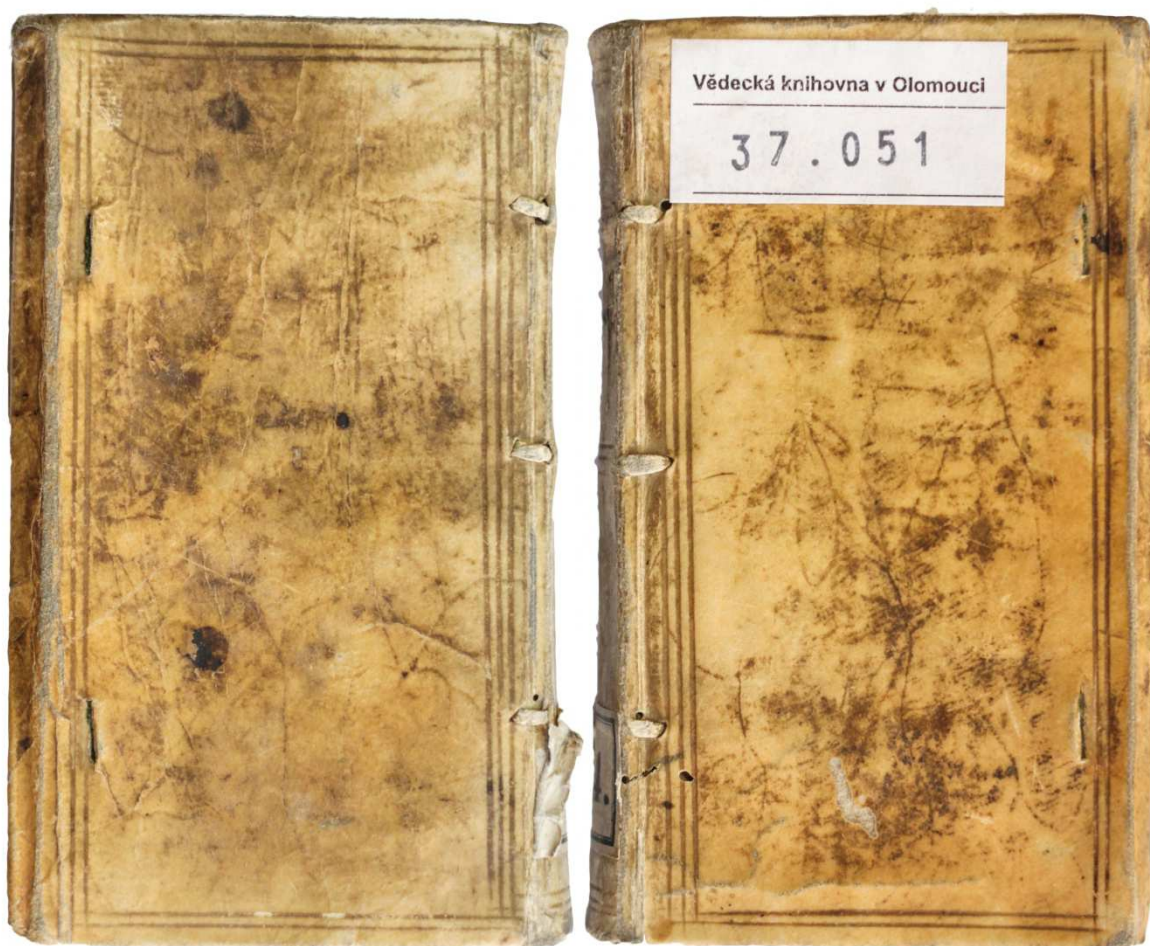
Pergamenové vazby mají nejčastěji lepenkové desky. Pergamenový pokryv je na deskách buď celoplošně nalepen, nebo je pojidlem fixován pouze na záložkách a pergamen je na deskách volný. Někdy bývá pergamen před použitím vylepen z vnitřní strany papírem. Hřbet je u pergamenových vazeb volný, to znamená, že pokryv není nalepen na hřbetu bloku.

Dalším typem pergamenových vazeb, které se vyskytovaly ještě v 17. a 18. století byly měkké pergamenové vazby. U těchto vazeb chybějí pevné desky, jejichž funkci nahrazuje samotný pergamen – pergamenová obálka.

³⁶ VOIT, Petr. *Bohemica 1500–1800: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 971.

Pergamenová vazba – Příklad č. 1: pergamenová vazba s hranovým přehybem

Pro ukázkou vazby s hranovým přehybem přikládám pergamenovou vazbu tisku *Manuale almae congregationis D. Virginis visitantis*, vytištěného roku 1632 v Olomouci. Menší vazba o rozměrech 131 x 77 x 22 mm (v x š x s) má pergamenový pokryv nalepený na lepenkových deskách. Pokryv je zdoben jednoduchým slepotiskovým rámem tvořeným dvojlinkou. Hřbet je volný, pergamen na něj není nalepen. Přední ořízka, natřena červenou barvou, je částečně překryta hranovými přehyby. Přehyb z přední desky je větší, o velikosti 7 mm. Vazy, tvořeny třemi pergamenovými pásky, jsou provlečeny v drážce z vnitřní strany ven a skrz pokryv i desku zpět dovnitř, kde jsou nalepeny na přídeští. (viz Obrázek 25) Kniha se uzavírala pomocí čtyř zelených tkalounů upevněných na vnitřní straně desek a provlečených na vnější stranu podélnými otvory u přední hrany.

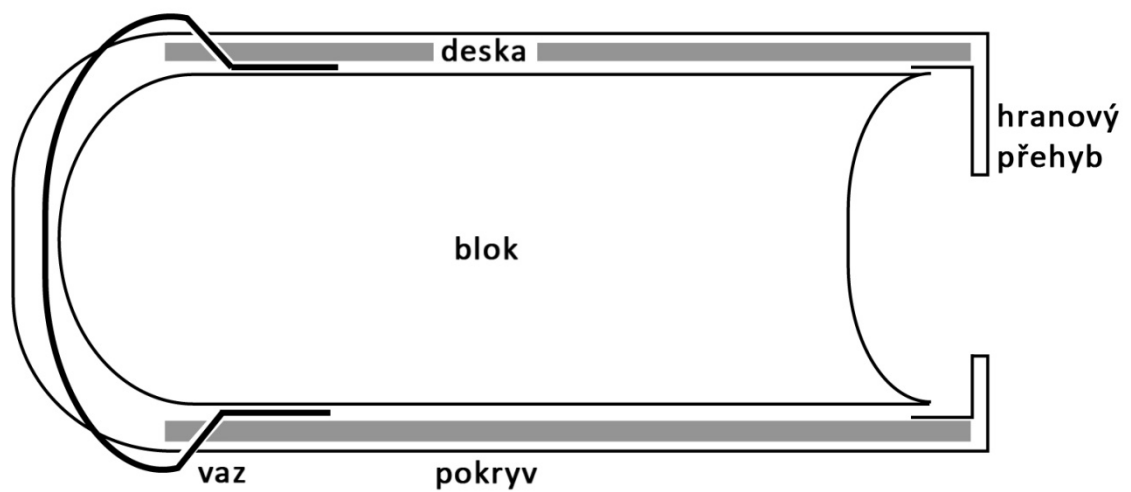
Obrázek 23 Zadní a přední deska vazby tisku

KOUNIC, Lev Vilém z. *Manuale almae congregationis D. Virginis visitantis. In collegio convictorum Societatis Jesu Olomucii erectae*. Olomucii: Typis Nicolai Hradecký, 1632.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Obrázek 24 Celkový pohled na knihu

Obrázek 25 Průřez knihou

Vazba tisku

KOUNIC, Lev Vilém z. *Manuale almae congregationis D. Virginis visitantis. In collegio convictorum Societatis Jesu Olomucii erectae*. Olomucii: Typis Nicolai Hradecký, 1632.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Pergamenová vazba – Příklad č 2: Pergamenová vazba z druhotně použitého pergamenu

Pergamenové vazby se často vázaly do "druhotného" pergamenu, tj. pergamenu, který byl už jednou použit. Takovýto pokryv nalezneme i u vazby tisku *Potworný Drak Apokalyptický* z roku 1642. Zde je pokryv z části listu z latinského pergamenového teologického rukopisu z přelomu 14. a 15. století. Na pergamenu je dobře zachován text psaný červeným a černým inkoustem. Kniha je menšího formátu o rozměrech 149 x 95 x 28 mm (v x š x s). K uzavírání lepenkových desek slouží čtyři tkalouny provlečené otvory v deskách u předních hran.

Obrázek 26 Zadní a přední deska vazby tisku

FRANCK, Sebastian. *Potworný Drak Apokalyptický: [12.Kap:] s Sedmerau Hlawau. To gest: Hanebné, a Ohavné Opilstwj živými Barwami, w Sedmi Knjhách ... Rozpustilému Swětu k naprawenj Wykontrfetowané, na Swětlo w České Rřeči Wydané; ... prwe pak w německém Yazyku skrze Ssebestyána Franka ... sepsaná:y taž od ... Hynka Krabice z Weytmile ... w Česstinu přeložená ... Léta Páně 1537 .. Wytisštěný w Starém Městě Pražském: w Ympressý Akademické, 1642.*

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

Pergamenová vazba – Příklad č. 3: Vazba z červeného pergamenu se zlacením

Vazby z červeného pergamenu se zlacením byly oblíbené nejen v období baroka, ale ještě v 19. století. Barvený pergamen byl použit i na vazbě tisku *Parthenia Gloria Augustissimae Caelorum Reginae Intemeratae Semper Virginis Mariae Brunensium Thaumaturgae Arte & Pietate*, vytištěného roku 1732. Kniha o velikosti 230 x 166 x 18 mm (v x š x s) má lepenkové desky, na kterých je červeně zbarvený pergamen nalepen. Při výzdobě bylo použito jednodušší zdobení tvořené jedním zlaceným rámem s ornamentálními nárožními výplněmi. Hřbet je volný, hladký bez znatelných vazů, zdobený zlacenými ornamenty.

Obrázek 27 Zadní a přední deska vazby tisku

LIBIG, Carolus. *Parthenia Gloria Augustissimae Caelorum Reginae Intemeratae Semper Virginis Mariae Brunensium Thaumaturgae Arte & Pietate: D. Lucae Evangelistae concepta Ac In Basilica S. Thomae Apostoli Admodum RR. PP. Ordinis Eremitarum S. Augustini ad Brunam, Moravorum Urben Regiam Cultu Hyperdulico, ac Miraculis per orbem universum illustrata Cum Universa Theologia Scholastica, Quam In Alma, Caesarea, Regia, ac Episcopali Universitte Olomucensi Societatis Jesu. Oppaviae: Typis Joannis Wenceslai Schindler, 1732.*

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

3.3 Celopapírová vazba

Někdy se užívá i názvu papírová vazba (angl. paper binding). Jedná se o druh vazby, kdy je pokryvem knihy papír, a to jak na vnějších stranách desek, tak na hřbetu. Papír je materiál náchylný na mechanická poškození. Obzvláště na rozích, okrajích desek a v drážce dochází k jeho častému odírání. Proto se papír kombinoval s jinými pokryvovými materiály, které byly použity na místa nejvíce náchylná k poškození. Je-li papír použit pouze na deskách a hřbet (popřípadě i rohy) je pokryt usní, jedná se o vazbu polousňovou. (viz str.59)

Papír se jako náhrada usně a pergamenu na pokryvu knihy vyskytoval již v 16. století.³⁷ Největší obliba papírových pokryvů však nastala až v 18. století. Používaly se jak jednobarevné natírané papíry (nejčastěji odstíny modré, modrozelené), tak nákladnější dekorativní papíry. V 16. století se začal užívat papír katunový a škrobový papír. V 17. století se užíval i mramorový papír, papír velurový a papír bronzovaný, v 18. století pak papír brokátový. Více o jednotlivých papírech na str. 73.

Nejčastěji bylo použito papíru jako pokryvu lepenkových desek. Jedná se o finančně nenáročné knižní vazby převážně menšího formátu.

³⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 971.

Celopapírová vazba – Příklad 1

Vazba tisku *Armamentarium antiloimicum*, vytištěného v Olomouci 1679. Jedná se o vazbu menšího formátu – velikost 129 x 75 x 20 mm (v x š x s). Pokryvem je mramorovaný papír. Desky knihy jsou z lepenky o síle 1,5 mm a jsou k bloku upevněny na vazech roztřepených a nalepených na příděstí. Vazy jsou tzv. zapuštěné, díky čemuž je hřbet hladký. Desky se uzavíraly pomocí čtyř usňových řemíků (po dvou v každé desce), nalepených na příděstí a protažených otvory u přední hrany desky. Z řemíků se dochovaly pouze fragmenty.

Obrázek 28 Zadní a přední deska vazby tisku

ARDENSBACH, Václav Maximilian. *Armamentarium antiloimicum. To gest: = zbrognice proti Moru připravená, w které se rozliční walečný nástrogowé k záhubě ukrutného Nepřjtele Lidského Pokolenj, genž gest Mor, a k vlastnímu proti němu obránění chowagí. Celému Slawnému Markrabství Moravskému, gak Slawným Pánům Pánům Stawům, tak y gegich poddaným k obhágeni a Pomocy wystawená, od Wáclawa Maximiliána Ardensbacha z Ardensdorffu Rytíře a Comite Palatino,...* Holomaucy: [S.n.], 1679.

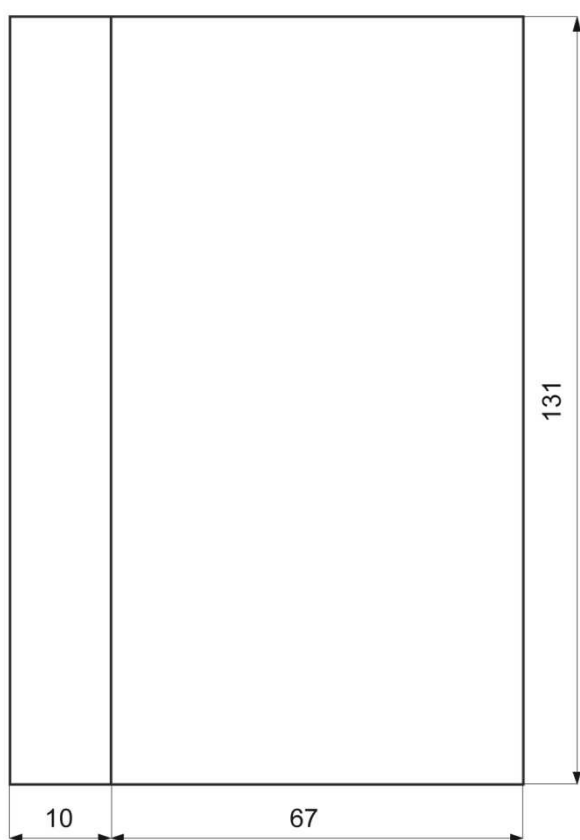
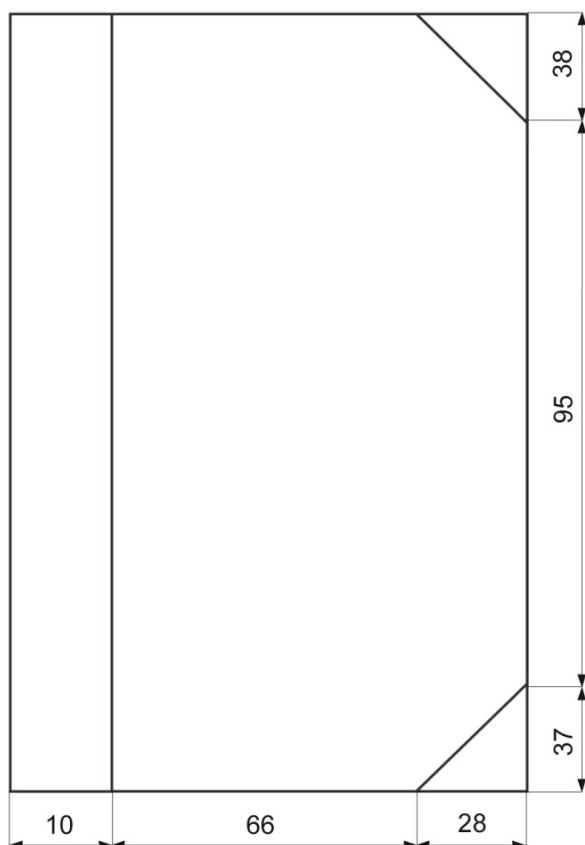
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

3.4 Vazby s kombinovaným pokryvem

Zatímco renesance dávala přednost usní a pergamenu, baroko používá mnohem širší škálu materiálů a jejich kombinací.³⁸ Z vazeb s kombinovaným materiálem se v barokní knižní tvorbě nejčastěji setkáváme s vazbou polousňovou (kombinace usně a papíru, dříve nazývaná i vazbou polokoženou, či polofrancouzskou) a s vazbou polopergamenovou (kombinace pergamenu a papíru). Vazby s pokryvem kombinujícím papír jsou, stejně jako celopapírové, menších rozměrů. Tyto vazby nejsou nákladné, šetří useň/pergamen a jsou odolnější vůči poškození, než vazby celopapírové.

Rozmístění pokryvových materiálů je ustálené a může být rozděleno do dvou typů. V prvním typu useň (či pergamen) překrývá pouze knižní hřbet s přesahem na desky knihy. V druhém typu je usní pokryt nejen hřbet knihy, ale jsou jí vyztužené i rohy desek. Useň je na rozích přeložená tak, že jsou vidět na vnějších stranách desek pouze usňové trojúhelníčky. Velikost usňových rohů a přesahu usně ze hřbetu na desky je různá. Useň ze hřbetu většinou nepřesahuje na desky dál, než do jedné pětiny šíře desky.

³⁸ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str. 327.

Obrázek 29 Dva příklady rozmístění pokrývacího materiálu na knižních deskách polousňových vazeb. Rozměry jsou uváděny v milimetrech.

Obrázek 30 Při kombinovaném pokryvu se nejprve aplikovaly usňové (pergamenové) prvky. Ukázka lepenkové desky bez dochovaného papírového pokryvu.

Vazby s kombinovaným pokryvem – Příklad č. 1: Polousňová vazba

Podle Ludvíka Bradáče má vazba polousňová svůj vznik ve Francii.³⁹ Jako příklad je zde vazba tisku *Lux Ad Legitimam Ecclesiasticorum Ordinum Susceptione...*, vytištěného roku 1767. Rozměr vazby je 170 x 104 x 23 mm (výška x šířka x síla). Jako pokryv lepenkových desek byl použit mramorovaný papír s tzv. tureckým vzorem. Rohy desek a hřbet jsou pokryty tříslčiněnou usní. Hřbet je rovný bez patrných vazů se štítky z barevných usní, červené a zelené, nesoucích jméno autora knihy.

Obrázek 31 Zadní a přední deska vazby tisku

PLEYER, Josef. *Lux Ad Legitimam Ecclesiasticorum Ordinum Susceptionem: Et Munerum Ecclesiasticorum Administrationem Praemonstrata In Commodum Eorum, Qui In Sortem Domini Vocantur*. Pragae: Typis in Collegio Soc. Jesu ad S. Clementem, per Joannem Georgium Schneider, Factorem, 1767.

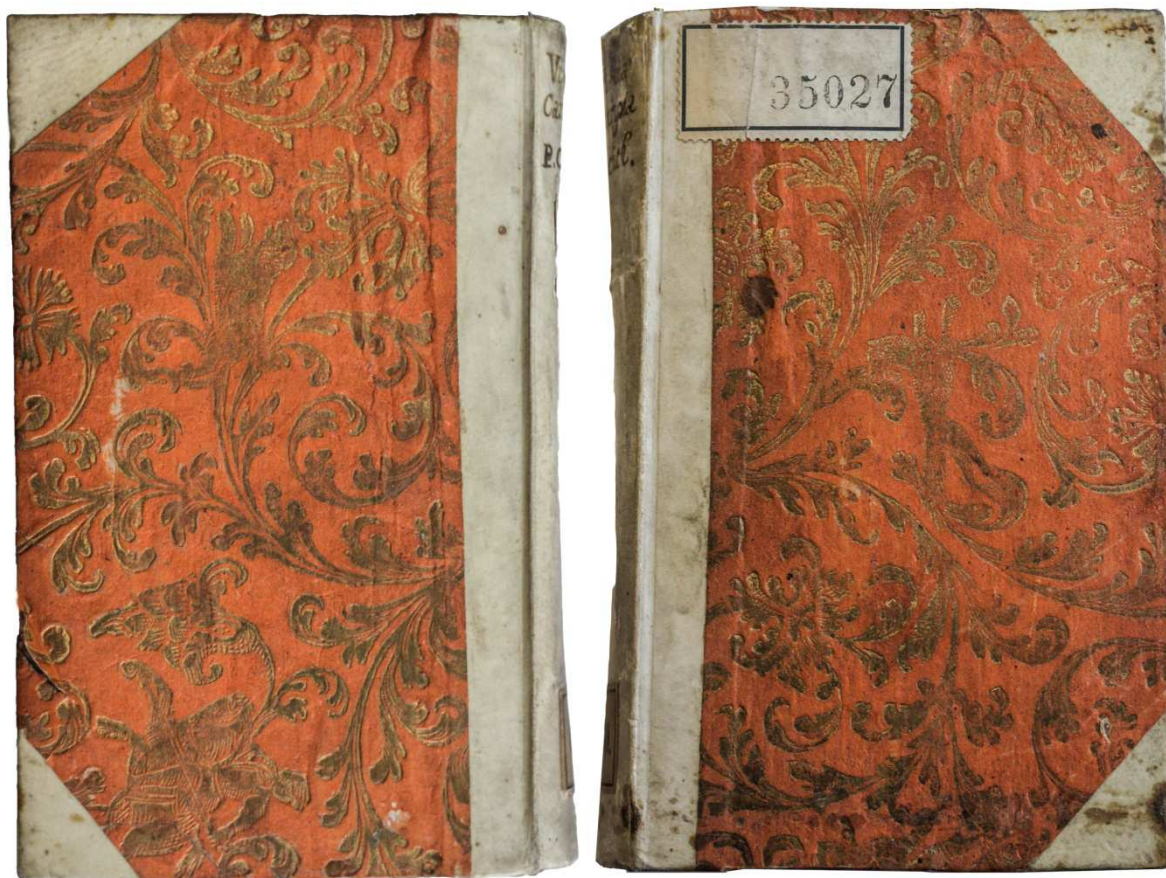
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

³⁹ BRADÁČ, Ludvík. *Knižní vazba v proměně věků*. Praha: [Ludvík Bradáč], 1931. Str. 53.

Vazby s kombinovaným pokryvem – Příklad č. 2: Polopergamenová vazba

Pro ukázkou vazby, na které je kombinován pergamen spolu s papírem jsem vybrala vazbu tisku *Swatá Pobožnost Patnácte-Auternjho Přigjmánj Welebné Swátosti Oltárnj*, vtištěného v Praze roku 1693.

Tato vazba o velikosti 162 x 106 x 35 mm (v x š x s) kombinuje pergamen na rozích a hřbetu spolu s papírem na deskách. Jasně oranžový papír má vyražené zlacené rostliné motivy. Pergamen na rohy a hřbet byl aplikován před pokrytím desek papírem. Hřbet je volný, není nalepen na knižní blok. Desky jsou dřevěné. Knižní blok je ušit na tři pravé vazy z motouzu, jejichž konce jsou roztržené a nalepené na přičeští. Ořízka je mírně vhloubená. Ze všech tří stran je ořízka barvená a to stříkanou červenou a modrou barvou.

Obrázek 32 Zadní a přední deska vazby tisku

Swatá Pobožnost Patnácte-Auternjho Přigjmánj Welebné Swátosti Oltárnj,... W Praze: Impressy Arcy-Bisk. Semináryum skrze Jana Mattysa, 1693.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

4 Pokryvový materiál

4.1 Useň

Výchozí surovinou pro výrobu usní jsou nejrůznější zvířecí kůže, které jsou následně zbavené srsti, podkožního vaziva a tuku a upravené činěním.⁴⁰ Právě činění významně ovlivňuje vlastnosti usní. V knižní vazbě 17. a 18. století jsou nejužívanější tříslučiněné usně a jirchy. Tříslučiněné usně vznikají působením přírodních tříslovin, extraktů z kůry, či listů rostlin. Jirchy vznikají činěním hlinitými solemi a mají charakteristickou bílou barvu. Jirchy jsou v období baroka hojně užívané, a to především na vazbách bohatě zdobených slepotiskem. Vazby vázané v jirše bez slepotisku se prakticky nevyskytují. Tříslučiněné usně jsou na vazbách hojněji zastoupeny. Nacházíme je jak na bohatě zdobených nákladných vazbách, tak na levnějších vazbách užitkových, které jsou nezdobené.

Typickou výzdobou pro desky s usňovým pokryvem je slepotisk a zlacení. (viz kapitola Výzdoba pokryvu, str. 95)

Nejužívanější kůží pro výrobu vazebných usní byla teletina, kozina, skopovice a vepřovice.

4.1.1 Zpracování usně na vazbách

V případě barokních vazeb se jedná o vazby nasazované. Pokryv byl na knižní desky aplikován až po nasazení desek. Useň se před aplikací ořízla do požadované velikosti. Následně docházelo za použití tenšicích nožů různých typů, ke ztenžení materiálu na hranách a rozích. Z praktických zkušeností lze předpokládat i tenšení usně, zvláště u silnějších druhů, v místě drážky (kvůli lepšímu otevírání) a vazů (kvůli lepšímu obepnutí a vyvázání usně na hřbetu). Poté byla useň nalepena na knižní desky a hřbet. Byly vytvarovány hlavice. Vystouplé vazy byly vyvázány, pro jejich zvýraznění a lepšímu přilnutí pokryvu. Ačkoliv se již hojně vyskytují tenčené a zarovnané záložky, stále nacházíme četné množství vazeb, kde nebyly záložky nijak zarovnávané a jejich okraj je nepravidelný a neztenčený. Rohy byly zpracovávány na nároží desek tak, že se buď jednoduše přehnuly přes sebe a v místě rohu vznikl přebytek materiálu, nebo byly záložky sestřiženy a zataženy natěsno k sobě.

⁴⁰ ĎUROVIČ, Michal. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002, 517 s. ISBN 80-718-5383-6. Str.51.

Obrázek 33 Tenčení usně.

Obrázek 34 Zakládání rohů

4.1.2 Mořené, stříkané a mramorované usně

Různé druhy mramorování a stříkání byly oblíbenými dekorativními technikami usní do konce 19. století. V hojně míře je nacházíme i na celousňových vazbách z 18. století.

Mramorování usní se ve většině případů provádělo před tím, než bylo usně užito na pokrytí desek. Základem mramorování, ale i moření, je reakce taninu z třísloviny (užívá se pouze tříslučiněné usně) s mírně zásaditým roztokem různých solí. Pro účely mramorování se běžně užívalo roztoků potaše, nebo drasla. Tradiční termín potaš označuje směs chemických látek, která byla po staletí klíčovou surovinou pro řadu řemeslných odvětví, včetně činění kůží. Základní sloučeninou potaše je uhličitán draselný (K_2CO_3). Výroba potaše a drasla spočívala v loužení dřevěného popela vodou. Po odpaření přefiltrované louženiny vzniká surová potaš, neboli flus. Vyžháním, kalcinací flusu bylo získáváno čistší kalcinované draslo.⁴¹ Potaš barví useň nahnědo. Oblíbenou látkou pro mramorování byly vodné roztoky $FeSO_4$, síranu železnatého ($FeSO_4$, zelené skalice), který poskytuje odstíny šedé.

Pro požadovaný barevný efekt se užívalo i leptání pomocí slabých roztoků kyselin, např.: kyseliny sírové, kyseliny šťavelové apod. Povrch usní byl však leptáním a mramorováním poškozen.

František Černý ve své knize *Vydělávání, moření, mramorování a barvení kůže* rozlišuje několik druhů mramorování.⁴²

Základním způsobem mramorování usní je jednoduché stříkání pomocí košťátek z rýžové slámy, či nanášení nepravidelných skvrn, kdy se usně knihař dotýkal houbou namočenou v některém z mořidel. Na světlejším základě tak vzniknou tmavě hnědé skvrny nepravidelných velikostí i rozmístění.

Dalším způsobem mramorování je tzv. rozteklý mramor, který vzniká po naklonění desky, na kterou je useň napnuta. Mořidla tak stékají, tvoří se potůčky a tím nové vzory. Na useň mohly být před mramorováním nastříkány větší kapky vody. Ta po naklonění desky lépe stéká

⁴¹ WOITSCH, Jiří. Možnosti archeologického výzkumu zaniklých drasláren ve světle experimentální výroby potaše. In: *Archeologia technica: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*. 2006, č. 17, s. 4-10. Str. 5. Dostupné z:

<http://www.starahut.com/at/at17/02%20Woitsch%20drasl%C3%A1%20C5%99stv%C3%AD.pdf>

⁴² ČERNÝ, František. *Vydělávání, moření, mramorování a barvení kůže s 12 ukázkami mořené kůže od A. Hessla*. Praha: Ústřední státní ústav grafický, 1923.

a strhuje s sebou mořidla, čímž tvoří zvláštní odstíněné rozvětvení. Vzniká tak tzv. vodový mramor. Dané způsoby se daly kombinovat s postříkáním usně rozehrátým voskem s lojem. Tato směs se nastříkala na obarvenou useň, nechala se zaschnout a následně se užilo mořidel. Po zaschnutí barev se vosk setřel. Tím vznikla světlejší místa s rozpívanými konturami.

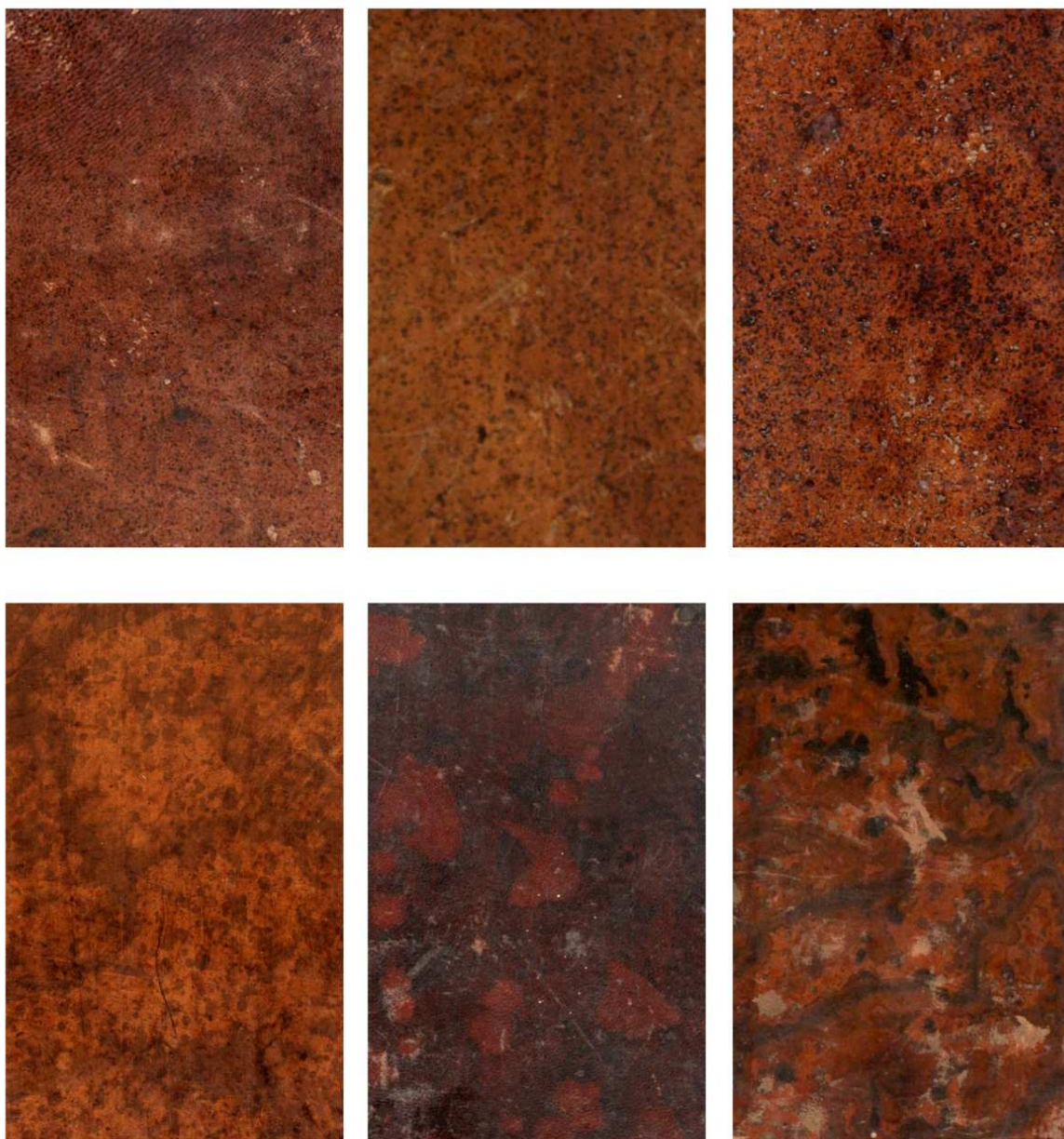
V menší míře se užíval i tzv. mramor holandský. Ten vznikal na usni, která se před nastříkáním mořidel pomačkala. Na vyvýšených místech zůstane useň světlejší, kdežto ve vzniklých prohloubeninách se mořidla nashromáždí a vzniká tak tmavší odstín.

Někdy byl mramor prováděn až po pokrytí desek usní, což dokazují stopy po aplikaci roztoků na deskách a předešlých knih.

Obrázek 35 Useň mramorovaná až po pokrytí vazby.

Obrazová příloha – Mořené, stříkané a mramorované usně

I.	II.	III.
IV.	V.	VI.

Seznam vyobrazení – Mořené, stříkané a mramorované usně

- I. Detail z pokryvu vazby tisku
ANTONIO, Boll. *Dissertationes polemicae in usum Alumnorum Ecclesiasticorum Seminarii Episcopalis Reginae-Hradecensis*. Vetero-Pragae: Typis Joannis Caroli Hraba, 1767.
Místo uložení: Biskupska knihovna Biskupství královéhradeckého.
- II. Detail z pokryvu vazby tisk
WEINACHT, Matthaeus. *Anima immortalis in corpore mortali theologico-controversistice ... proposita ... insertis thesibus ex universa theologia scholastica, quas ... publice defendendae suscepit Franc. Pino de Fridenthal ..* Pragae: Soc. Jesu, 1744.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- III. Detail z pokryvu vazby tisku
KONIÁŠ, Antonín. *Clavis Haeresim claudens et aperiens. Kljč Kacýřské Bludy K rozeznánj otwjragjčj, K wykořeněnj zamjkagjčj. Aneb Registřjk Některých bludných, pohorssliwých, podezřelých, neb zapowěděných Kněh, s předcházejčými aučiniwými Prostředky, s kterými pohorssliwé, a sskodliwé Knjhy wyskaumati, a wykořeniti se mohau. Na Swětlo wydaný. S Dowolenjm Duchownj Wrchnosti.* W Hradcy Králowe: u Jana Kljmenta Tybély, 1749.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- IV. Detail z pokryvu vazby tisku
WEINACHT, Matthaeus. *Pessima Male Quaesitorum retentio seu Pars II.* Pragae: typ. Univ. Car.-Ferd. in Coll. S.J. ad S. Clem., 1748.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- V. Detail z pokryvu vazby tisku
VĚTROVSKÝ, Maxmilián. *Historia de magno schismate Graecorum in oriente, in compendium reducta ...* Vetero-Pragae: Car. Jo. Hraba, 1723.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

VI. Detail z pokryvu vazby tisku

VESELÝ, Fabian. *Conciones selectae In totius Anni Festa ... Kazanj Na Swátky přes celý Rok.* W Starém Městě Pražském: w Ympressy Joachyma Frantisska Kamenického, 1730.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

4.2 Pergamen

„Pergamen je obecný termín používaný pro enzymaticky nebo alkalicky odchlupenou zvířecí kůži (holinu), která byla ve vlhkém stavu napnutá na rám, sušena pod napětím a plněna minerálními plnivými.“⁴³

Na barokních knižních vazbách se s pergamenem setkáváme nejčastěji jako s pokryvem knih. Vyskytuje se na stále oblíbených měkkých pergamenových vazbách, ale mnohem častěji na vazbách s pevnými (převážně lepenkovými) deskami. Tehdejšími vkusu vyhovovalo zdobení pergamenového pokryvu zlacením, ale i jednodušším slepotiskem užívajícím ozdobné bordury a dominanty. Pergamen byl často barven. Oblíbené jsou zelené a červené barvy. Oproti tomu se na vazbách vyskytuje druhotný, již jednou použitý pergamen. Tento pergamen byl vystřižen ze středověkých rukopisů. (viz Pergamenové vazby) Takovýto pokryv se pochopitelně užíval na levnějších vazbách.

4.2.1 Zpracování pergamenu na vazbách

Vazby s pergamenovým pokryvem se v několika ohledech liší od vazeb celousňových. Pergamen mohl být před aplikací na desky knihy celoplošně podlepen papírem. Pokryv u pergamenových vazeb se nelepí na hřbet, který zůstává volný. Záložky jsou častěji zarovnané. Úprava rohů je obdobná, jako u usně. Materiál na rozích se nejčastěji přes sebe překládá. Pergamen může po všech třech stranách vybíhat v hranové přehyby, ale nejčastěji tomu tak je pouze u přední ořízky. Velikost hranových přehybů je různá od pouhého náznaku přehybu, po zakrytí ořízky.

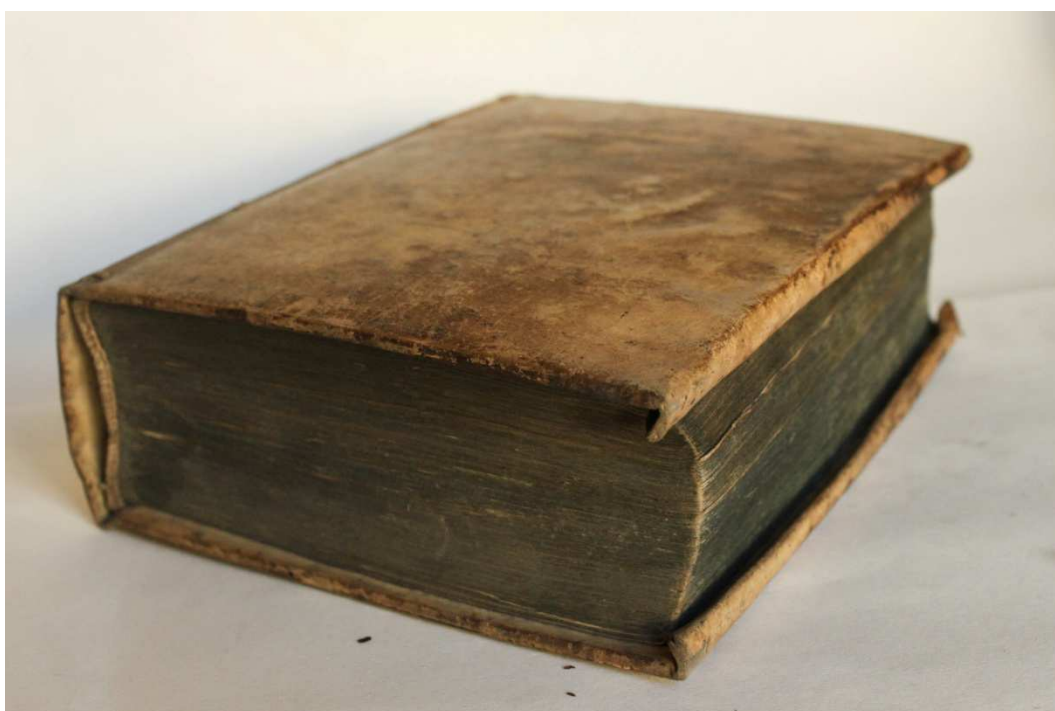
⁴³ ĎUROVIČ, Michal. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002, 517 s. ISBN 80-718-5383-6. Str. 51.

Obrázek 36 Zelený pergamen

Obrázek 37 Hranové přehyby

Obrázek 38 Vazba s pergamenovým pokryvem s patrným volným hřbetem a hranovými přehyby.

Tisk KLEKLAR, Jan. *Gloria Sanctorum, seu Discursuum In Festa cum brevi appendice quadragesimalium ...*

Pragae: Univers. Carolo-Ferdinanda, 1689.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

4.3 Dekorativní knihařské papíry

Dekorativní knihařské papíry se v knižní vazbě využívají především jako listy předsádky, nebo materiál na pokryv. Bývají využívány i při tvorbě ochranných obalů na knihy. Mimo knižní produkci se používají při vylepování skříněk a jako doplněk drobnějšího nábytku.

Jako pokryv se dekorativní knihařské papíry využívají u vazeb celopapírových, kdy pokrývají desky i hřbet knihy (viz kapitola: celopapírová vazba, str. 57) a u vazeb kombinující papír s jiným materiálem: usní (polousňové) či pergamenem (polopergamenové). Zde se papír používá pouze jako pokryv desek. Vzhledem k tomu, že je to materiál náchylný na poškození, je hřbet a mnohdy i rohy knihy pokryty jiným, odolnějším materiálem. (viz kapitola Vazby s kombinovaným pokryvem, str. 59)

Obrázek 39 Užití dekorativních knihařských papírů jako pokryvu vazeb

Obrázek 40 Užití dekorativních knihařských papírů jako listů předsádek

4.3.1 Mramorové papíry

Pro mramorové papíry (angl. marbled paper) se užívá též názvů tragantový, karagenový a máčený papír. Mramorování je jedním ze způsobů dekorování papírů a jiných materiálů. Základním principem této techniky je, že barvy nejsou nanášeny přímo na papír, ale na hladinu viskózního roztoku, kde se rozptýlí a zůstanou na hladině. Zde jsou hřebeny upravovány do požadovaných vzorů. Teprve poté jsou barvy sejmuty na papír, který se na hladinu přiloží. Každý takto vytvořený dekorativní papír je originál. Vzniklý vzor připomíná mramor. Odtud název papírů – mramorové. Název tragantové papíry se užívá od názvu mramorovacího slizu, tragantu, který se zpočátku užíval. Na přelomu 17. a 18. století se místo tragantu objevuje karagen,⁴⁴ odtud název karagenové (mramorové) papíry.

Je pravděpodobné, že mramorování papírů se vyvinulo z japonské techniky Sumingagashi, známé v Japonsku již okolo přelomu 10. a 11. století. Znalost ručního mramorování pak byla dovezena do Turecka a odtud cestovateli a obchodníky do Evropy. V Německu se mramorování papíru rozšířilo okolo roku 1600.⁴⁵ Do Francie se toto umění dostalo pravděpodobně přes Frankfurtský trh okolo roku 1640. Doba, kdy se mramorování dostalo do Francie, se shoduje se zlatým věkem francouzské knižní vazby. Nepochybně byli Francouzi první, kteří použili mramorovaného papíru na předsádky. V raném období byl mramorový papír drahý a vzácný a francouzští knihvazači jej používali u svých vzácných vazeb. Používal se spíše uvnitř knihy – na předsádky, než jako pokryv – součást vazby. V německé knižní vazbě nedošlo k použití mramorovaného papíru dříve, než okolo 17. století.

Mramorované papíry nalezené v Evropské knižní vazbě 17. a raně 18. století vždy prokazují francouzský, či německý původ.⁴⁶ Hojnost vysoce kvalitních mramorových papírů německých a francouzských a omezená možnost jejich použití zapříčinily, že byla produkce mramorovaných papírů v jiných zemích zbytečná. Teprve okolo roku 1750, skrz celou Evropu, se začali knihvazači zaměstnávat i tvorbou vlastních mramorovaných papírů i díky poklesu francouzského trhu.

⁴⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století ... 1. vyd.* Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 664.

⁴⁵ OSMUN, William. *Decorated book papers: seventeenth to twentieth century.* New York: The Museum, 1954. Dostupné z: <https://archive.org/details/decoratedbookpap00coop>. Str. 7.

⁴⁶ WOLFE, Richard J. *Marbled paper: its history, techniques, and patterns : with special reference to the relationship of marbling to bookbinding in Europe and the Western world.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, c1990.

Výroba mramorových papírů

Na připravený viskózní roztok (tragant, karagen) se nastříkaly barvy s příměsí volské žluči. Většinou se jednalo o vodorozpustné barvy. Díky koloidní vrstvě mramorovacího slizu zůstanou kapky barev na hladině. Volská žluč měla zajišťovat rozbíhání barev. Takto se dá s kapkami manipulovat. K tomu se užívají hřebeny a dřívka, kterými se vytvářejí různé vzory. Nastříkané kapky na hladinu jsou výchozí pro všechny vzory. U tureckého a žilkového vzoru se hřebenů neuvžívá.

Obrázek 41 Vytváření vzoru na mramorovacím slizu pomocí hřebenů.

Papír se pro lepší přijetí barev natírá slabým roztokem kamence. Poté, co je vytvořen požadovaný vzor, je na hladinu mramorovacího slizu zlehka položen papír, na kterém barvy ulpí.

Obrázek 42 Snímání vytvořeného vzoru z hladiny mramorovacího slizu.

Některé základní vzory:

Turecký vzor a žilkový vzor – kámen (viz Obrazová příloha – Mramorovaný papír č. I., II.)

Tyto vzory poskytují efekt pravého mramoru. Pokud je použito realistických barev, papír vypadá jako skutečný kámen. Při tomto způsobu se barvy na hladinu stříkají speciálními štětci. Zpravidla se neuvádí více barev než tří. Efekt a konečnou velikost barevných skvrn ovlivňuje rozběhavost barev. U žilkového vzoru se místo poslední barvy stříká pouze žlučová voda. Barvy se tak rozběhnou a stlačí do žilek.⁴⁷

Karta (Malovaný kámen, Placard) (viz Obrazová příloha – Mramorovaný papír IV., VIII.)

Údajně jeden z prvních vzorů užitý v knižní vazbě ve Francii mezi lety 1680 a 1740.⁴⁸

Hřebenový vzor

Je to základní vzor vycházející z tureckého vzoru. Barvy jsou na hladinu nastříkány a pak roztaženy hřebenem.

Obdobné jsou vzory nazývané "Jemný hřeben" a "Široký hřeben" (Wide Comb, Arch), líšící se převážně jen ve vzdálenosti zubů u použitých hřebenů. Vzniklý vzor se může následně roztahovat úhlopříčnými obloukovými tahy tyčinkou. (viz Obrazová příloha – Mramorovaný papír č. III., V, VI, VII, IX.–XII.)

Pugét, kytice

Nejoblíbenější a velice dekorativní vzor připomínající kytici. Může být vytvořen v mnoha různých velikostech, v závislosti na rozteči zubů hřebenu. Velice podobný je vzor "Páv".

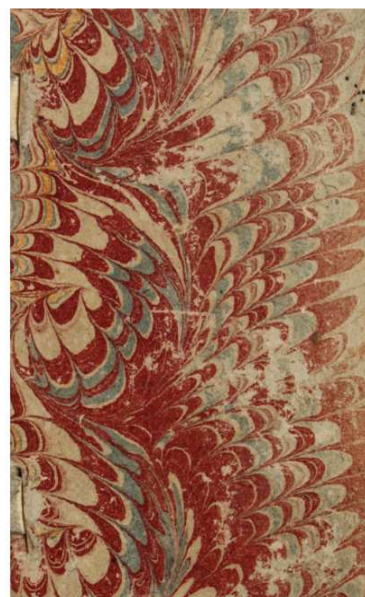
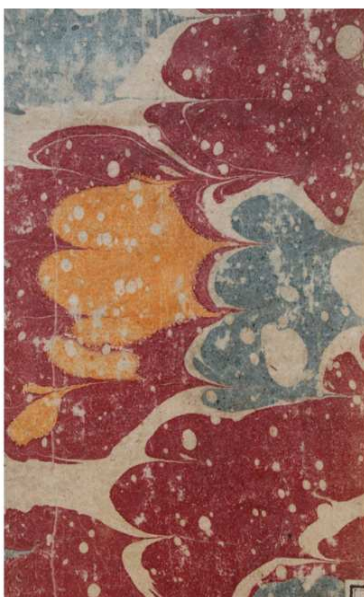
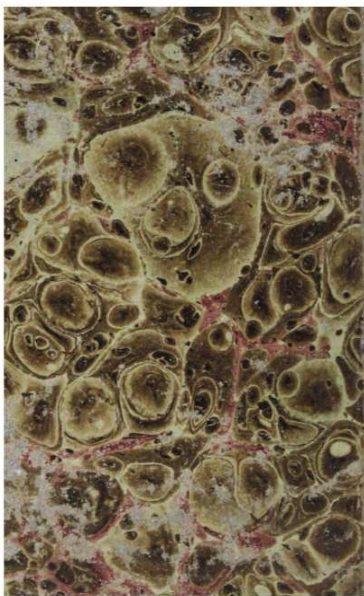
Palma

Po nastříkání barev na mramorovací sliz jsou kapky roztaženy větším řídkým hřebenem jednou podélně a zpět a poté táhneme dvakrát v příčném směru. Přes tyto základní tahy táhneme v příčném směru střídavě tam a zpět. Vzniklý vzor připomíná korunu palmy.

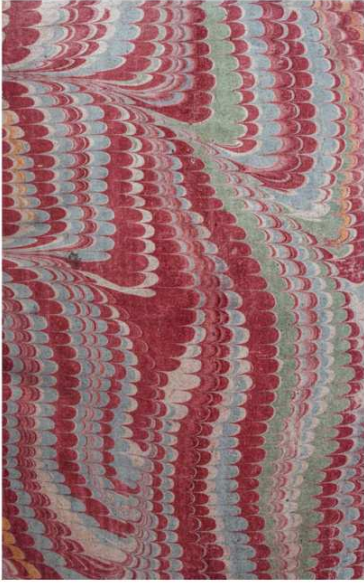
⁴⁷ *Dekoratívni knihařské papíry*. Editor Jana Přibíková. Kadaň: Přibíková, 2004. Str.: 12–35.

⁴⁸ WOLFE, Richard J. *Marbled paper: its history, techniques, and patterns : with special reference to the relationship of marbling to bookbinding in Europe and the Western world*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, c1990.

Obrazová příloha – Mramorové papíry

I.	II.	III.
IV.	V.	VI.

VII.	VIII.	IX.
X.	XI.	XII.

Seznam vyobrazení – Mramorové papíry

- I. Pokryv, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu, rozích a papíru na deskách. Tisk PLEYER, Josef. *Lux Ad Legitimam Ecclesiasticorum Ordinum Susceptionem: Et Munerum Ecclesiasticorum Administrationem Praemonstrata In Commodum Eorum, Qui In Sortem Domini Vocantur*. Pragae: Typis in Collegio Soc. Jesu ad S. Clementem, 1767.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- II. Pokryv, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu a papíru na deskách. Tisk *Episstoly a ewangelia na neděle a swátky přes celý rok...* W Praze, 1706.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- III. Pokryv, celopapírová vazba tisku
Owotce z růží... Wytiskl Jan Wáclaw Helm/ w Starém Městě pražském/ Léta 1710.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- IV. Pokryv, celopapírová vazba tisku
BRIDEL, Bedřich. Sláva Swato=Prokopská, z rozličných Authorůw jako gsau: Pontanus, Breitenberg, Hágek, Paprocký, a ginj... W Městě Litomyssli: Danyel Kamenicky, 1689.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- V. Pokryv, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu a papíru na deskách. Tisk *Eucharistica Sedlecensis Cistercii in Sexto suo saeculo erga superos devotio...* Wytisštěná w Králofským Swobodným horním Městě hoře Kuttný: U Jiřjho Wogtěcha Kyncla, 1743.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VI. Pokryv, celopapírová vazba tisku
ARDENSBACH, Válav Maximilian. *Armamentarium antiloimicum. To gest: = zbrognice proti Moru připravená, w které se rozliční walečný nástrogowé k záhubě ukrutného Nepřjtele Lidského Pokolenj, genž gest Mor, a k vlastnímu proti němu obránění chowagí. ...* W Holomaucy: 1679.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- VII. List předsádky, celousňová vazba tisku
 VESELÝ, Fabian. *Conciones selectae In totius Anni Festa ... Kazanj Na Swátky přes celý Rok...* W Starém Městě Pražském: w Ympressy Joachyma Frantisska Kamenického, 1730.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- VIII. List předsádky, celousňová vazba.
 Tisk *Hebdomas Sancta Pii Sacerdotis, Sive XXXVI. perquam nervosae Meditationes Sacerdotum, et non Sacerdotum octiduanae Recollectioni, ...* Pragae: typ. Univ. Car. Ferd. in Coll. S. J. ad S. Clem., 1750.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- IX. Pokryv, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu a papíru na deskách. Tisk ČAPEK, Václav Vojtěch. *Starobylá Zdráwo-Hogitedlna Studanka nyní Lázně S. Mikulásse Bljž Wsy Wraclawé Gruntech Kralow: Wěnn Města Wysokého-Meyta se wynacházegjcy ...: K tomu přidano O Vzdrawenj Nemocných Modlitby a Pisne k témuž S. Mikulassy etc.* V Litomyšli: [S.n.], 1731.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- X. List předsádky, celousňová vazba tisku
 FISCHER, Kryštof. *Operis Oeconomici*. Editio secunda. Pragae: Typis Univers. Carolo-Ferdinand. in Colleg. Soc. Jesu ad S. Clem., 1731.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XI. Pokryv, celopapírová vazba tisku
 GERŠTORF Z GERŠTORFU, Mikuláš. *Tito Artykulowé na Sněmu Obecném, kterýž držán byl na Hradě Pražském, ...* Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Lidmilly Sedlčanské z Karlowa, w Tarmarce; 4. Czerwna, 1655.
 Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.
- XII. Pokryv, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu, rozích a papíru na deskách. Tisk *Katechyzmus Biskupstwj Králo-Hradeckého, Aneb Kniha Navčenj Křestianského ...* Wytisštěno w Praze: u Ignácya Frantisska Prussy, 1755.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

4.3.2 Škrobové papíry

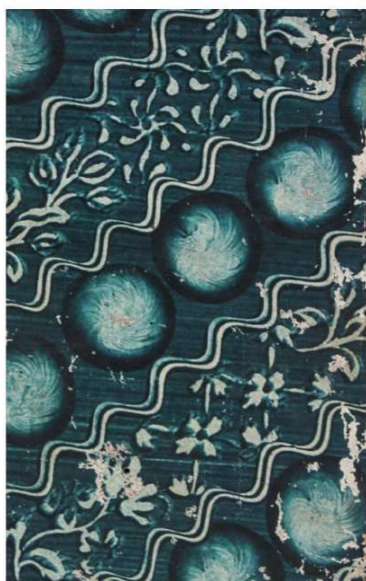
Škrobové papíry (angl. paste paper) jsou matně barevné dekorativní papíry. Zředěný škrob smíchaný s barvou se nanáší na papír, kde je možné barevnou vrstvu dále upravovat: kreslit v ní prsty, dřívky, štětci, hřebeny, či do ní obtiskovat různé předměty. Pro pravidelné ornamentální vzory se užívalo dřevěných štočků, kterými se vzory obtiskovaly na papír. Stříkáním barvy lze dosáhnout i tečkování, které bylo také velice jednoduché a užívané převážně na pokryvu vazeb. Na jednom papíru může být použito i více barev.

Postup výroby škrobových papírů patří k těm nejjednodušším a nejdostupnějším, vyvíjel se již od 16. století. Jelikož byl odstín barev tlumen škrobovým mazem, začaly se škrobové papíry od 18. století potírat houbou namočenou v potaši. Povrch papíru tak zůstal hladký a barva si ponechala svůj původní jasný odstín.⁴⁹

Škrobové papíry nacházíme jak na knižních vazbách celopapírových a polousňových, tak uvnitř knihy, jako listy předsádek.

⁴⁹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 664.

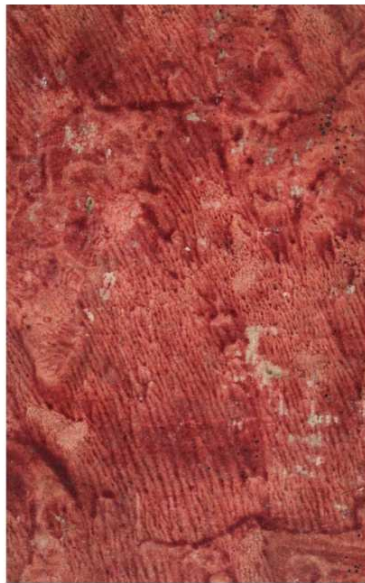
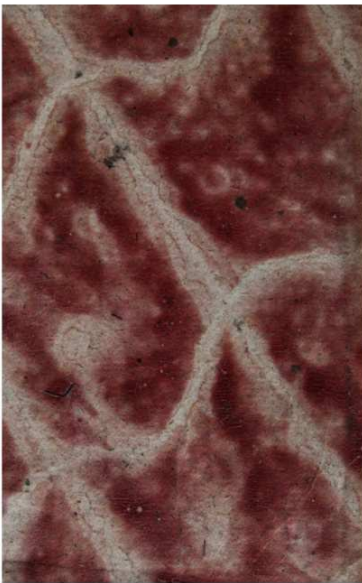
Obrazová příloha – Škrobové papíry

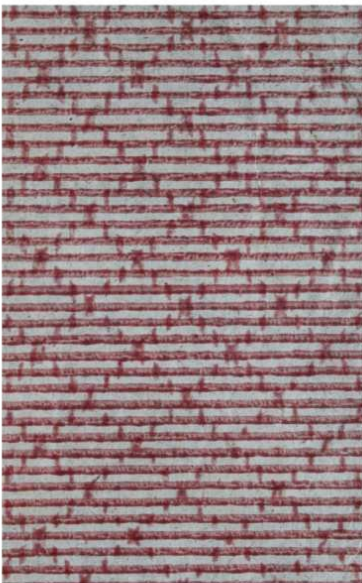
I.	II.	III.
IV.	V.	VI.

VII.	VIII.	IX.
X.	XI.	XII.

XIII.	XIV.	XV.
XVI.	XVII.	XVIII.

XIX.	XX.	XXI.
XXII.	XXIII.	XXIV.

Seznam vyobrazení – Škrobové papíry

- I. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
MONSE, Josef Vratislav. *Infulae doctae Moraviae*. Brunae: Impensis Benedicti Mangold, Bibliopolae. Characteribus Neumannianis, 1779.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- II. Pokryv desek, polousňová vazba – kombinace hnědé usně na hřbetu a modrého škrobového papíru na deskách. Tisk
ZLATOÚSTÝ, Jan. *Predigten und kleine Schriften: In zehn Bänden*. Neue verbesserte Auflage. Prag: im Verlag der k.k. Normalschulbuchdruckerey, 1785.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- III. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
SIMON, Jordan. *Die Religion Jesu Christi in acht Fastenreden in der Hof- Pfarr- und Klosterkirche der Wohlehrwürdigen...* Prag: bey Felician Mangoldt und Sohne, 1776.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- IV. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
ZENO, Francisco. *Elementa ALgebrae, geometriae ac trigonometriae...* Pragae: Typis Josephi Emmanuelis Diesbach, 1769.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- V. Pokryv desek, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu i na rozích a škrobového papíru na deskách. Tisk
ANTIOCHIE, Ignác z. *Episstoly swatého Jgnátia Arcybiskupa Antyoehye, mučedlnjka Božjho, a někdy swatého Jana Ewangelisty včedlnjka*. Nynj podruhé w Česstině wydané. W Praze: v Jana Gozefa Diesbacha, 1786.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- VI. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
Anleitung zur Rechenkunst, zum Gebrauche der deutschen Schulen in den k.k. Staaten. 2. verbesserte Auflage. Prag: Normalschule, 1776.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- VII. List předsádky, polousňová vazba tisku
 ZLATOÚSTÝ, Jan. *Predigten und kleine Schriften: In zehn Bänden*. Neue verbesserte Auflage. Prag: im Verlag der k.k. Normalschulbuchdruckerey, 1789
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- VIII. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
Ilias in nuce, in dulci Brunensi Jubilo, dictis, et factis enucleata. Brunae: Typ. Jacobi Maximiliani Swoboda, 1736.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- IX. List předsádky, polousňová vazba tisku
 ZLATOÚSTÝ, Jan. *Predigten und kleine Schriften: In zehn Bänden*. Neue verbesserte Auflage. Prag: im Verlag der k.k. Normalschulbuchdruckerey, 1785.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- X. Pokryv desek, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu a na rozích a papíru na deskách. Tisk
 SEYBOLD, David Christoph. *Predigten des Herrn Magister Sebaldus Nothanker aus seinen Papieren gezogen*. Prag: [s.n.], 1785.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XI. Pokryv desek, polousňová vazba - kombinace hnědé usně na hřbetu a na rozích, a škrabového papíru na deskách. Tisk
 MURATORI, Lodovico Antonio. *O prawé křestianské Pobožnosti: S Gegich Ržjm. cýs. též cýs. král. aposstol. Milosti neymilostiwěgssj Swoboda*. W Praze: Nákladem cýs. král. prawidelnj sskolské Kněhotiskárny, 1778.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XII. Pokryv desek, polousňová vazba - kombinace hnědé usně na hřbetu (zlacená) a modrého škrabového papíru na deskách. Tisk
 ZLATOÚSTÝ, Jan. *Predigten und kleine Schriften: In zehn Bänden*. Neue verbesserte Auflage. Prag: im Verlag der k.k. Normalschulbuchdruckerey, 1789.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- XIII. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
Tito Artykulowé na Sněmu Obecným, kterýž držán byl na Hradě Pražském... Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Lidmilly Sedlčanské, Jmpressorky Dwořské; 4. Dubna, 1663.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XIV. Pokryv, celopapírová vazba tisku
GERŠTORF Z GERŠTORFU, Mikuláš. *Tito Artykulowé na Sněmu Obecném, kterýž držán byl na Hradě Pražském, ...* Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Lidmilly Sedlčanské z Karlowa, w Tarmarce ; 4. Czerwna, 1655.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.
- XV. Pokryv desek, polousňová vazba - kombinace usně na hřbetu a škrobového papíru na deskách. Tisk
KYBLÍN Z WAFFENBURKA, Kryštof. *Theses juridicae theorio-practicae de Differentiis inter jura communia et Boemica...* Pragae: [s.n.], 1665.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XVI. List předsádek, celousňová vazba tisku
PIA HOMINIS CHRISTIANI EXERCITIA Pro majori incremento PIETATIS Denuo recusa, multisque aucta. Typis Litomisslij: Antonii Kamenicky, 1767.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XVII. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
HERWIG, Bohuslav. *Antidotum Libertinismi moderni: sanis fidelium mentibus in praeservationem, male vero affectis ad reparationem propinatum.* Pragae Bohemorum: Typis Archi-Episcopalibus, 1768.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XVIII. List předsádek z celousňové vazby tisku
MURATORI, Lodovico Antonio. *Die Wahre Andacht des Christen.* Dritte Auflage. Wien: gedruckt, bey Johann Thomas Trattnern, kaiserl. königl. Hof- und N. Oe. Landschafts-Buchdruckern, und Buchhändlern, 1762.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- XIX. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
LAUBER, Joseph. *Institutiones Theologiae Pastoralis Compendiosae ad Normam Praescriptam a Caesareo-Regia Studiorum Commissione. Tomus secundus*. Brunae: Typis Neumannianis, 1780.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XX. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
PITER, Bonaventura. *Thesaurus absconditus in Agro seu Monasterio Brzewnowiensi prope Pragam Ord. Sancti Benedicti S. Guntherus Confessor et Heremita ante Princeps Hassiae, sive Thuringiae S. Stephani Hugarorum Regis cognatus: postea in Monasterio inferioris Altahae ejusdem Ord. S. Benedicti sub S. Gothardo Abbate...* Brunae: [S.n.], 1762.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XXI. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
PILARZ, Adolf. *Moraviae historia politica et Ecclesiastica cum Notis et animadversionibus criticis probatorum auctorum. Pars I*. Brunae: typis Joannis Siedler, 1785.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XXII. List předsádek, celousňová vazba tisku
SCHANZA, Wenceslaus. *De theologia morali positiones: locis s. Scripturae et traditionis illustratae: Cum Adprobatione Caesareo-Regiae Censurae*. Brunae: Typis Neumannianis, Factore Joanne Nep. Schreiner, 1780.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XXIII. List předsádek, celousňová vazba tisku
CHMEL, Jakub. *Jacobi Chmel Coenobii Brzewnowiensis O.S.B. Abbatis Apologia singularis orthodoxae catholicae ...* Praeae: litteris Francisci Gerzabek, 1787.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- XXIV. Pokryv desek, celopapírová vazba tisku
CORNOVA, Ignaz. *Gedichte...* Prag: benWolfgang Gerle, 1775.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

4.3.3 Ražené papíry

Základem ražených papírů jsou barevně natírané papíry, na které byl natištěn dekorativní vzor technikou tisku z hloubky (rytinou).⁵⁰ Mohly se tisknout bronzou, ale i zlatými foliemi. Papíry mají výrazný reliéf. Nejčastěji jsou užívány rostlinné motivy.

Ražené papíry jsem nacházela nejčastěji jako materiál pokryvu.

Brokátový papír

Pod pojmem brokátový papír se i v zahraniční literatuře (angl. brocade paper) setkáváme s vysoce dekorativním barevným papírem, vzorovaným zalisovanou mosaznou, či zinkovou folií. Vzor připomíná brokát (odtud název papíru). Lisování se provádělo v ručním lisu. Vznikl tak výrazný reliéf. Tento papír dosáhl nejvyšší obliby v 1. polovině 18. století.⁵¹

Holandský zlacený papír (angl. Dutch Gild Paper)

V zahraniční literatuře je často uváděn i Dutch Gild Paper (někdy i Dutch Flowered), do českého jazyka se dá přeložit jako Holandský zlacený papír. Počátky tohoto papíru jsou okolo roku 1700 v Augsburgu a Norimberku.⁵² Jako Holandský papír je nazýván díky tomu, že byl dovážen do Nizozemí a odtud byl dále exportován. Jedná se o vysoce dekorativní papír vzniklý otiskem dřevěných, či kovových matric, nebo rytých válců přes zlaté folie. Papír má výrazný reliéf. Tisknout se mohlo na čistý bílý papír, nebo na barevně natřený papír. Užívala se široká škála vzorů imitujících textilie (včetně brokátu). Nejužívanějším vzorem byly různé rostlinné motivy, ale některé papíry obsahují i figurální a zoomorfí náměty.⁵³

⁵⁰ VANĚK, Oldřich. *Knihářské papíry. Svět tisku: měsíčník o tisku a předtiskové přípravě*. Praha: Svět tisku, 2005, č. 9.

Dostupné z: http://www.svettisku.cz/buxus/generate_page.php?page_id=1876&buxus_svettisku=2278dade4a4ae07113ba75371333b3e1

⁵¹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 663.

⁵² OSMUN, William. *Decorated book papers: seventeenth to twentieth century*. New York: The Museum, 1954, s. 5. Dostupné z: <https://archive.org/details/decoratedbookpap00coop>

⁵³ MIDDLETON, Bernard C. *A history of English craft bookbinding technique*. 4th, rev. ed. New Castle: Oak Knoll Press, 2000. Str. 35-37.

Obrazová příloha – Ražené papíry

I.	II.	III.
IV.	V.	VI.

Seznam vyobrazení – Ražené papíry

- I. Pokryv knihy, celopapírová vazba.
Tisk CANTZLER, Wenceslaus a Bonifatius STAIMER. *Oleum Sapientiae Theologicae Sedulo expressum Ad Mentem Divi Thomae Aquinatis)...*, Vetero-Pragae: Joannes Wenceslaus Helm, 1725.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- II. Pokryv knihy, celopapírová vazba.
Tisk PERZINA, Angelicus Maria. *Quaestiones Polemico-Historico-Criticas Circa Romanos Pontifice Incipiendo A Divo Petro Usque ad Johannem XXII. Inclusive ... illustratae ...* Vetero-Pragae: Joannes Carolus Hraba, 1750.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- III. Pokryv knihy, celopapírová vazba.
Tisk BASILE, Matthaeus. *Dissertationes adversus Exercitationes recentioris cujusdam critici de Christo...* Pragae: Ex officina Typografia Collegii Academici per Joan. Georgium Schneider Factorem, 1764.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- IV. Pokryv knihy, vazba kombinující pergamen na hřbetě a na rozích, a papír na deskách.
Tisk VICICH, Cajatan. *Libri duodecem Jesseidos hoc est admiranda SS. Matris Dei...* Neo-Pragea: Typis Hampelianis per Joannem Mattis, 1700.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- V. Pokryv knihy, celopapírová vazba.
Tisk RISUS SARAE SIVE GAUDIA DEDICATIONIS ECCLESiarUM ...
Brunae: Typis Jacobi Maximiliani Swoboda, 1726.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- VI. Pokryv knihy, celopapírová vazba.
Tisk *Swatá Pobožnost Patnácte-Auternjho Přigjmánj Welebné Swátosti Oltárnj...*
W Praze: Impressy Arcy-Bisk.Semináryum skrze Jana Mattysa, 1693.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

4.3.4 Další dekorativní knihařské papíry

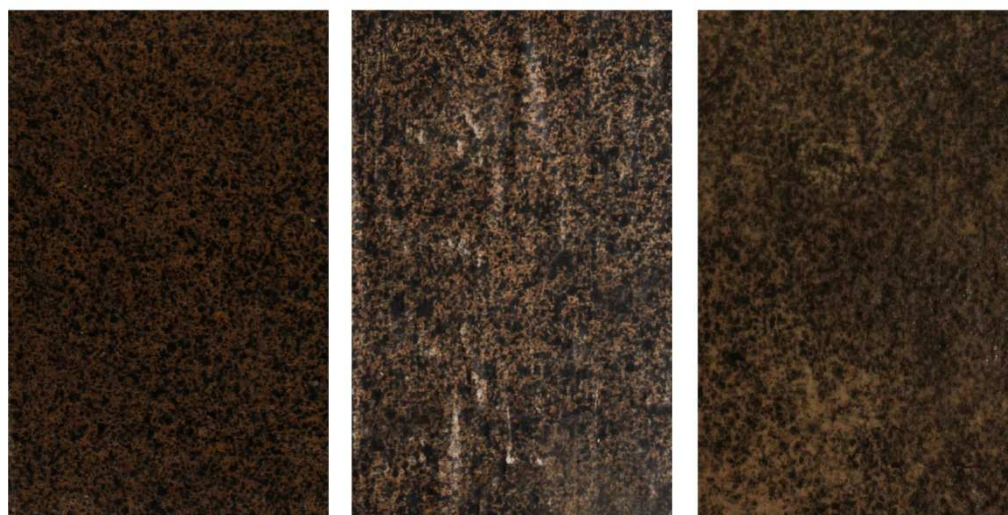
Barvené papíry

V knižní vazbě, převážně na pokryvu, se setkáváme i s jednobarevnými papíry bez dalšího zdobení. Dané barevné papíry vznikaly buď přímo barvením ve hmotě (umělé barvení papírové suspenze vzniklo až po zavedení holandrů, před tím určovala barevnost papírové suspenze pouze výchozí surovina), nebo se hotové listy natíraly barvou. Možností bylo i hotový bílý list ponořit do barevné lázně. Pro barvení se užívalo různých druhů barev včetně vodorozpustných.

Barvené papíry se rozšířily zejména v období třicetileté války a po ní, kdy bylo nutné najít náhradu za dražší pokryvové materiály, jakými byla useň a pergamen.⁵⁴

Stříkané papíry

Další velice jednoduchý způsob dekorování papírů, bylo postřikání papíru tmavou barvou. Papíry, většinou hnědé barvy, tak připomínají mramorované usně. Tyto papíry mohly vznikat i jako škrobové papíry s vrstvou zředěného škrobu, na který byla barva nastříkána.

Obrázek 43 Ukázka stříkaných papírů

⁵⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 662.

5 Výzdoba pokryvu

5.1 Slepotisk a zlacení

Slepotisk je knihařská výzdobná technika, která je typická pro výzdobu vazeb s usňovým pokryvem. Typický slepotiskový reliéf je vytvářen nahřátým nářadím s negativně vyrytým vzorem, který se obtiskne do navlhčené usně. Tím vznikne pozitivní reliéf, který po vyschnutí usně ztverdne. Nářadím pro slepotisk jsou kolky, linky, válečky, filety či rozměrné plotny. Slepotisk se provádí ručně, kromě tlačení ploten, které jsou tlačeny v knihařském lisu.⁵⁵

Politická situace po roce 1620 uzavřela české knihařské dílny do izolace. Zahraniční vlivy a vzory tak pronikají do výzdoby české knižní vazby jen pozvolna. Vzory přicházely převážně z Francie, která si i nadále držela své výsadní postavení v Evropské knižní tvorbě. Barokní slepotisková vazba tak u nás pokračuje v renesanční tradici a to nejen přejímáním kompozičních typů, ale i opakovaným použitím stejných motivů. Ačkoliv byly sady kolků, válečků a ploten v průběhu let doplňovány a obměňovány, nedocházelo k jejich přílišnému poškození a používaly se často dál i po smrti svého původního majitele. Toto nářadí, povětšinou poměrně nákladné, se tak prodávalo a dědilo, přičemž se vylučovaly pouze matrice nesoucí námět, který nebyl v dané době oblíbený, nebo byl s ryze protestanskou tematikou. Některé renesanční motivy byly jen nepatrně upraveny, aby odpovídaly potřebám barokní tvorby.⁵⁶

Zlacení je vysoce dekorativní výzdobná technika prováděná, obdobně jako slepotisk, ručním tlakem, nebo v knihařském lisu. Ke zlacení se užívalo tenkého plátkového (lístkového) zlata. To bylo, při ručním zlacení, nanášeno do předem vytlačeného vzoru potřeného pojivem, nejčastěji bílkem. Vazba zlacená představuje typickou vazbu vyvíjející se v 17. století. Slepotisk a zlacení se na vazbách může volně kombinovat. Nejčastěji bývá zlacená dominantou, zatímco zbytek výzdoby zůstává jako slepotisk.

⁵⁵ NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970. Str. 65.

⁵⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str. 324.

5.1.1 Kompozice výzdoby

Pro rozvrh výzdobných prvků na desce se ustálily dva kompoziční principy: rámová kompozice a dominantová kompozice.

Rámová kompozice

Hlavní složkou typické rámové kompozice je rámová osnova složená z různého počtu obdélných ráků, kladených soustředěně od kraje desky ke středu. Poslední nejmenší rám uzavírá uprostřed desky středové pole. Kromě těchto základních ráků se v kompozici vyskytují další prvky. Vnější, krajní rám mívá v rozích křížení v rámu, které vzniká přetažením linek. Osnovou celé rámové kompozice a činitelem, který odděluje jednotlivé kompoziční prvky, je linka. Linka může být několikanásobná i se značnými intervaly mezi linkami.

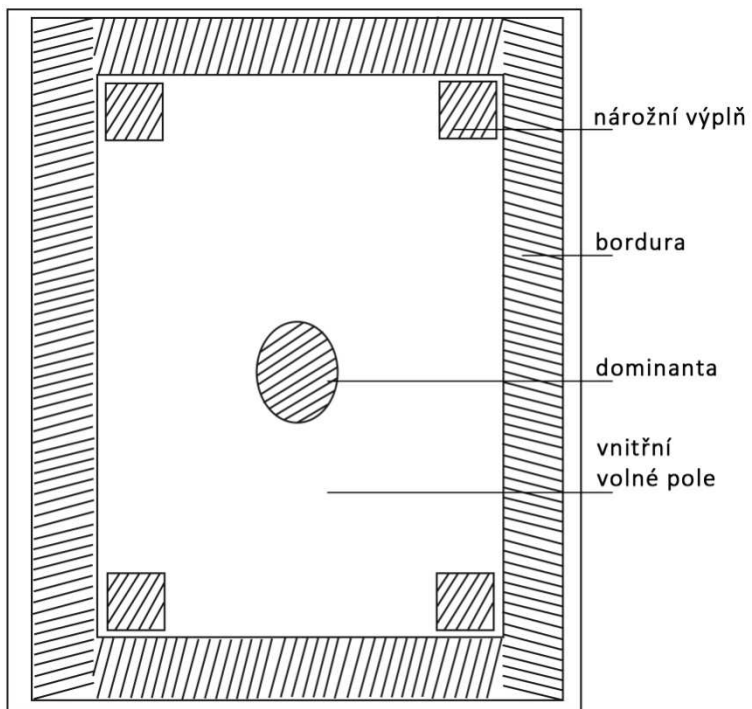
Dominantová kompozice

Dominantová kompozice je typickým kompozičním principem pro výzdobu vazeb 17. a 18. století. Jedná se o kompoziční princip založený na výrazném středovém motivu uprostřed volného pole. Tento středový motiv, dominanta, je optickým těžištěm celé plochy, proto bývá často oproti ostatním kompozičním prvkům zvýrazněn nejen svou pozicí, ale i barevně, plasticky a obrysově. Tento kompoziční typ dává vyniknout prázdnému poli ohraničenému jen ozdobnou bordurou, nebo jen několika linkami.⁵⁷

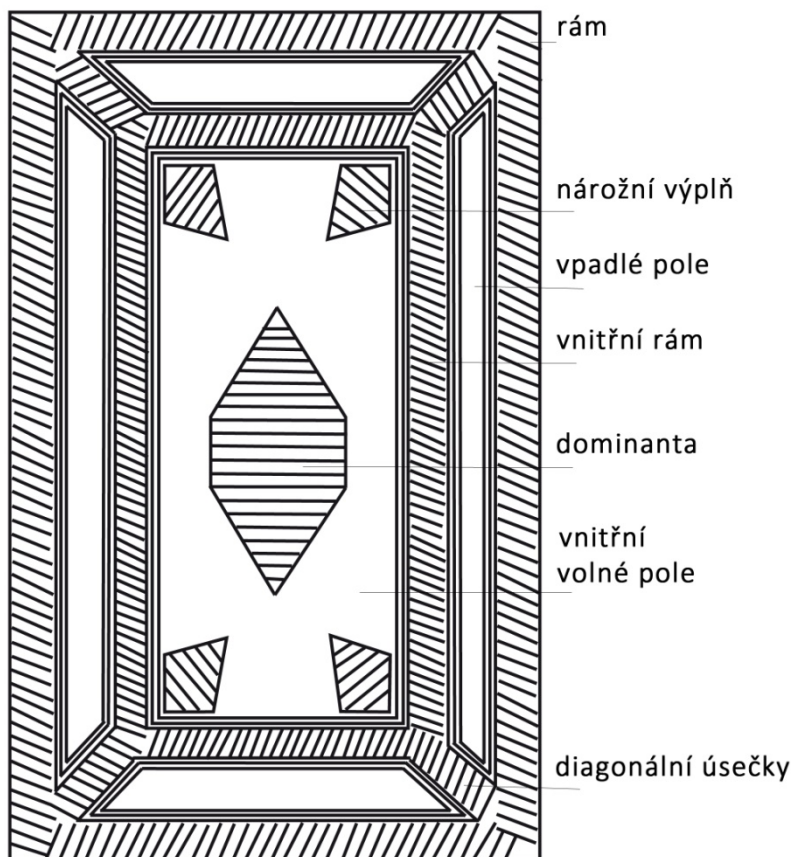
Dominantou může být otisk plotny, či otisk ornamentálních kolků. Na plotně bývá nejčastěji vlastníkovo supralibros, emblém, portrét panovníka, kartuš a někdy i nápis a titul. Obdélníkové ohraničení desky, bordura, vymezuje svými rozměry středové volné pole neboli zrcadlo. Má podobu samostatně stojícího rámu, či válečkového pásu. Kompozice může být doplněna kolkou v nárožních polích. Některé kompoziční prvky jsou společné oběma typům výzdoby, kromě bordury se jedná o rám, vložené pole, vpadlé pole, okrajové pole atd.

Vytvářely se i kompoziční typy mísící prvky rámové a dominantové kompozice. Smíšené typy se vyskytují převážně v pozdně renesanční vazbě konce 16. a počátku 17. století.

⁵⁷ NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970. Str. 75.

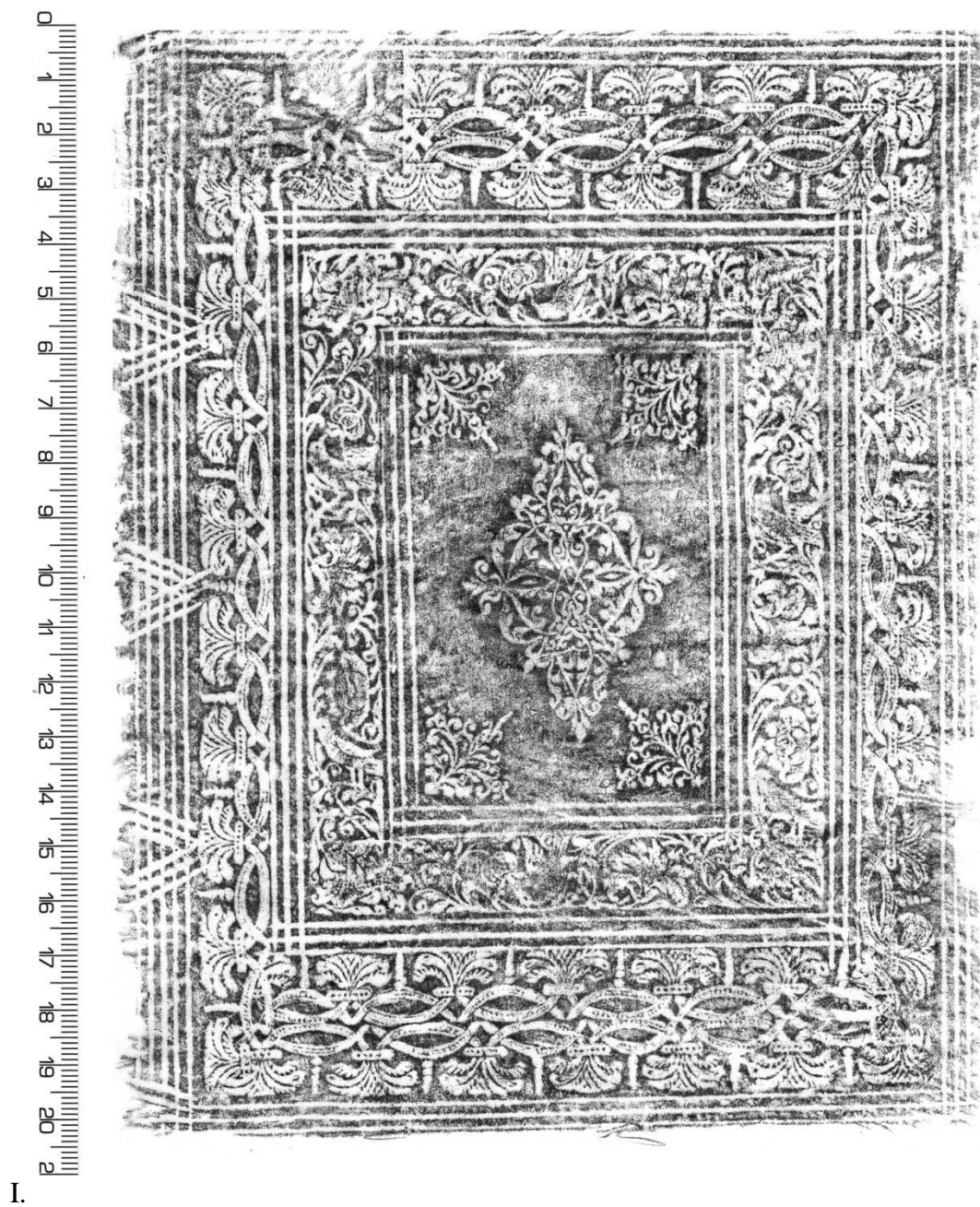

Obrázek 44 Dominantová kompozice

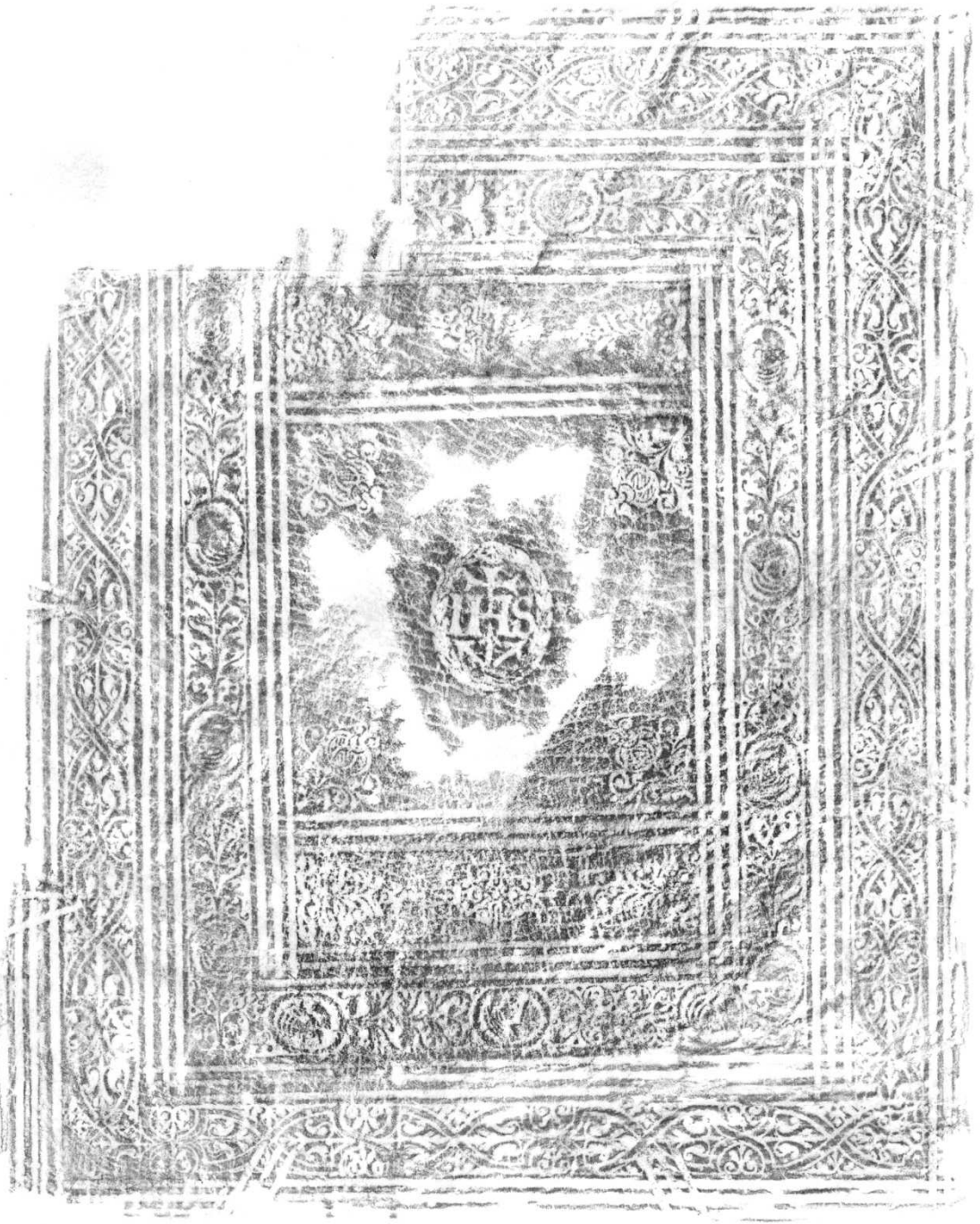
Obrázek 45 Dominantová kompozice s vpadlým rámem

Obrazová příloha – Kompozice výzdoby

I.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
2

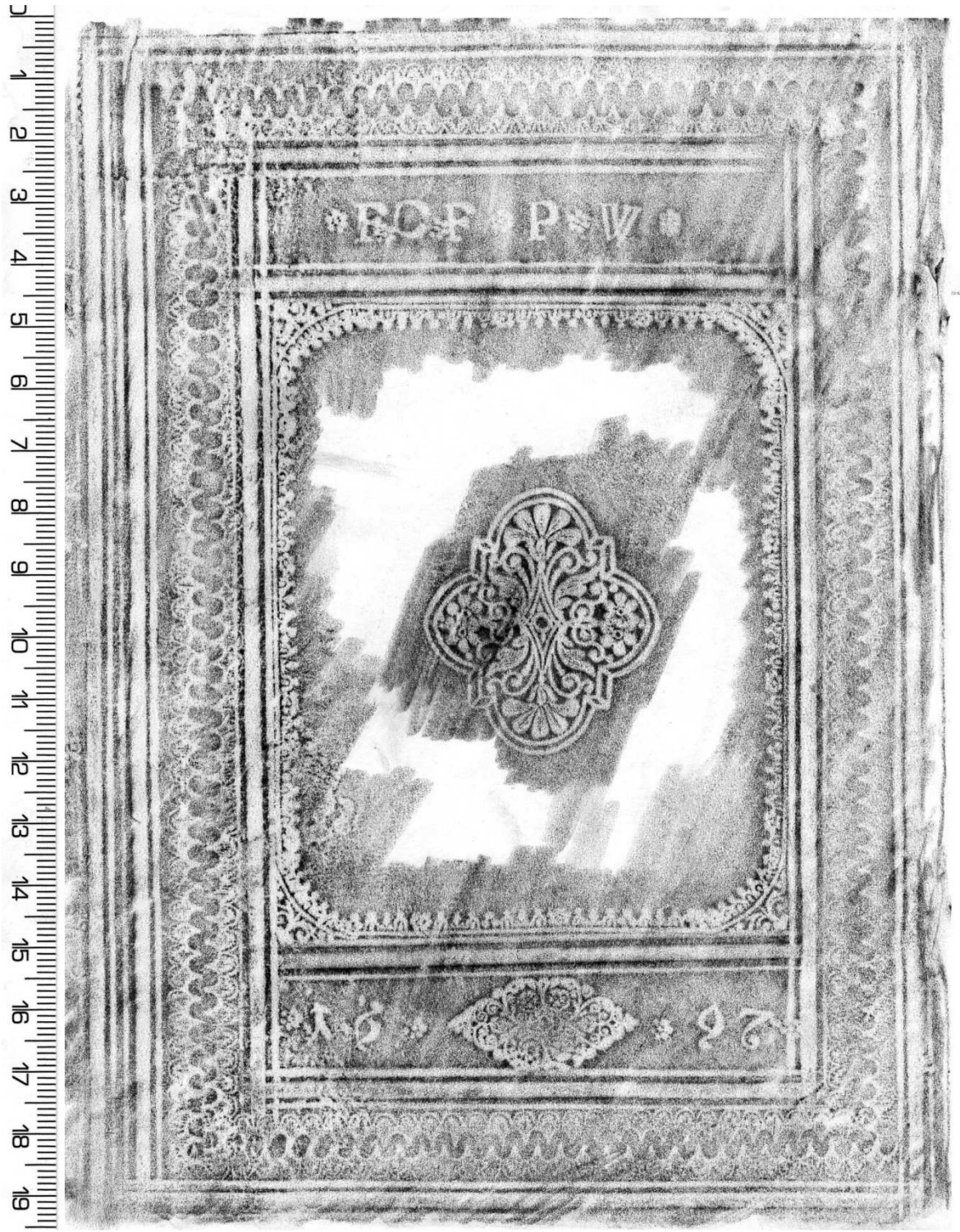

II.

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

III.

IV.

Seznam vyobrazení – Kompozice výzdoby

- I. Frotáž ze slepotiskové výzdoby přední desky vazby tisku
WEINGARTEN, Jan Jakub. *Richter-Spiegel Oder Vorstellung, mit was Tugend-
Qualität-und Eigenschafften ein Richter oder Oberer begabt- oder ja selber zu
erlangen befließen seyn, und was er vor Laster mayden soll: Und wie von viel
hundert Jahren, das Hochlöbl. Ertzhaus zu Oesterreich nit anders alß ein wohl-
polirten Spiegel zur ausserbaulichen Nachfolg geglantzet habe, und zu heuntigen Tag
mit diesen und vielen andern hohen und gleichsamb Göttlichen Tugenden und
Vortrefflichkeiten Unser aller Durchleuchtigster Erb-Hertz Leopoldus I. Erwählter
Römischer Kayser ... die gantze Welt bestrahlen thut.* Prag: In Verlegung Heinrich
Albrecht Buchhandlern, 1682.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- II. Frotáž ze slepotiskové výzdoby přední desky vazby tisku
*Kancyonáljk, neb pjsně katolické, od adventu až přes celý rok na výročnj swátky, při
službě božj, pautjch, processých, y gindy obyčegné.* Wytisštěné w Praze: W staré
kollegi, 1639.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- III. Frotáž ze slepotiskové výzdoby přední desky vazby tisku
KRÁSNÝ, Michal Ygnacius. *Nowý Kalendář Hospodářský: S pilností sepsaný a wydaný.*
Wytisštěn w Městě Litomyssli: w Ympressy Jana Arnolta (Hradeckého), 1661.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

- IV. Frotáž ze slepotiskové výzdoby přední desky vazby tisku
RODRÍGUEZ, Alonso. *Cwjčenj w Dokonalosti a Ctnostech Křestianských wydané Od
Ctihodného Kněze Patera Alphonsa Rodericia z Towaryšstwa Pána Gežjsse A na Tři
Djly rozwržené / [2].* Wytisštěné w Staro=Pražské Kollegi bljž Mostu: [S.n.], 1664.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

5.2 Vzory výzdoby

I přes izolovanost českých dílen, která nastala v důsledku politických událostí v roce a po roce 1620, přejali čeští knihaři mnohé zahraniční motivy. Mezi nové vzory výzdoby i v české knižní vazbě tak patří např.: vějíř (l'éventail, viz str. 104) a krajkový vzor. Krajkový motiv "á la dentelle" vznikl jako reakce na módu krajky v 18. století. Tento vzor dosáhl svého vrcholu na francouzských knižních vazbách.⁵⁸ Krajkový vzor se vyskytuje i na českých rokokových vazbách. Motiv byl prováděn drobnými razidly, nebo válečky.

Z manýrismu vychází ornamentální kartuše, která se nejčastěji nachází ve středu desek, jako dominanta, někdy vyplněna textem. Objevují se vysoce realistické ornamentální pásy s rostlinnými motivy. (viz Ornamentální pásy, str. 118) Naproti tomu přežívá renesanční ornamentika, která byla v některých případech upravena, aby co nejlépe odpovídala baroknímu vkusu. (viz Obloučky s palmetami, str. 124)

Další vzory, vycházející ze zahraničních vlivů, se na české knižní vazbě vyskytují sporadicky: Typickým barokním způsobem výzdoby je i tečkovaný vzor "pointillé", jehož základem je oblouček, či spirálovitá rozvilina tvořená velkým množstvím teček.⁵⁹ Tečkované linky a rozviliny tak připomínají filigrán. V pozdní renesanci se začal uplatňovat vzor "fanfare", jehož základem je širší ornamentální pás se symetricky proplétaným ornamentem do tvaru arabských osmiček. Zpočátku vznikl vzor otiskem filetu ve tvaru půlobloubku. V 18. století se vzor otiskoval z ploten. Vzor je typický pro zlacené vazby. Drobný kolek opakovaně vtiskovaný na celou plochu desky (popřípadě i hřbet) vytváří vzor "semis". Kolek má nejčastěji tvar lilie. České knihařství jej nikdy zcela nepřijalo a prakticky se na našich vazbách nevyskytuje.⁶⁰

V ornamentice se objevují nové prvky výrazněji až ke konci 17. století.

⁵⁸ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Orbis, 1959, 275 s. Str. 133.

⁵⁹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod.* 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 976.

⁶⁰ Tamtéž, str. 977.

5.2.1 Vějířový vzor "á l'éventail"

Vějířový vzor, z francouzského jazyka se užívá název "éventail", někdy i ve formě "l'éventail" a "á la l'éventail". Tento vzor vychází z imitace módního vějíře a má výrazně barokní charakter. Zpravidla bývá použit nejvíce u vazeb s dominantovou kompozicí. Základem jsou opakující se symetrické motivy filigránové povahy umístěné do tvaru kruhu, nebo čtvrtkruhové či půlkruhové výseče. V podobě kruhu se tento motiv užíval jako dominanta ve středu desek, připomínal tak paprskovitě uspořádanou rozetu. Ve tvaru čtvrtkruhu se užíval v rozích rámu.⁶¹

Vznik tohoto vzoru se datuje po roce 1620 v Itálii.⁶² Podmětem pro jeho vznik mohly být vzory z ornamentiky orientálních vazeb. Z Itálie se vějířový vzor rozšířil do Francie, kde je tento druh výzdoby vzácný, za to však se s ním hojně setkáváme ve vazbě německé.

Vějířový vzor je typický pro 60. a 70. léta 17. století.⁶³

Obrázek 46 Vějířový vzor. Detail ze slepotiskové výzdoby.

⁶¹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str.: 975.

⁶² HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Orbis, 1959, 275 s. Str.: 130.

⁶³ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0. Str.: 324.

Příklad vazby s vějířovým vzorem

Pro ukázkou užití vějířového vzoru jsem zvolila vazbu tisku *Swatý Frantisek Xaweryus Z Towaryšstwa Gežjsowého*, ze sbírek Moravské zemské knihovny v Brně. Tisk je datován do roku 1659. Vazba o velikosti 156 x 97 mm (výška x šířka) má lepenkové desky a je vázána do červenohnědé lakované usně. Pokryv má bohatou slepotiskovou výzdobu s dominantovou kompozicí, se zlacenou dominantou s písmeny IHS na přední desce a s Pannou Marií s děťátkem na desce zadní. Vějířový vzor je použit v rozích vnitřního volného pole, shodně na přední i zadní desce. Ořízka této knihy je zlacená. Vazba je uzavíratelná pomocí čtyř tkalounů umístěných u přední hrany desek.

Obrázek 47 Zadní a přední deska vazby zdobené slepotiskem s užitím vějířového vzoru v rozích rámu. Vazba tisku NATOLI, Francesco. *Swatý Frantisek Xaweryus Z Towaryšstwa Gežjsowého, Obywateliw Potamských Zázračný Patron: To gest: Zázrakowé které S. Frantisek Xaweryus w Potamu Městečku w Kalabrygi ... působil*. W Praze: w Skaré Kollegi blíž Mostu wytisštěný, 1659.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně

5.2.2 Dominanta

Jak bylo napsáno u dominantové kompozice, jako dominanta se označuje výrazný středový motiv, který je optickým těžištěm celé výzdoby desek.

Dominantou může být například supralibros vlastníka, zadavatele knižní vazby. Jelikož vazby byly převážně v majetku šlechticů a církevních řádů, mělo supralibros heraldickou podobu. (viz obrazová příloha, vyobrazení č. I., erb hraběte Šporka) Na vazbách, které jsou součástí klášterních sbírek, se může vyskytovat supralibros opata, za jehož úřadu byly knihy zakoupeny.

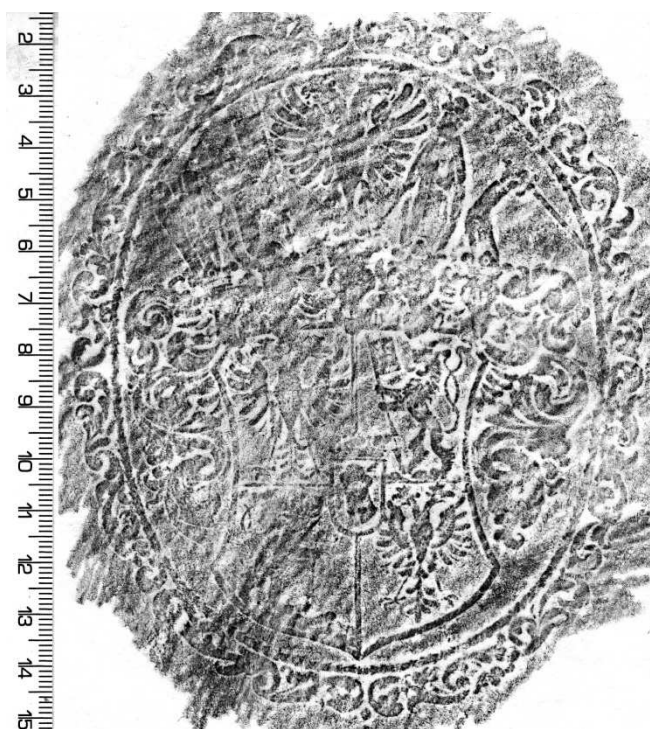
Oblíbenou skupinou dominant jsou různé ornamentální a rostlinné motivy. Motivы jsou nejčastěji umístěny do oválného, či kosočtverečného pole. (viz obrazová příloha, vyobrazení č. II, rostlinný motiv, květy ve váze)

Oblíbené jako dominanty jsou i kartuše, které vycházejí z vnitřní výzdoby knih. Kartuš má tvar kruhového, či oválného štítu tvořeného často rozvilinovým ornamentem.⁶⁴ Kartuš může mít střed prázdný, nebo vyplněný písmem (jméno vlastníka, iniciály) a letopočtem. Charakteristické jsou středové kartuše jezuitských vazeb. (viz Dominanty jezuitských vazeb, str. 109)

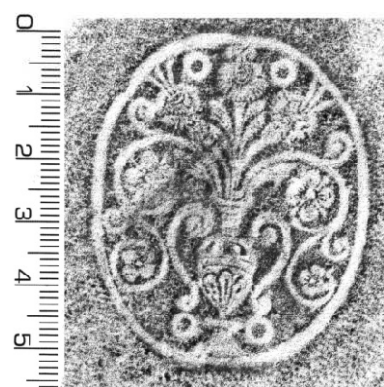
Ojedinelou ukázkou motivu, který může být využit ve středu desky jako dominanta je realisticky ztvárněná lebka z vazby tisku *Missae defunctorum, Juxta usum Ecclesiae Romanae, Cum Ordine et Canone extensae: Cum licentia ordinarii*. Olomucii: Typis Joannis Josephi Kylian, 1693. Tato slepotisková vazba je ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci. Ačkoliv je vyobrazení lebky ojedinelé, odráží barokní zájem o téma smrti. Výzdoba desky, respektive dominanta, navíc vychází z obsahu tisku. Jedná se totiž o mše za zemřelé (čili Rekviem) sjednocené Tridentským koncilem. (viz obrazová příloha, vyobrazení č. III., lebka)

⁶⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 850.

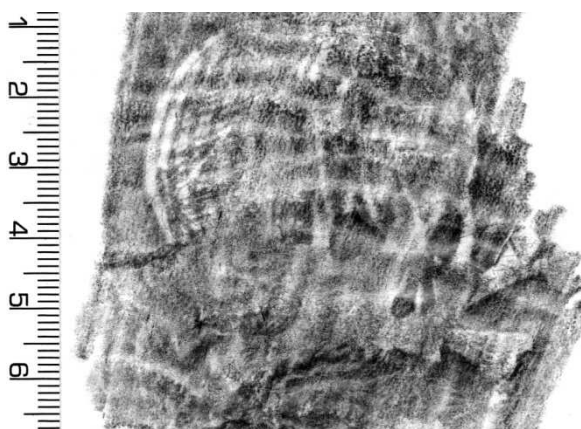
Obrazová příloha – Dominanta

I.

II.

III.

Seznam vyobrazení – Dominanta

- I. Středová dominantanta s erbem hraběte Šporka z vazby tisku
PARIS, Yves de. *Die Tugend-Schule der Christen: Worinnen ein jeder Mensch aufferbaulich unterwiesen wird, wie er pflichtmässig sein Leben anstellen solle*. Prag: gedruckt bey Wolfgang Wickhart, 1715.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

- II. Středová dominantanta s rostliným motivem z vazby tisku
POLANSKÝ, Jan Nepomuk. *Dissertatio physica de colorum natura in opacis corporibus*. Olomucii: typis Franc. Antonii Hirnle, privilegiati Typographi, 1756.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- III. Středová dominantanta s motivem lebky z vazby tisku
Missae defunctorum, Juxta usum Ecclesiae Romanae, Cum Ordine et Canone extensae: Cum licentia ordinarii. Olomucii: Typis Joannis Josephi Kylian, 1693.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Dominanty jezuitských vazeb

Budeme-li se zabývat slepotiskovou výzdobou vazeb 17. a 18. století, je žádoucí se pozastavit i nad úpravou jezuitských vazeb, které tvoří významnou kapitolu v úpravě barokních knih. Více o těchto vazbách je v kapitole Celousňová vazba.

Charakteristikou těchto vazeb je dominantová kompozice, v jejímž středu je na přední desce emblém s písmeny IHS (uvádí se i jako JHS – písmena I a J se v latině dlouho nerozlišovala), jedná se monogram jména Ježíš, a MAR, MRI, MRJA či MA, monogram jména Maria, na desce zadní. Písmena jsou mnohdy nahrazena figurálními motivy: podobiznou Krista, Kristovou hlavou a stojící Pannou Marií s děťátkem. Častěji však bývá nahrazen emblém s písmeny MAR na zadní desce za postavu Panny Marie, zatímco emblém IHS na přední desce zůstává – figurální motiv je tak pouze na zadní desce.

Ježíšův monogram IHS si zvolil za znak nového řeholního společenství sv. Ignác z Loyoly,⁶⁵ zakladatel Tovaryšstva Ježíšova. Písmena IHS jsou mnohdy obohacena o kříž, vyrůstající z litery H (řec. éta), což se postupně stalo obvyklým znázorněním. Později přibýly pod písmena IHS tři hřeby z Kristova kříže, jako symbol řádových slibů chudoby, čistoty a poslušnosti. Někdy lze pod monogramem IHS spatřit i Ježíšovo Srdce, do něhož jsou hřeby evangelních rad vloženy.⁶⁶

Na některých vazbách byly dominanty – emblémy IHS a Maria – zlaceny. Ornamentální styl středové kartuše se v průběhu let měnil. Zpočátku převládaly renesanční a méně zdobné kartuše a v 18. století převažuje dominanty zasazená do bohaté ornamentální bordury.

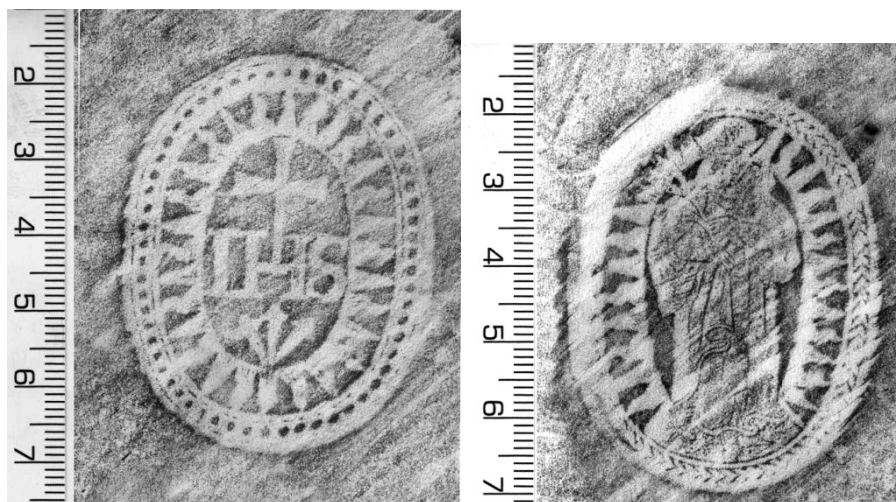
Na následujících stránkách přináším několik ukázek středových kartuší jezuitských vazeb. Ve většině případů se jedná o frotáže jak z přední desky, tak z desky zadní, ale vzhledem k tomu, že mnohdy dochází vlivem užívání knihy k znečistění slepotisku, je použita i frotáž jen z jedné z desek.

Pro prezentaci frotáží spíše, než fotografií, přispěla opět špatná čitelnost některých slepotisků, které si však zachovávají drobný reliéf a frotáž tak může být, na rozdíl od fotografie, čitelná. V případech, kdy je naopak čitelnější fotografie, než frotáž, zahrnuje ukázka jak dvě frotáže (přední a zadní desky), tak dvě fotografie.

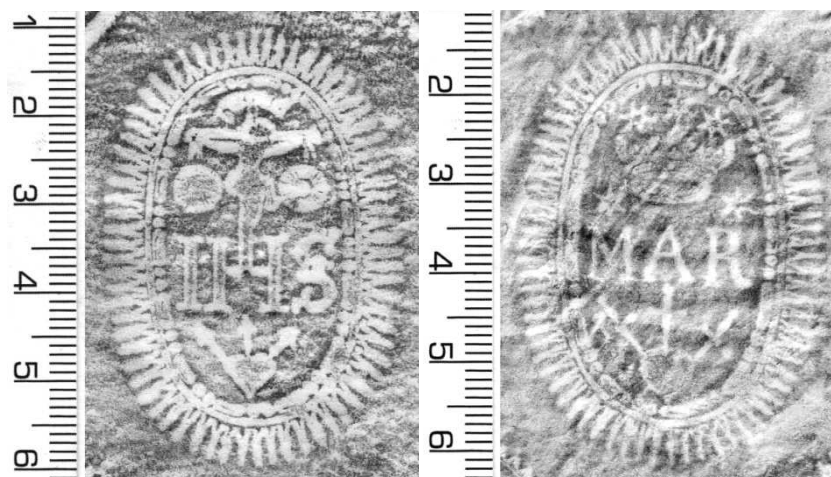
⁶⁵ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, Str. 173.

⁶⁶ Jezuitský znak IHS. *Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova* [online]. 2006 [cit. 2014-08-07]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/ihs.php>

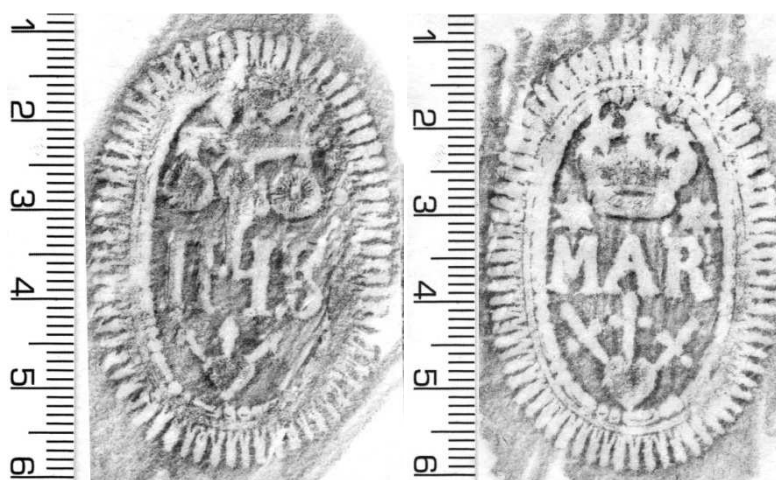
Obrazová příloha – Dominanty jezuitských vazeb

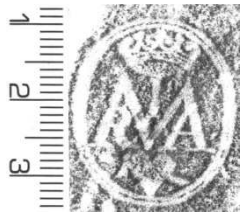
I.

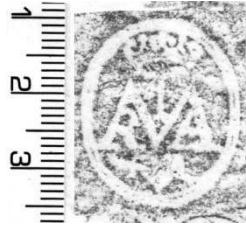
II.

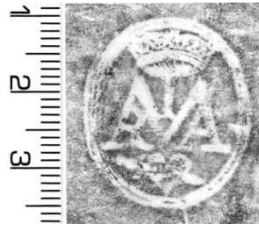
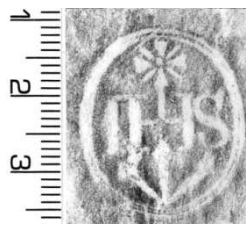
III.

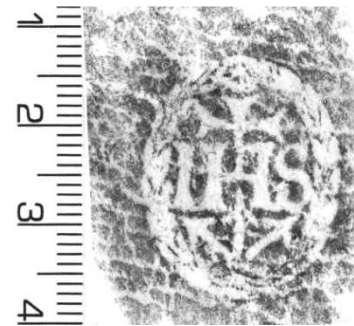
IV.

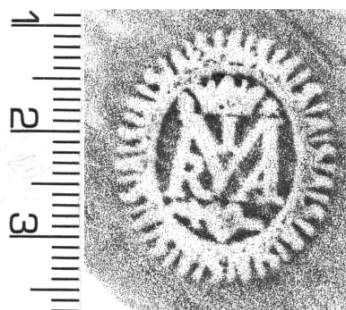
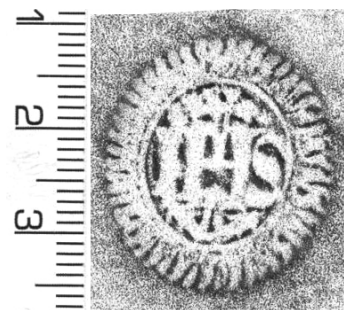
V.

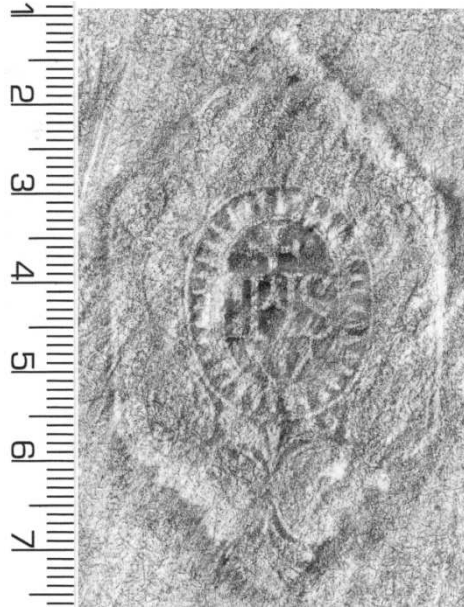
VI.

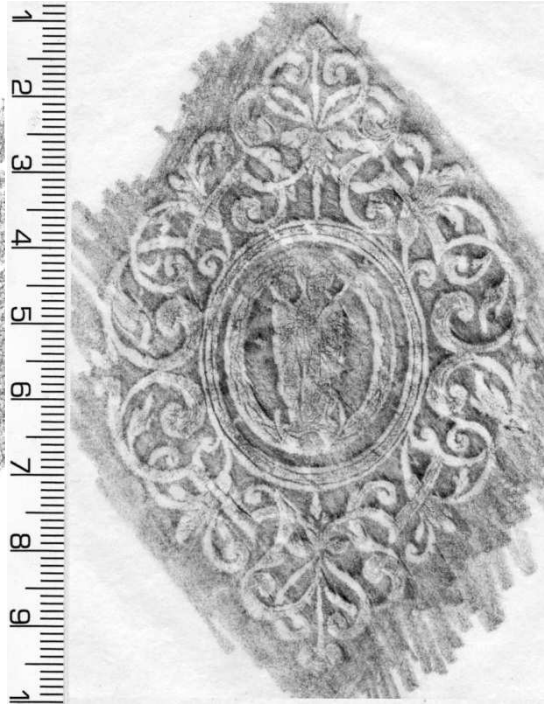
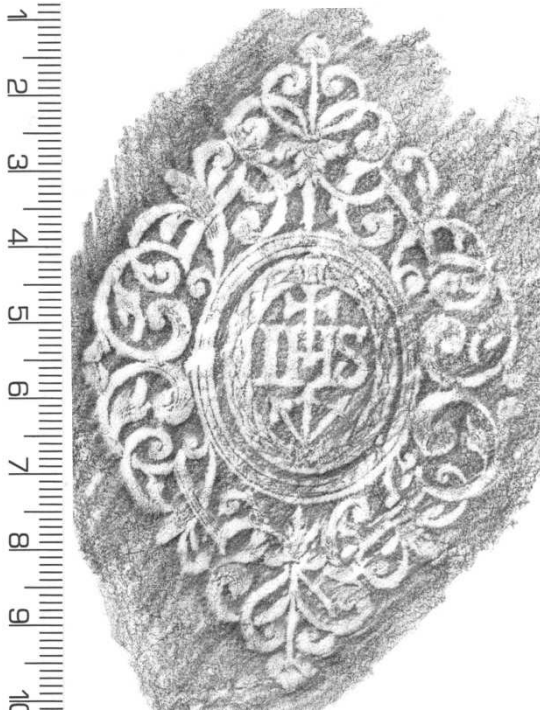
VII.

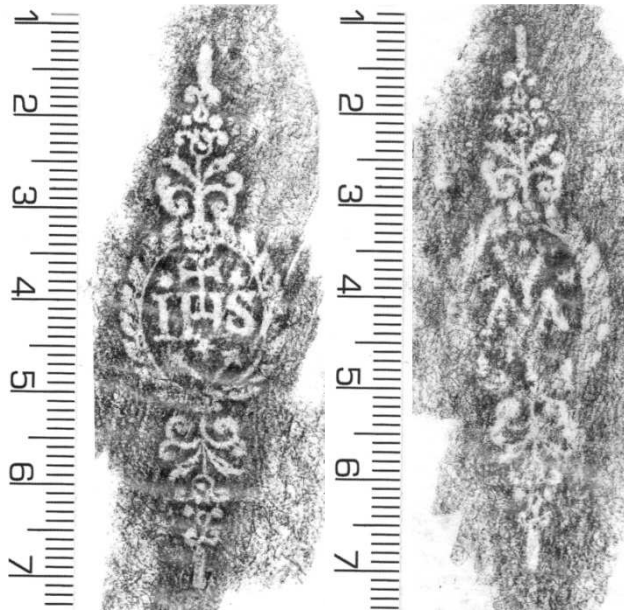
VIII.

IX.

X.

XI.

Seznam vyobrazení – Dominanty jezuitských vazeb

- I. Dominanta výzdoby z vazby tisku
Missale Romano-Bohemicum Conformatum, Juxta Decretum Sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum: Pii V. Pontificis Maximi Jussu Editum, Et Clementis VIII. Primum, Ac denuo Urbani Papae Octavi Auctoritate recognitum... Pragae: Typis Archi-episcopalis Seminarij in Aula Regia, per Guilielmum Knauff, 1690.
V soukromém vlastnictví.
- II. Dominanta výzdoby z vazby tisku
TANNER, Matěj. *Societas Jesu usque ad Sudorem et mortem, Pro Salute Proximi laborans*. [Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, ca. 1690–1693].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- III. Dominanta výzdoby z vazby tisku
SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592*. Pragae: Typis universitatis CArolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.
- IV. Dominanta výzdoby z vazby tisku
Kancyonáljk, neb pjsně katolické, od adventu až přes celý rok na výročnj swátky, při službě božj, pautjch, processých, y gindy obyčegné. Wytisštěné w Praze: W staré kollegi, 1639.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- V. Dominanta výzdoby z vazby tisku
PROŠKOVSKÝ Z KROHENSTEINA, Jan Hendrich. *ANALYSIS seu Resolutio Objectorum. Contra Moderamen Differentiarum Juris Communis et Boëmici: Cum Indice quaestionum, circa quas differentiae Iurium in priori et hocce opere examinantur. Nec non Supplemento Juris Moravici ubi id omissum fuerat*. Pragae: [s.n.], 1666.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- VI. Dominanta výzdoby z vazby tisku
WANCKE, Bernard. *MONS PRAEMONSTRATUS, Das ist: Außführliche Beschreibung Des heilig- und mit Gnaden leuchtenden MARIAE Bergs Welchen die Gebenedeyte Mutter Gottes Unweit der Königlichen Hauptstadt Ollmütz in Mähren Vnter dem Gebiet des Marggräfflichen Stiffts und Kloster Radisch Praemonstratenser Ordens jhr selbst zu einer...* Gedruckt in Ollmütz: Bey Johann Joseph Kylian, 1679.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VII. Dominanta výzdoby z vazby tisku
HANKE, Johann. *Tenebra summatis illustrata, sive doctrina Eclipsium quam e majoribus Voluminibus...* Moguntiae: Excud. Christ. Kuchler, 1682
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VIII. Dominanta výzdoby z vazby tisku:
BILOVSKÝ, Bohumír Hynek Josef. *Siclus Sanctuarii, Anebo Ssestka Duchownj, S.mu Liboryowi, Biskupu, a Wyznáwači: ... W kostele geho na Offěru položená. To gest: Ssestero, ne tak Kázanj, Gako Ssestero Lidu Křestianského Cwjčenj; O tom Swatém Djwotworcy: ...* Olomucij: Typis Ignatij Rosenburg, 1713.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- IX. Dominanta výzdoby z vazby tisku
NATOLI, Francesco. *Swatý Frantissek Xaweryus Z Towaryšstwa Gežjssowého, Obywateliůw Potamských Zázračný Patron: To gest: Zázrakowé které S. Frantissek Xaweryus w Potamu Městečku w Kalabrygi ... působil.* W Praze: w Skaré Kollegi bljž Mostu wytisštěný, 1659
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.
- X. Dominanta výzdoby z vazby tisku
THOMAS À JESU. *Virorum Illustrium Arctioris Discalceatorum Instituti, In Eremitano Divi Augustini Ordine Athletarum, Exegesis Summaria, Sub Auspiciis Augustissimi... Imperatoris Leopoldi Hungariae Et Bohemiae Regis, Archiducis Austriae, etc. etc. Publicae lucidata. In Qua Praefati Discalceatorum Instituti, nuper a Ven. P. Thoma a Jesu, clarissimi Nominis Authore in Lusitania...* Vetero-Pragae: Typis Georgij Czernoch, 1674.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

XI. Dominanta výzdoby z vazby tisku

Sstjt Maryansko Pobožnosti proti Nebezpečným Střelám Swěta Těla a Diábla dobře a Spasytedlně od Bohabogjcý se Dusse někdy vžjwaný pro sst'astné Skonánj. Nynj zase znovu na swětlo wydany. S přidawkem vžitečných Modliteb gak ke Mssy S. tak před y po Spowědi. Wytisstěný w Přjbrami: v Antojna Jana Pilecyvsa, 1729.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

5.2.3 Ornamentální pásy

Geometrické motivy (viz Obrazová příloha, obr. č. I.)

Ornamentika vycházející z jednoduchých i složitějších geometrických útvarů.

Rostlinné (vegetabilní) ornamenty (viz Obrazová příloha obr. č. II.–VII.)

Rostlinné ornamenty jsou nejrozšířenější skupinou ornamentů i ve výzdobě vazeb 17. a 18. století. Rostlinné ornamenty jsou odvozeny z rostlin a jejich částí: vyskytují se květy, listy, ovoce a i jiné části rostliny. Rostlinné motivy tvoří podstatnou část ornamentiky již od dob antiky a byly vždy velice oblíbeny. Zobrazovány jsou buď realisticky až naturalisticky, nebo stylizovaně.

Zvířecí (zoomorfní) ornamenty (viz Obrazová příloha obr. č. VIII.)

Zoomorfní ornamenty čerpaly náměty z těl skutečných i fantaskních, bájných zvířat, odvozených z mytologie starověkých civilizací. Byly vytvářeny buď realisticky, nebo stylizovaně. Nejčastěji jsou v ornamentice užívány jen hlavy zvířat a v menší míře pak celá těla zvířat. Vyskytují se převážně podoby ptáků spolu s rostlinným ornamentem.

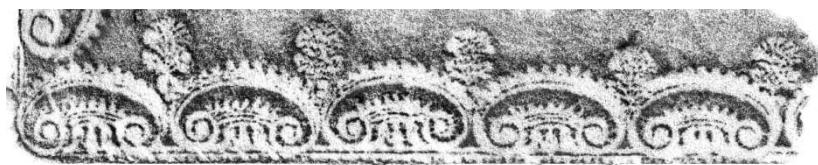
Figurální motivy (viz Obrazová příloha obr. č. IX. a X.)

Antropomorfní ornamentika, skupina motivů odvozených z lidských postav, je typická spíše pro renesanční knižní vazbu, ale s tím, jak přežívá knihařské náradí, ji sporadicky nacházíme i na vazbách ze 17. století. Nejčastější je užití poprsí, nebo lidské hlavy. Velmi časté je uplatnění profilu v medailonu.⁶⁷

Medailon je často uplatňovaným ornamentem. Objevuje se už od dob antického Říma, a to převážně na architektuře. Zpodobňovány byly hlavy císařů, soudobých panovníků a později se uplatnily i podobizny šlechticů a významných osobností. V knižní vazbě je tato rozsáhlá skupina ornamentálních motivů charakteristická pro středověkou slepotiskovou vazbu od poloviny 16. století až do první čtvrtiny 17. století.

⁶⁷ NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970. Str. 79.

Obrazová příloha – Ornamentální pásy

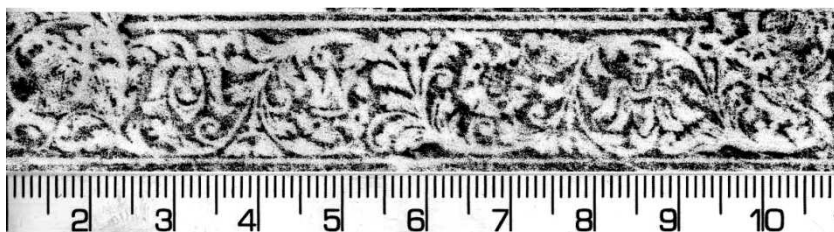
I.

II.

III.

IV.

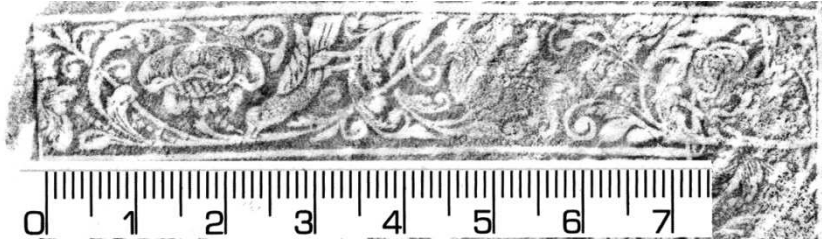
V.

VI.

VII

VIII.

IX.

X.

Seznam vyobrazení – Ornamentální pásy

- I. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
POLANSKÝ, Jan Nepomuk. *Dissertatio physica de colorum natura in opacis corporibus*. Olomucii: typis Franc. Antonii Hirnle, privilegati Typographi, 1756.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- II. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
CHANOVSKÝ Z DLOUHÉ VSI, Albert. *Správa Křestianská: S Krátkým Výkladem podstatněgssjch věcy, které každému Křestianu wěděti hodné a náležitě přislussj: A nynj w nowě K Vžitku wssech Duchownjch Zprávcuw, a potěssenj Dussj gjm swěřených na swětlo wydaná a wytlačená. Cum gratia & privilegio S.C.M. & Licentia Superiorum*. W Starém Městě Pražském: w Ympressy Universitatis Carolo-Ferdinandee w Kollegi Towaryšstwa Gežjssowa w S. Kljmenta bljž Mostu, 1678.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

- III. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
BILOVSKÝ, Bohumír Hynek Josef. *Doctrina christiana, animabus inservitura, per Dominicas anni et nonullas festivitates, breviter aptata: Křestianské Cwičenj Dussem k Spasenj Potěssenij, a k Naučenj spůsobně a silně složené*. Olomucii: Typis Ioannis Adami Auinger, 1721.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- IV. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
MURPHY, Antonius. *Theologica Dogmatica adversus Atheos, Libertinos, Judaeos, coeterósque Infideles, & Hetherodoxos, tam veteres, quàm recentiores In Quatuor Libros distributa, in quibus clara, brevis & expedita Mysteriorum, & Articulorum Christianae Fidei & Religionis Idea delineatur; prodiit in gratiam & juvamen Virorum Ecclesiasticorum & Missionariorum*. Pragae: Impressa in Aula Regia apud Franciscum Hladky Archi-Episcopalem Typographum, 1753.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- V. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
Rituale Dioecesis Olomucensis, SS. Ecclesiae Sacramentis rite administrandis, Reverendissimi et Serenissimi Principis ac Domini Domini Leopoldi Guilielmi Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae, Styriae, Carinthiae etc., Episcopi Olomucensis Principis etc. Autoritate et Iussu, Romano, quoad fieri potuit, conformatum et editum ab ejus Episcopali Consistorio Olomucensi Anno Christi 1659. Olom.: Typ. Viti Henr. Ettelii, 1659.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VI. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
TANNER, Matěj. *Societas Jesu usque ad Sudorem et mortem, Pro Salute Proximi laborans.* [Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, ca. 1690-1693].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VII. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
THOMAS À JESU. *Virorum Illustrium Arctioris Discalceatorum Instituti, In Eremitano Divi Augustini Ordine Athletarum, Exegesis Summaria, Sub Auspiciis Augustissimi... Imperatoris Leopoldi Hungariae Et Bohemiae Regis, Archiducis Austriae, etc. etc. Publicae lucidata. In Qua Praefati Discalceatorum Instituti, nuper a Ven. P. Thoma a Jesu, clarissimi Nominis Authore in Lusitania... Norissime tantem ex innata Caesarum Austriacorum pietate... successive propagati: Viri a pietate morumque probitate spectabiles chalcographice proponuntur a Conventu Bohemo-Pragensi eiusdem ordinis & instituti.* Vetero-Pragae: Typis Georgij Czernoch, 1674.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VIII. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku
ŽALCOVSKÝ Z ŽALCOVIC, Jiří Protivin. *TORTURA SEV ELOGIUM VITAE MORTISQUE REVERENDI, ac VENERABILIS JOANNIS SARCANDER DE SCOCZOWIA, DIGNISSIMI HOLESSOWIENSIIUM CURIONIS: Tum singulari erga EUNDEM Zelo: Cum summo in Venerabilem Clerum affectu et Reverentia... CUM LICENTIA SUPERIORUM.* OLOMUCII: TYPIS JOANNIS JOSEPHI KYLIAN, [1689].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

IX. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku

Missale Romano-Bohemicum Conformatum, Juxta Decretum Sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum: Pii V. Pontificis Maximi Jussu Editum, Et Clementis VIII. Primum, Ac denuo Urbani Papae Octavi Auctoritate recognitum... Pragae: Typis Archi-episcopalis Seminarij in Aula Regia, per Guilielmum Knauff, 1690.

V soukromém vlastnictví.

X. Část slepotiskové výzdoby z vazby tisku

HANKE, Johann. *Tenebra summam illustrata, sive doctrina Eclipsium quam e majoribus Voluminibus...* Moguntiae: Excud. Christ. Küchler, 1682.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

Obloučky s palmetami

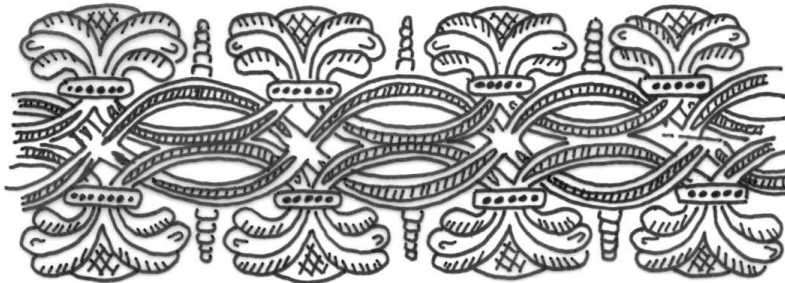
Tento motiv nacházíme již na renesančních knižních vazbách. Je nejrozšířenějším motivem na slepotiskových vazbách od poloviny 16. století.⁶⁸

Motiv se skládá z ornamentálního pásu vzájemně propletených obloučků. V místě spojů je na jedné straně, na krčku, nasazen rostlinný motiv – palmety apod. V barokním podání se původní palmety mění ve svazek rozvilin či stylizovanou kytici. Dekorativní zpracování se mnohdy odlišuje, a to jak při pojednání obloučků, tak především na zpracování palmet. Plocha obloučků bývá granulována.

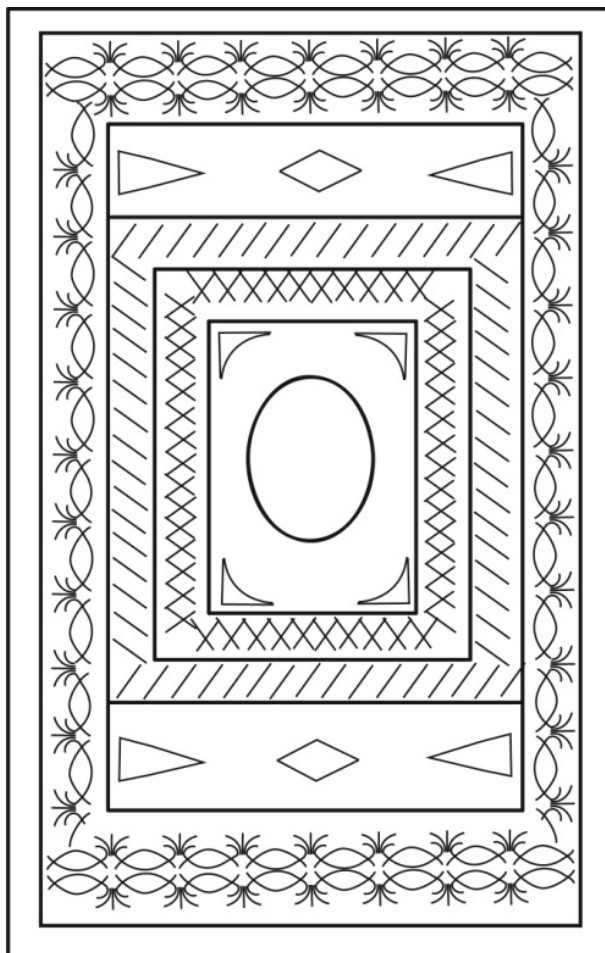
Tyto obloučky s palmetami se ve slepotiskové výzdobě knižních desek nejčastěji uplatňovaly při vyplnění krajního rámu. (viz Obrázek 48) V jiném z rámu tvořících kompozici, se prakticky nenachází. Jedním z důvodů může být i snadné a plynulé zdvojení tohoto motivu, což se plně uplatní při vyplnění kratších stran rámu. (viz Obrázek 49)

Následuje obrazová příloha s krátkým přehledem možných úprav obloučků s palmetami. Pro přehled je použita frotáž slepotisku, oskenovaná i s měřítkem. Vzhledem k tomu, že některé frotáže nejsou v dané prezentaci čitelné, byly z nich (po porovnání s fotografiemi daného objektu) vytvořeny nákresy. Tyto nákresy jsou přiloženy i s měřítkem k frotážím.

⁶⁸ NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb, 1966-1970*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970. Str. 82.

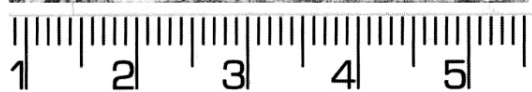

Obrázek 48 Zdvojení motivu

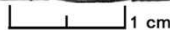

Obrázek 49 Ukázka použití motivu a jeho zdvojení

Obrazová příloha – Obloučky s palmetami

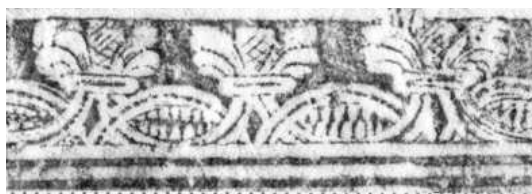
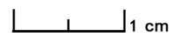
I.

II.

III.

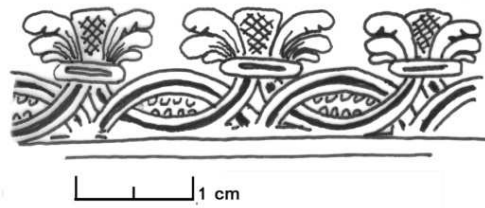
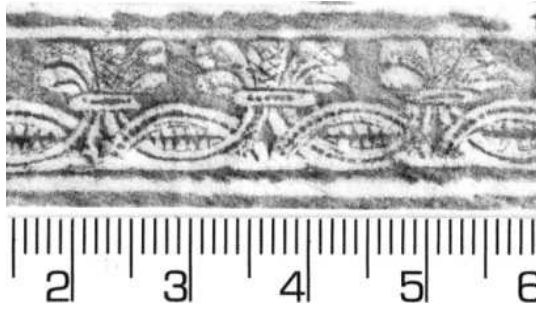

IV.

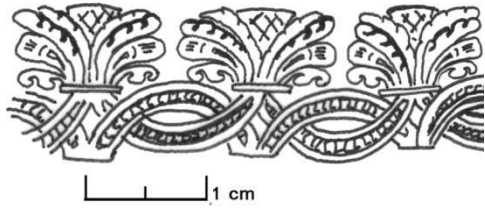

V.

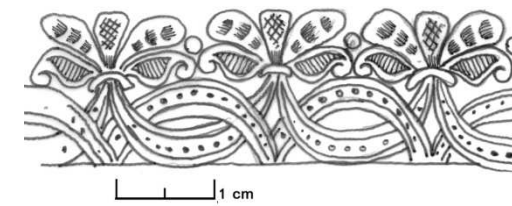
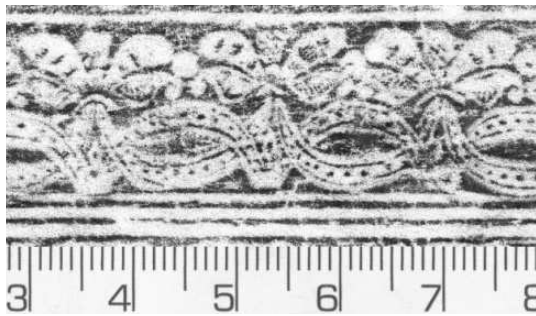

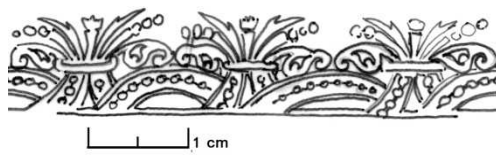
VI.

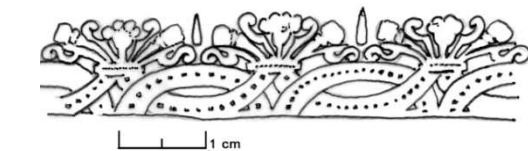
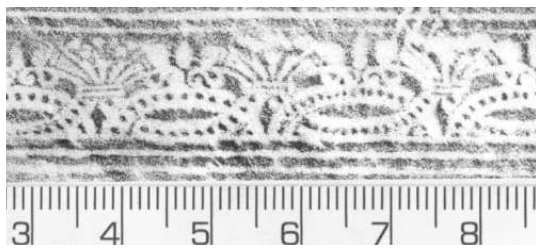
VII.

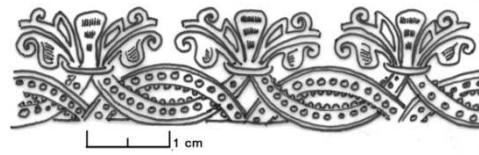
VIII.

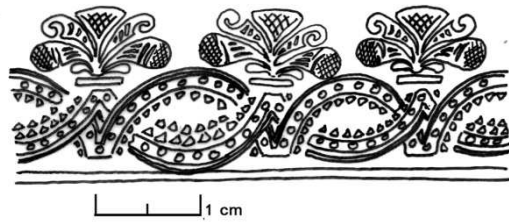
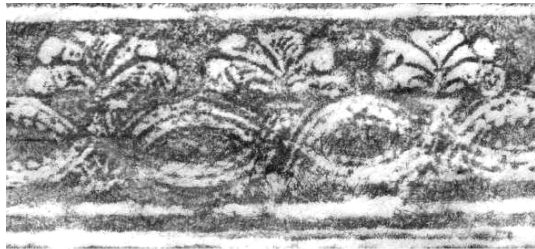
IX.

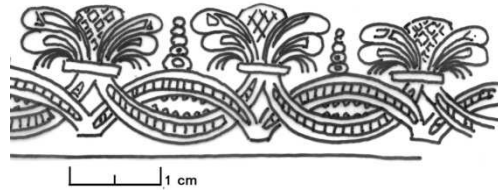
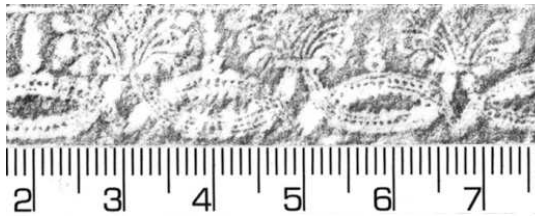
X.

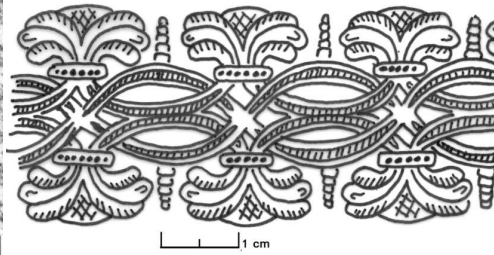
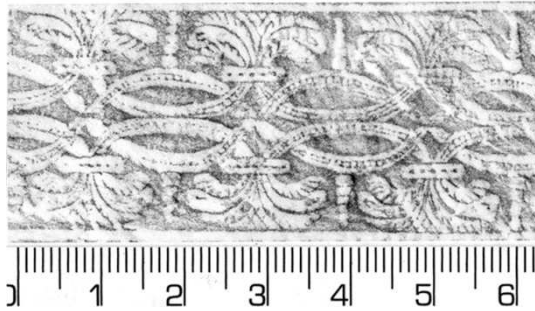
XI.

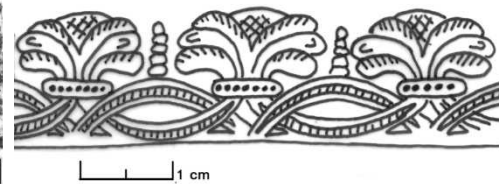
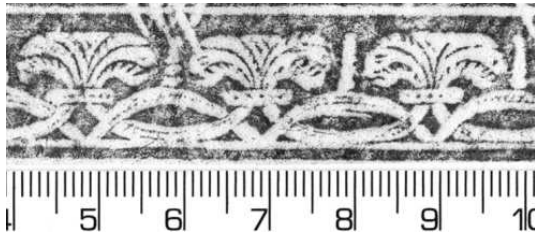
XII.

XIII.

XIV.

XV.

Seznam vyobrazení – Obloučky s palmetami

- I. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
WANCKE, Bernard. *MONS PRAEMONSTRATUS, Das ist: Außführliche Beschreibung Des heilig- und mit Gnaden leuchtenden MARIAE Bergs Welchen die Gebenedeyte Mutter Gottes Unweit der Königlichen Hauptstadt Ollmütz in Mähren Vnter dem Gebiet des Marggräfflichen Stiffts und Kloster Radisch Praemonstratenser Ordens jhr selbsten zu einer Wohnung zu Schutz und Nutz deß Vatter-Landes zu Trost Zuflucht und Heyl deß Volckes außewöhlet, Vnd wunderlicher Weise hat vorgewiesen.* Gedruckt in Ollmütz: Bey Johann Joseph Kylian, 1679.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- II. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
BALBÍN, Bohuslav. *Přepodiwná Matka Swato Horská Marya, W Zázracých, a Milostech swých na Hoře Swaté nad Městem Přejbrami Hor Střjbrných, den po dni wjc a wjc se stkwěgjcý.* W Litomyssli: W Jana Arnolta, 1666.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- III. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
PROŠKOVSKÝ Z KROHENSTEINA, Jan Hendrich. *ΑΝΑΛΥΣΙΣ seu Resolutio Objectionum. Contra Moderamen Differentiarum Juris Communis et Boëmici: Cum Indice quaestionum, circa quas differentiae Iurium in priori et hocce opere examinantur. Nec non Supplemento Juris Moravici ubi id omissum fuerat.* Pragae: [s.n.], 1666.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- IV. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
TANNER, Matěj. *Societas Jesu usque ad Sudorem et mortem, Pro Salute Proximi laborans.* [Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, ca. 1690-1693].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci

- V. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
Kancyonáljk, neb pjsně katolické, od adventu až přes celý rok na výročnj swátky, při službě božj, pautjch, processých, y gindy obyčegné. Wytisštěné w Praze: W staré kollegi, 1639.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VI. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
 SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592.* Pragae: Typis universitatis CArolo Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci
- VII. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
 BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně Starych Přjběhůw Českých, Aneb Kronyka Česka, Od prwnjho do nyněgssý Země České Přjchozu Dwauch Knjžat Charwátských Čecha y Lecha Wlastnjch Bratřj Až do Sstiasného Panowánj Cýsaře Ržjmského, Krále Českého, ec. Ferdynanda Prwnjho Wždyckny Wjtěze Slawného: K Rozmnoženj Obecného Dobrého, k Zwelebenj Gazyka Českého, A k Prospěchu Bližnjho, Od Kněze Jana Beckowskýho Křjžownjka s Czerwenau Hwězdau na Swětlo wydaná. Djl Prwnj, W němž se někteřj Cyzý Přjběhowé nacházegj, kteřj k Domácým přináležegjce od nich se odcyzyti nemohli. S Powolenjm Wrchnostj.* W Královsčém Starém Městě Pražském: u Jana Karla Geřábka, 1700.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VIII. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
 MURPHY, Antonius. *Theologica Dogmatica adversus Atheos, Libertinos, Judaeos, coeterósque Infideles, & Hetherodoxos, tam veteres, quàm recentiores In Quatuor Libros distributa, in quibus clara, brevis & expedita Mysteriorum, & Articulorum Christianae Fidei & Religionis Idea delineatur; prodiit in gratiam & juvamen Virorum Ecclesiasticorum & Missionariorum.* Pragae: Impressa in Aula Regia apud Franciscum Hladky Archi-Episcopalem Typographum, 1753.
 Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství králověhradeckého.

- IX. Detail z výzdoby polousňové vazby tisku
 KYBLÍN Z WAFFENBURKA, Kryštof. *Theses juridicae theorio-practicae de Differentiis inter jura communia et Boemica...* Pragae: [s.n.], 1665.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- X. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
Missale Romano-Bohemicum Conformatum, Juxta Decretum Sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum: Pii V. Pontificis Maximi Jussu Editum, Et Clementis VIII. Primum, Ac denuo Urbani Papae Octavi Auctoritate recognitum... Pragae: Typis Archi-episcopalis Seminarij in Aula Regia, per Guilielmum Knauff, 1690.
 Místo uložení: V soukromém vlastnictví.
- XI. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
*Biblj Česká, to gest, Swaté Pjsmo: Podlé Starožitného, a Obecného Latinského od Wsseobecné Cýrkwe Swaté Ržjmské potwrzeného a vžjwaného Přeloženj, Na Milostiwé Vstanowenj, a Nařjzenj Dwau Slawné Paměti PP. Arcy-Biskupů Pražských, [Titul.] Matausse Ferdynanda z Bilenberku, Těž [Titul.] Jana Frydrycha z Waldssteyna, Nynj pak s Milostiwým Dowolenjm Neydústogněgssjho a Wysoce Oswjčeného Knjžete a Pána, Pana Ferdynanda z Božj Milosti Arcy-Biskupa Pražského, S. Ržjm: Ržjsse Knjžete, a Hraběte z Khiinburku PP. Milostiwého na Swětlo wydaná a wytisštěná, Nákladem Dědictwj Swatého Wáclawa. W Starém Městě Pražském: w Kollegi Sw. Kljmenta Towaryšstwa P. Gežjsse, skrze Joachyma Jana Kamenického, Faktora, Léta, 1715.
 Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.*
- XII. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
 ŠTEYER, Matěj Václav. *KANCYONÁL český, Do Tisýc PJSNJ, Na wssecky přes celý Rok Slawnosti, Neděle, a zaswěčené Swátky, pro wssecky, přes celý Den obzwasstnj časy, Ráno, při Mssi y po Kázanj, před y po Gjdle, k Nessporům, ak Wečeru: Naposledy Pro wsseloké potreby, přjhody, a důležitosti, za žiwé y za mrtvé, w sobě obsahujcý. ...: Wysoce Důstognému, a Wysoce Učenému Pánu, Pánu Ržehořj Otčenássek, Ržádu Kanownickeho Ržeholnjch Lateranenských S° Augustýna Klásstera S° Karla Welikého w Nowém Městě Pražském Opatowi... Dědictwj Swatého Wáclawa. Nynj po čtvrtý... na swětlo wydaný. W Starém Městě Pražském: V Karla Joseffa Geřábka, 1712.
 Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.*

- XIII. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
SBOGAR, Johannes Maria. *Theologia Radicalis, In qua Fundamentaliter Veritas Propugnatur*. Neo-Pragae: Typis Hampelianis impressit Joannes Mattis, 1698.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XIV. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
WEINGARTEN, Jan Jakub. *Anhang zum vollständigen Auszug der Verneurten Köni: Lands-Ordnung im Erb-Königreich Bohaimb, sambt dessen aussführlichen Register; worinnen vielfältige Königl. Declaratorien, Rescripten, Patenten und andere im Titul-Blat erwehnten Auszugs vermeldete Sachen per extensum zu finden*. [Prag: s.n., 1680–1720].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XV. Detail z výzdoby celousňové vazby tisku
WEINGARTEN, Jan Jakub. *Richter-Spiegel Oder Vorstellung, mit was Tugend-Qualität-und Eigenschafften ein Richter oder Oberer begabt- oder ja selber zu erlangen befließen seyn, und was er vor Laster mayden soll: Und wie von viel hundert Jahren, das Hochlöbl. Ertzhaus zu Oesterreich nit anders alß ein wohlpolirten Spiegel zur ausserbaulichen Nachfolg geglantzet habe, und zu heuntigen Tag mit diesen und vielen andern hohen und gleichsamb Göttlichen Tugenden und Vortrefflichkeiten Unser aller Durchleuchtigster Erb-Hertz Leopoldus I. Erwählter Römischer Kayser ... die gantze Welt bestrahlen thut*. Prag: In Verlegung Heinrich Albrecht Buchhandlern, 1682.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

6 Hřbet knižní vazby a jeho úprava

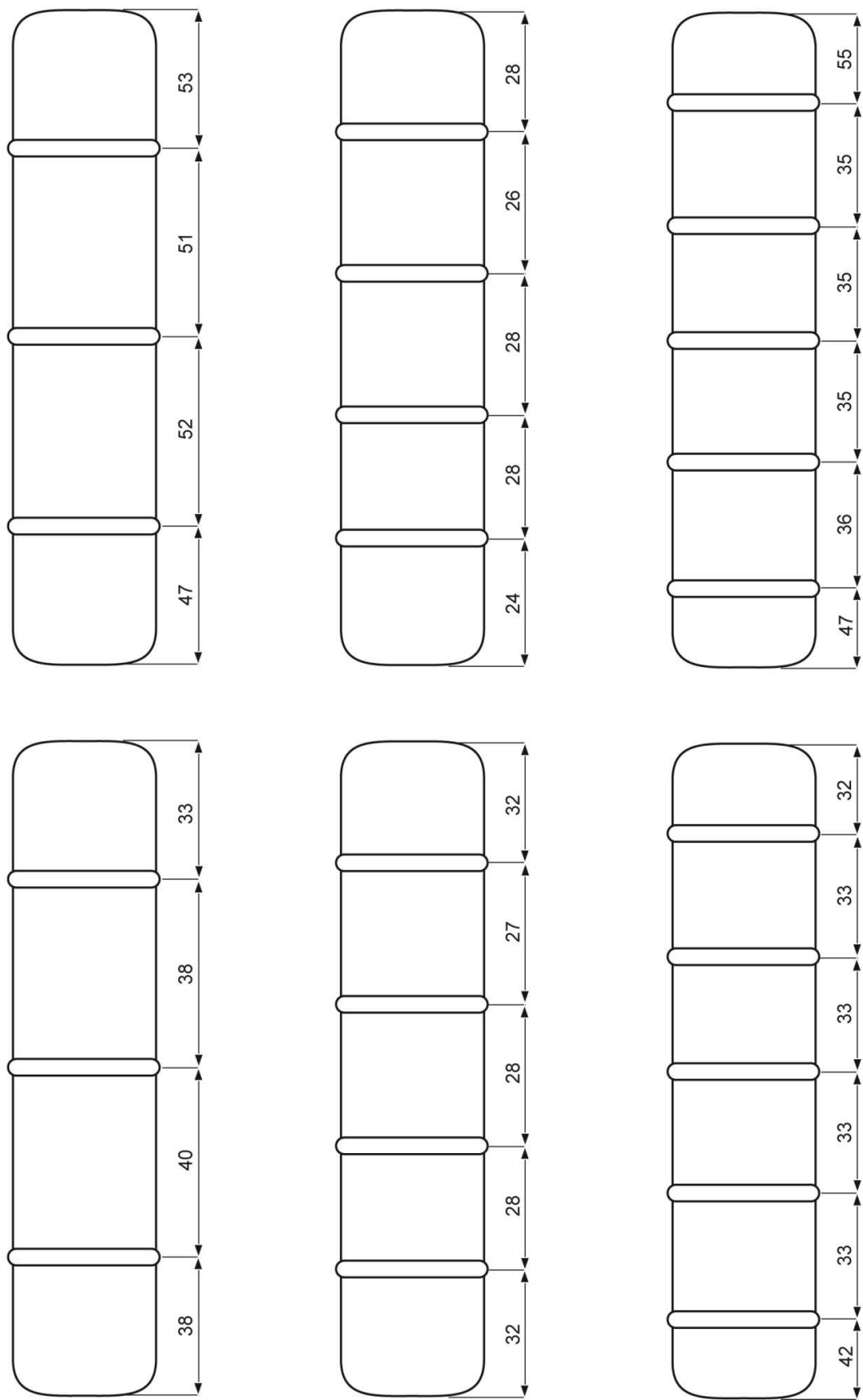
Hřbetní část pokryvu se lepila na hřbetní partii bloku. Pokryv tak kopíroval strukturu a tvar hřbetu bloku, včetně pravých vazů, na které byl blok ušit. Pokud byl blok zkulacen, je hřbet oblý. Vazby s usňovým a papírovým pokryvem hřbetu (tedy i polousňové), mají pokryv nalepen na hřbetu knižního bloku. Pokud je jako pokryvu hřbetu užit pergamen (včetně vazeb polopergamenových), je hřbet volný: pergamen na něm není nalepen. Pokud byl blok ušit na zapuštěné vazy, či na vazy z tenkých pergamenových pásků, je hřbet hladký. Na hřbetu bývají upevněny i tzv. nepravé vazy. Nejedná se o vaz, na který by byl blok ušit, ale pouze o materiál pod pokryvem hřbetu umístěný tak, aby vypadal jako vaz. Že se jedná o nepravý vaz, je patrné i přes pokryv, protože tento vaz nenese nerovnoměrné stopy po obšívání.

Zatímco se v předcházejícím období výzdoba knižní vazby soustředila hlavně na deskách, v období baroka je naopak zvýrazněna výzdoba hřbetu. Důvodem je, že v barokních knihovnách jsou knihy založeny v regálech tak, že jsou pohledu návštěvníka vystaveny pouze hřbety knih. Řady zdobených hřbetů v knihovnách vyhovovaly baroknímu zájmu o vnější efekt.

Nejběžnější výzdobou hřbetu je slepotisk a zlacení. Kompozice výzdoby přitom vychází z počtu vazů, jejich rozmístění a z velikosti mezivazních polí. Nejčastějším prvkem výzdoby bylo zvýraznění vazů slepotiskovou, či zlacenou linkou, která mohla být i násobná. Někdy se ke zvýraznění vazů užívalo i drobného ornamentálního pásu. Mezivazní pole bylo zdobeno obdélným polem vyplněným nejčastěji rostlinným ornamentem. Hřbety bílých vazeb nebyly zlaceny. V daných případech se zlacení vyskytovalo na štítcích.

Kromě samotné výzdoby pokryvu, byly na hřbety vleповány štítky. Materiál těchto štítků je většinou odlišný, než je materiál pokryvu. Užívá se různě barevných usní, pergamenů a papírů. Na těchto štítcích se nejčastěji nacházejí textová pole nesoucí povětšinou zestručněný název díla, jméno autora a popřípadě číslo svazku. Štítky bývají často zdobeny, spíše zlacením, než slepotiskem. Velikost štítků odpovídá velikosti mezivazního pole, kam byly vleповány.

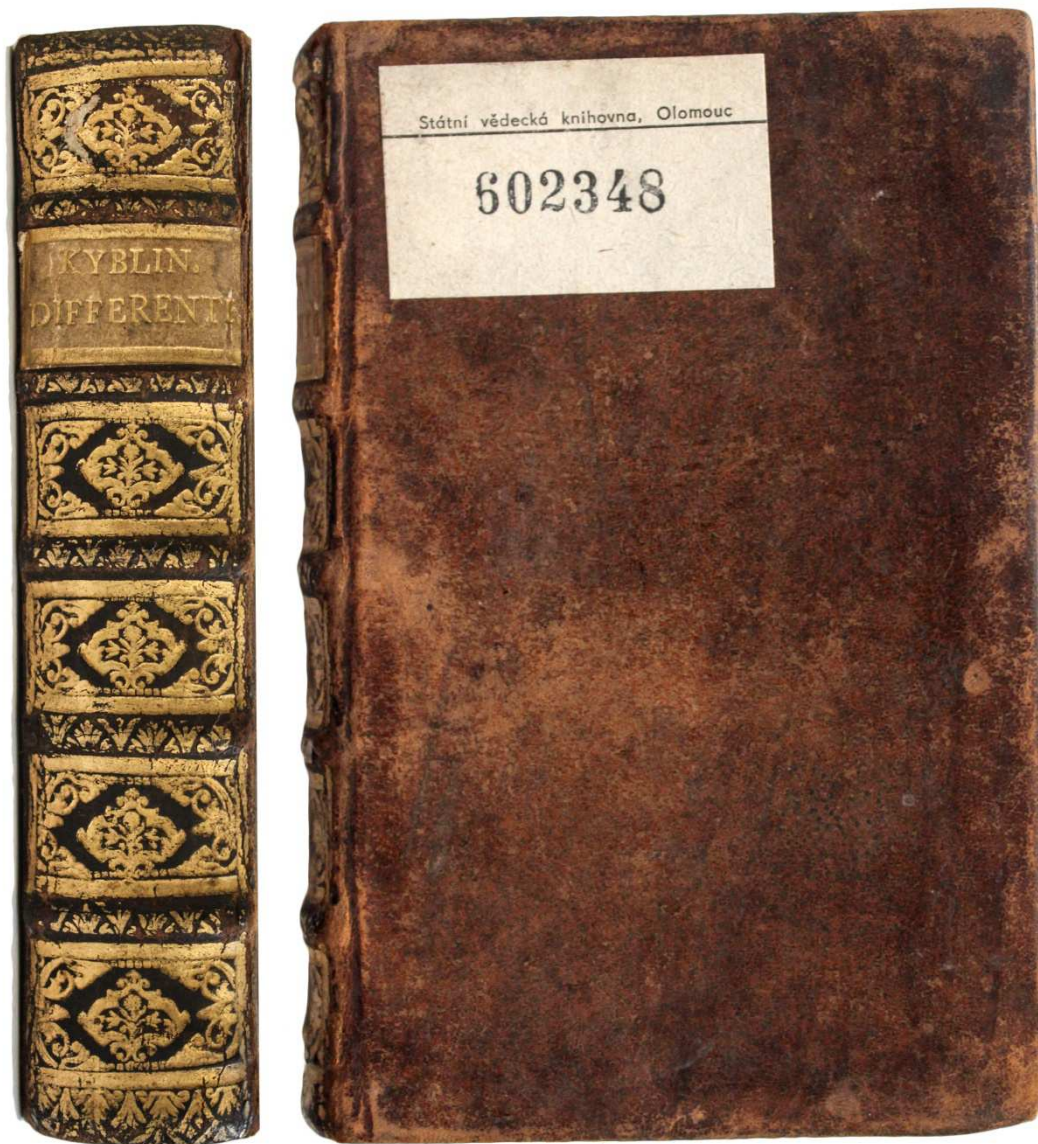
V knižní vazbě 17. a 18. století se nedají vysledovat určené poměry, kterými by se řídilo rozmístění vazů. Velikost mezivazních polí bývá po celé délce hřbetu stejná. Nepatrně větší vzdálenost může být mezi prvním vazem a hlavou knihy a posledním vazem a patou knihy. (viz Obrázek 50)

Obrázek 50 Příklady rozmístění vazů na hřbetech vazeb. Velikost je udávána v milimetrech.

Zdobnost hřbetů barokních vazeb je prezentována na následujících příkladech.

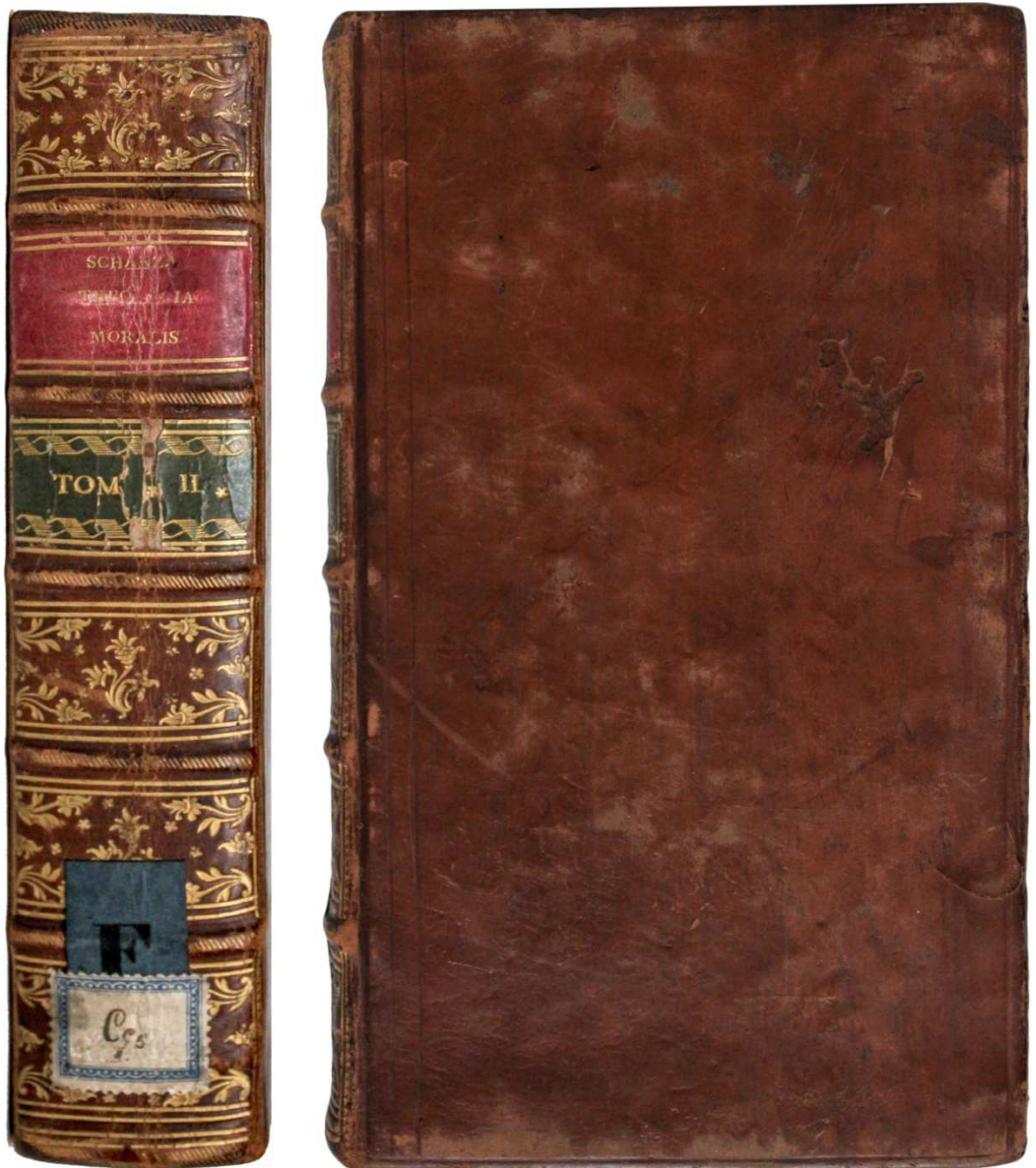
Obrazová příloha – Hřbet

I.

II.

III.

IV.

Seznam vyobrazení – Hřbet

- I. Hřbet a přední deska vazby tisku
KYBLÍN Z WAFFENBURKA, Kryštof. *Tractatus novus, De Differentiis Iuris Communis et Bohemici: In quo Illa singulari methodo, secundum Pandectarum ordinem in Septem partes distribuuntur ... : Imperatoris Ferdinandi III. ... rescripta, nec non Observationes practicae scissarum literarum, libellorum, obligationum ... & testamentorum in hoc Regno Bohemiae usitatorum, formulae suis locis reperiuntur ... cum Indice ...* Pragae: typis Universitatis in Collegio Soc. Jesu ad S. Clementem, 1663.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- II. Hřbet a přední deska vazby tisku
Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti V. Pont. M. Jussu Recognita, Et Clementis VIII. Auctoritate Edita. Vetero-Praegae: Impressa In Aula Regia Apud Franciscum Hladky, Archi-Episcopal. Typograph; 1756.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého

- III. Hřbet a přední deska vazby tisku
SCHANZA, Wenceslaus. *De theologia morali positiones: locis s. Scripturae et traditionis illustratae : Cum Adprobatione Caesareo-Regiae Censurae.* Brunae: Typis Neumannianis, Factore Joanne Nep. Schreiner, 1780.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého

- IV. Hřbet a přední deska vazby tisku
BALBÍN, Bohuslav. *Přepodiwná Matka Swato Horská Marya, W Zázcacých, a Milostech swých na Hoře Swaté nad Městem Přjbrami Hor Střjbrných, den po dni wjc a wjc se stkwěgjcý.* W Litomyssli: W Jana Arnolta, 1666.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

7 Desky

Knižní desky jsou významným prvkem v korpusu knižní vazby. Rozdělují se na přední a zadní desku. Jejich formát je určován formátem knižního bloku. Dle způsobu nasazení desek se rozeznávají vazby nasazované a zavěšované. Technologie zavěšení je mladší a v období baroka se nevyskytuje.

7.1 Materiál

Dřevěné desky byly od 16. století postupně nahrazovány deskami lepenkovými. Z průzkumu knižních vazeb 17. a 18. století vyplývá, že u celousňových vazeb byly i nadále využívány dřevěné desky, ale převahu si získaly desky lepenkové. Formát knihy nehrál roli. Celopapírové vazby a vazby kombinující papír s jiným pokryvovým materiálem mají převážně desky z lepenky, ale výjimkou nejsou ani desky z tenčích dřevěných desek. Lepenkové desky jsou běžné i u pergamenových vazeb, kde se dřevěné desky vyskytují jen sporadicky. Dřevěné desky nacházíme vždy na vazbách, které mají kování, a to jak u vazeb celousňových, tak pergamenových.

7.1.1 Dřevěné desky

Nejužívanější dřevo pro knižní desky bylo bukové, ale vyskytuje se i smrkové, jasanové a jiné. Síla desek se řídila dle formátu knihy. Užívaly se i desky druhotně použité, nesoucí stopy po předchozím užití.

7.1.2 Lepenkové desky

Výroba lepenek je v Čechách doložená od první třetiny 16. století.⁶⁹ Zájem o ní vzrostl v 17. století, kdy začala nahrazovat dřevěné desky v knižní vazbě. Lepenka se vyráběla dvojím způsobem. Možností bylo ještě vlhké listy papíru potírat moučnou kaší, skládat je na sebe a zalisovat. Počet vrstev papíru v lepence byl různý. Druhou možností, která byla v pozdější době mnohem rozšířenější, byla výroba lepenky na stejném principu, jako výroba papíru, jen bylo užito silnější vrstvy papíroviny.

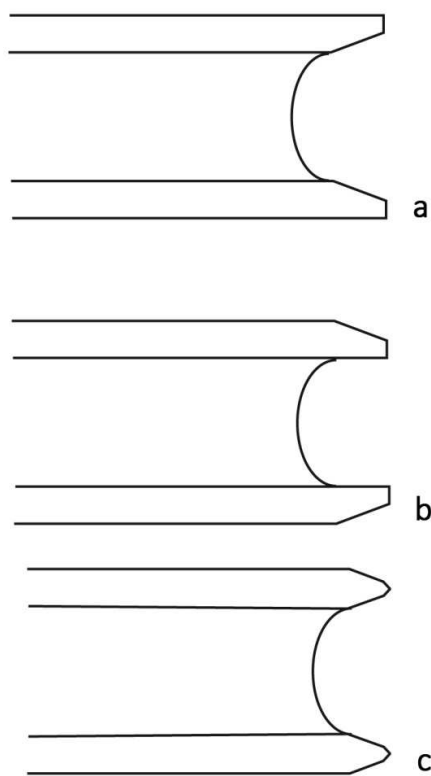
Lepenka, jako materiál knižních desek nejen zlevnila výrobu knih, ale knihy i odlehčila.

⁶⁹ ČIŽMÁŘ, Zeno. *Historie vlnité lepenky*. Praha: Svaz výrobců vlnitých lepenek, 2006. Str. 4.

7.2 Úprava desek

Zhranění, sražení okrajů, se u knižních desek v období baroka nachází pouze na dřevěných deskách a to vždy, je-li kniha opatřena kováním. Většina vazeb bez kování nemá desky zhraněny. Výjimkou může být zhranění desek u hřbetu. K tomu bylo přistupováno různě, v závislosti na tloušťce desky a síle knižního bloku tak, aby byl přechod ze hřbetu bloku na desku co nejpozdvolnější. Lepenkové desky nebývají zhraněny.

Zhraněny jsou okraje desek přesahující knižní blok, tzv. kanty. Kanta u přední ořízky bývá větší, než po stranách knihy. V úpravě knižních desek v 17. a 18. století se jedná převážně o zhranění vnitřní.⁷⁰

Obrázek 51 Zhranění desek

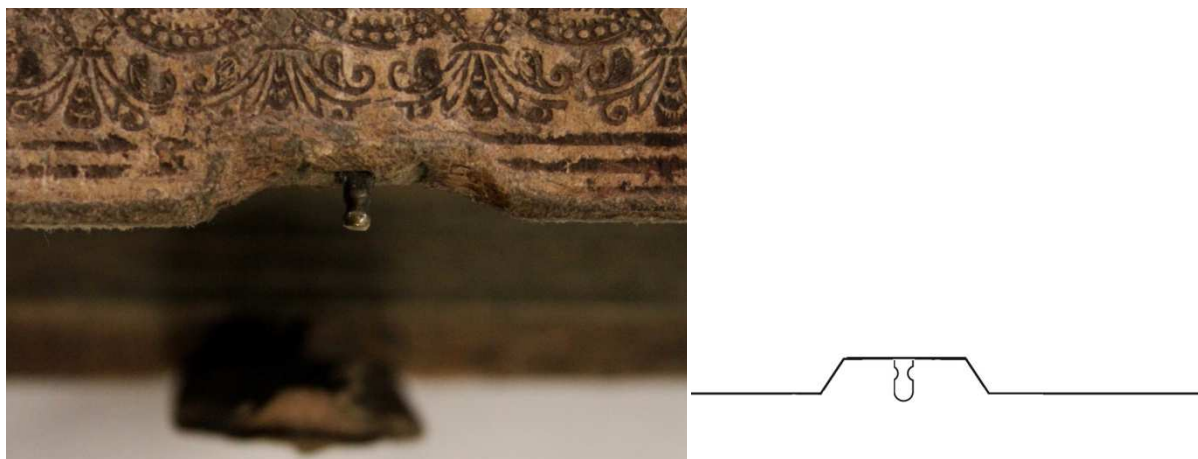
a - vnitřní zhranění, užívané i v období baroka

b - vnější zhranění

c - oboustranné zhranění

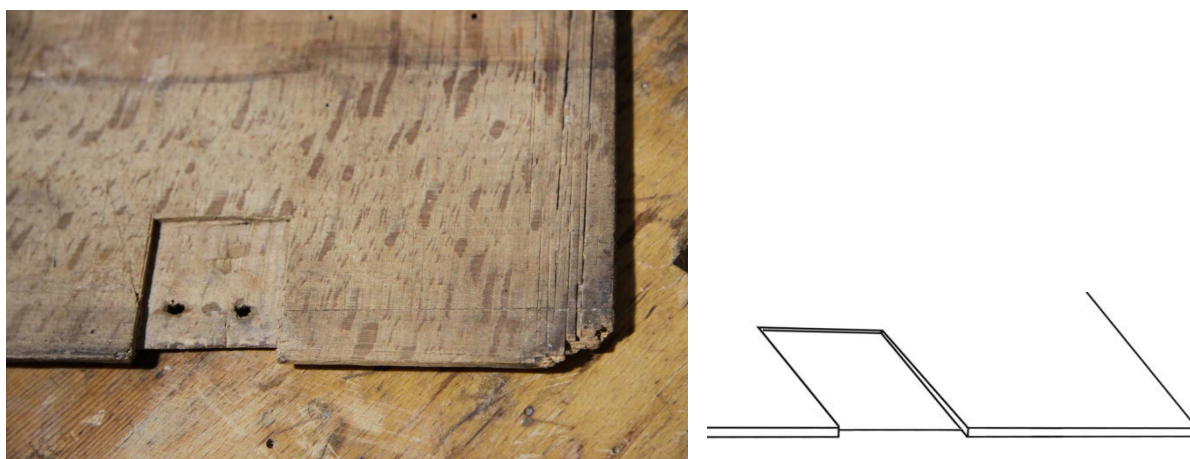
⁷⁰ NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970. Str. 52.

Další úpravy dřevěných desek vycházely z nutnosti upevnit kovové prvky vazby. Nejčastějším typem spony v 18. století je spona dírková hranová.⁷¹ (viz kapitola Kování, str. 174) Tělo této spony je otvorem v těle uchyceno k trnu. Pro tento trn je v hraně přední desky vytvořen výřez, do jehož středu je trn zapuštěn. (Viz Obrázek 52)

Obrázek 52 Výřez pro trn

Pro usňový řemínek, na kterém je tělo spony adjustováno, je na vnější straně u předního okraje zadní desky vytvořen žlábek. Řemínek je v žlábků fixován štítkem, či pouze hřebíčky.

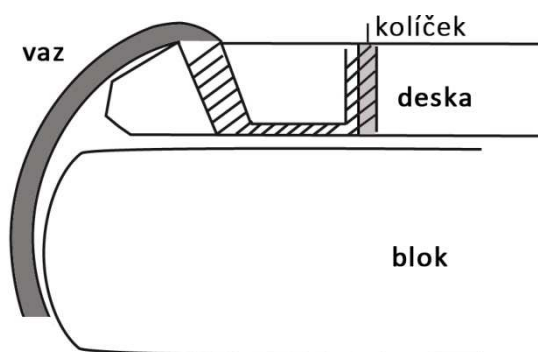
Obrázek 53 Žlábek pro adjustaci usňového řemínku

⁷¹ SOJKOVÁ, Karina. *Kovové prvky v knižní vazbě: terminologie, vývoj, výroba, restaurování a konzervace*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011, 158 s. ISBN 978-80-7395-429-1.

7.3 Nasazení desek

Nasazení vazů slouží k propojení knižního bloku s knižními deskami. S tím, jak z knižní vazby mizelo dřevo jako hlavní materiál knižních desek, a vazy se stávaly subtilnější, tvořené pouze jednoduchým slabším motouzem, vymizel i způsob nasazení desek na knižní blok provlečením vazů skrz otvory v desce. Ve vazbách 17. a 18. století se provlékání vazů objevuje jen sporadicky a to pouze u rozměrnějších vazeb s dřevěnými deskami. Vaz je veden na vnější stranu desek, šikmým otvorem je provlečen na vnitřní stranu, kde vede mělkým žlábkem k dalšímu, tentokrát kolmému otvoru skrz desku, kde je vaz zafixován skrz desku dřevěným kolíčkem a na lícové straně zařezán do roviny s deskou.

Hlavním způsobem nasazení desek se tak stává nalepení roztřepených motouzů (vazů) na vnitřní stranu desek, pod list přideští. Tento způsob nasazení desek je typický pro vazby s lepenkovými deskami, ale běžně se vyskytuje i v případě, že materiálem desek je dřevo. Sporadicky mohou být roztřepené vazy nalepeny na vnější straně desek pod pokryvem.

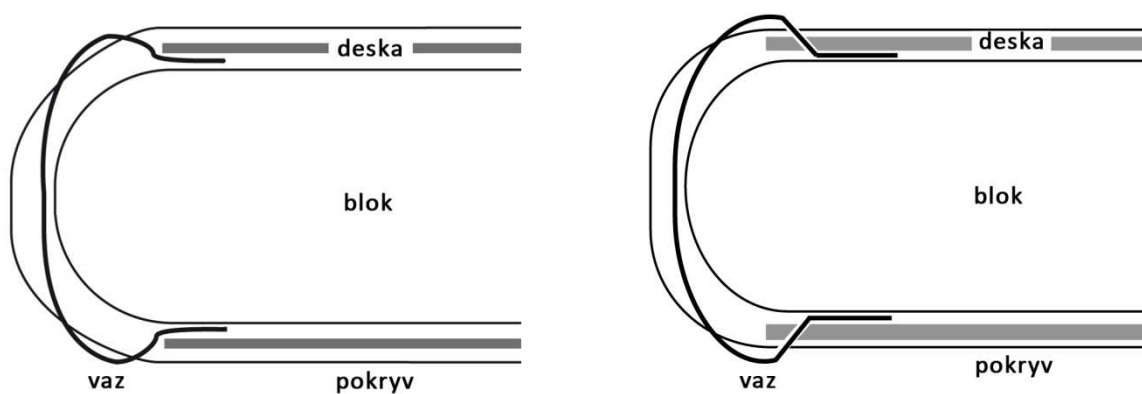

Obrázek 54 Nasazení desek. Provlečení vazů deskou.

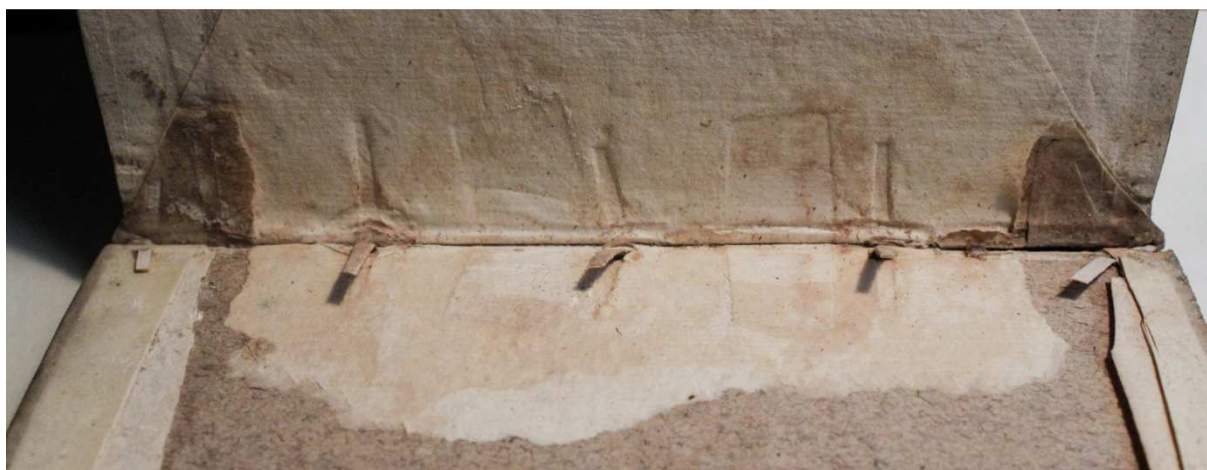

Obrázek 55 Nasazení desek, roztřepení motouzů na přideští.

Výjimku tvoří pergamenové vazby, kdy byl blok ušit na vazy z pergamenových pásků. U těchto vazeb je běžné, že vaz je v místě drážky provlečen otvorem v pokryvu na vnější stranu, zde je viditelný, a dalším otvorem zpět dovnitř, kde je veden na vnitřní stranu desky. Vaz přitom může procházet lepenkovou deskou, čímž je zajištěna vyšší pevnost. Vaz je poté nalepen pod listem přideštití. Pokud mají pergamenové vazby blok ušit na konopných motouzech, jsou vazy roztřepeny na přideštití.

Obrázek 56 Provlečené vazů u pergamenových vazeb.

Obrázek 57 Upevnění vazů na vnitřní straně desek

8 Ořízka

Jako ořízka se označují horní, dolní a přední strany knižního bloku, které jsou mechanicky zbaveny nerovností. Úprava okrajů bloku se od 15. století provádí hoblíkem. V případě přední ořízky rozlišujeme ořízku rovnou a vhloubenou. Ořízka vhloubená vzniká jako důsledek zkulacení hřbetu – až po ořezání bloku. Ořezané okraje byly ponechány bez úpravy, nebo byly barevně pojednány.

Natírané ořízky (viz Obrazová příloha obr. č. I.–III.)

Ořízky českých vazeb ze 17. a 18. století jsou velice často barevné bez ohledu na nákladnost vazby. Běžným způsobem výzdoby ořízky bylo natírání okrajů bloku jednotnou barvou. Po zaschnutí se ořízka vyleštila včelím voskem, který ji zároveň zakonzervoval. Nejužívanějšími barvami jsou cihlově červená a modrá, popřípadě modrozelená.⁷²

Stříkané ořízky (viz Obrazová příloha obr. č. IV.–VI.)

Dalším velice jednoduchým a oblíbeným způsobem dekorace ořízky je stříkání. Barva se na mírně zaklížený povrch, který bránil přílišnému rozpíjení, stříkala štětci, košťátky, nebo nanášela houbou. Stříkání se dá praktikovat i u ořízek, které nejsou zcela dokonale upravené, hladké. Ořízka může být stříkána jednou barvou, nebo kombinací dvou, maximálně však tří barev. V oblibě jsou stejné barvy, jako u natíraných ořízek a to modrá a červená.

Mramorované a škrobové ořízky (viz Obrazová příloha obr. č. VII.–IX.)

Složitější způsob výzdoby, který se objevuje až v 17. století, je mramorování ořízek. Způsoby zdobení vycházely z výroby mramorovaných a škrobových papírů.

Zlacené ořízky (viz Obrazová příloha obr. č. X.–XII.)

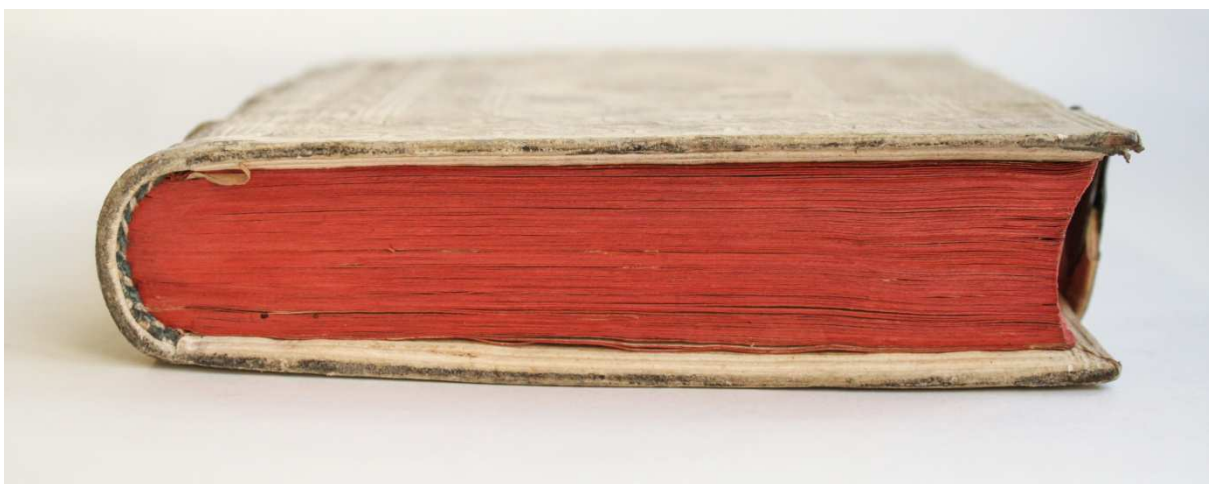
Nejnákladnější a nejkvalitnější formou úpravy ořízek bylo zlacení. To se provádělo na předem připravenou ořízku: broušenou a přetřenou vaječným bílkem. Zlatilo se zlatými foliemi. Po zavadnutí se ořízka vyleštila achátem. Některé zlacené ořízky byly dále upravovány cizelací, či puncováním. Zlacené ořízky jsou typické pro celousňové a celopergamenové vazby.

⁷² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 650.

Obrazová příloha – Ořízka

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

Seznam vyobrazení – Ořízka

I. Natíraná ořízka.

Tisk KLEKLAR, Jan. *Gloria Sanctorum: Sev Discursuum In Festa, Cvm Brevi Appendice Quadragesimalium Exhortationum*. Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, per Joannem Casparum Muxel, Factorem, 1691.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

II. Natíraná ořízka.

Tisk WEINGARTEN, Jan Jakub. *Richter-Spiegel Oder Vorstellung, mit was Tugend-Qualität-und Eigenschafften ein Richter oder Oberer begabt- oder ja selber zu erlangen beflissen seyn, und was er vor Laster mayden soll: Und wie von viel hundert Jahren, das Hochlöbl. Ertzhaus zu Oesterreich nit anders alß ein wohlpolirten Spiegel zur ausserbaulichen Nachfolg geglantzet habe, ...* Prag: In Verlegung Heinrich Albrecht Buchhandlern, 1682.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

III. Natíraná ořízka.

Tisk PAULACCIUS, Dominicus. *Theoriae evangelicae seu Conceptus praedicabiles Tomus Tertius*. Olomucii: Prostat apud Ferdinandum Stohell, Bibliopolam, 1676.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

IV. Stříkaná ořízka.

Tisk *Katechyzmus Biskupstwj Králo-Hradeckého, Aneb Kniha Navčenj Křestianského ...* Wytisštěno w Praze: u Jgnácya Frantisska Prussy, 1755.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

V. Stříkaná ořízka.

Tisk PROŠKOVSKÝ Z KROHENSTEINA, Jan Hendrich. *ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ. Hoc est: Moderamen differentiarum Iuris communis et bohemicum, in Tractatu Clariss. D. Kyblin congestarum: Ubi consonantia horum jurium in iisdemmet allatis differentiis (paucis exceptis) luculenter demonstratur. ...* Pragae: Typis urbani Balthasari Goliash, 1664.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- VI. Stříkaná ořízka.
Tisk ŘEHOŘ a URBAN. *Martyrologium Aneb Passionál Swatě Ržimské Cýrkwe: To gest Weyročnj Památky SS. Mučedlnjků, y giných Swatých: kterého Wěku, a Dne; kde, a gak se z tohoto Swěta k věčnému a blahoslawenému Žiwotu dostali. Předně w Latinském Gazyku z. Poručenj Ržehoře Třináctého Papeže Ržimského sepsané: Potom opět z Rozkazu Urbana Osmého též Papeže Ržimského oprawené a rozmnožené. Nynj pak podruhé Na Česko přeložené, na swětlo wydané, a wytisštěné. W Městě Litomyssli: V Jana Arnolta z Dobrowslawina, W Praze na Malé Straně, gest taky u něho na Prodeg, 1676.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.*
- VII. Mramorovaná ořízka.
Tisk *PIA HOMINIS CHRISTIANI EXERCITIA Pro majori incremento PIETATIS Denuo recusa, multisque aucta.* Typis Litomisslij: Antonii Kamenicky, 1767.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- VIII. Mramorovaná ořízka.
Tisk CHMEL, Jakub. *Jacobi Chmel Coenobii Brzevnoviensis O.S.B. Abbatis Apologia singularis orthodoxae catholicae que doctrinae de morali hominis impotentia solis naturae vitatae viribus servandi legem dei naturalem et peccata devitandi sine efficaci auxilio medicinalis gratiae Christi. Adversus inconsultas catholici jurisconsulti censuras SS. Patribus, conciliis, ipsique Tridentinae synodo per latus anonymi de imit. Christi inconsulte inflictas.* Pragae: litteris Francisci Gerzabek, 1787.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- IX. Mramorovaná ořízka.
Tisk *PIA HOMINIS CHRISTIANI EXERCITIA Pro majori incremento PIETATIS Denuo recusa, multisque aucta.* Typis Litomisslij: Antonii Kamenicky, 1767.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.
- X. Zlacená ořízka
Tisk SCHANZA, Wenceslaus. *De theologia morali positiones: locis s. Scripturae et traditionis illustratae : Cum Adprobatione Caesareo-Regiae Censurae.* Brunae: Typis Neumannianis, Factore Joanne Nep. Schreiner, 1780.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

XI. Zlacená ořízka

Tisk WEINACHT, Matthaeus. *Anima immortalis in corpore mortali theologico-controversistice ... proposita ... insertis thesibus ex universa theologia scholastica, quas ... publice defendendae suscepit Franc. Pino de Fridenthal ..* Pragae: Soc. Jesu, 1744.

Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

XII. Zlacená ořízka

Tisk LACROIX, François de. *Hortvlvs Marianvs Sive Praxes Varias Colendi Beatissimam Virginem Mariam.* Olomouc: Typis Nicolai Hradeczky, 1639.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

9 Šití

Tak, jako se v 17. a 18. století vyskytuje několik typů knižních vazeb, užívalo se jako vazů různých materiálů o rozličné tloušťce. Rozměrné vazby s dřevěnými deskami mohou být ušité na silnější dvojité motouzy, které jsou protaženy otvory v deskách a zakolíčkovány. Tento druh vazů se zachoval z renesance a v období baroka je takovýchto příkladů ale mnohem méně. Nejrozšířenější je subtilnější vaz tvořený jednoduchým slabším motouzem, povětšinou roztřepeným na vnitřní straně desek. Tenké jednoduché vazy nacházíme jak u celousňových vazeb (převážně s lepenkovými deskami), tak u celopapírových vazeb a vazeb s kombinovaným pokryvem. Od 18. století se začalo užívat vazů zapuštěných v knižním bloku, (viz str. 157) takže po pokrytí hřbetu pokryvem nejsou vazy patrné. U pergamenových vazeb se většinou setkáváme s pergamenovými proužky jako vazy. Ty bývají u svého konce zúženy a protaženy otvory v pokryvu, (viz Nasazení desek, str. 156), nebo vaz tvoří dva proužky, jeden širší a jeden užší, kdy ten užší je viditelně protažen pokryvem a spolu se širším nalepen na přideštití. Nejsou výjimkou ani pergamenové vazby ušité na jednoduchý vaz z motouzu.

Vazy bývají jednoduše obšívány, (viz Obšívání vazů, str. 156) povětšinou bez pakování – tj. obtáčení vazů navíc tak, aby byla jeho síla v celé ploše jednotná. U hlavy a paty je zapošivací steh, který nebývá na pokryvu hřbetu patrný.

Nejčastější způsob šití, prošívání složek, je šití ob složku. Nově se vyskytuje v období baroka a je typické pro vazby z tohoto období. (viz Šití ob složku, str. 158)

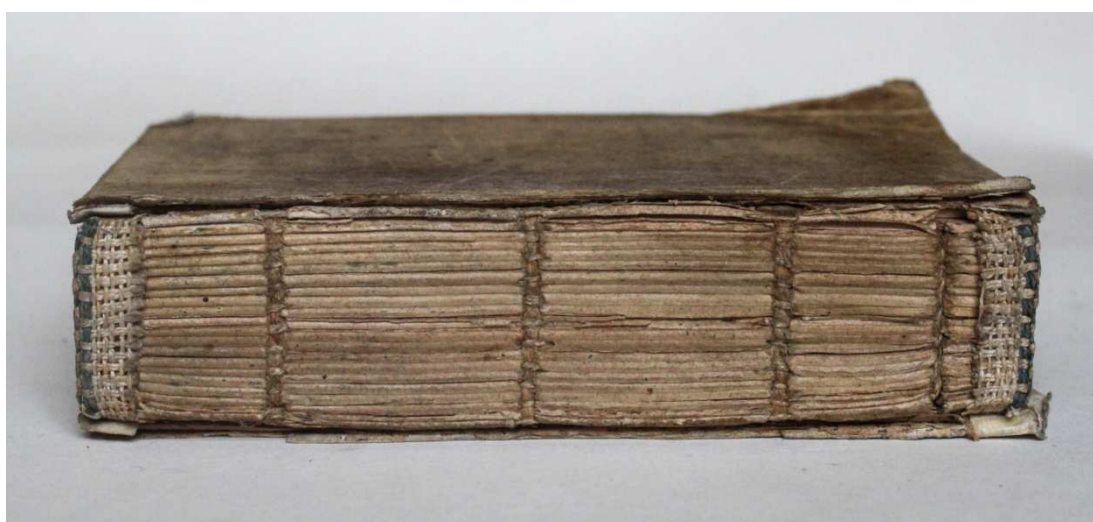
Obrazová příloha – Šití

I.

II.

III.

Seznam vyobrazení – Šití

- I. Knižní blok ušit na pergamenové proužky, detail z vazby tisku
Officia Propria sanctorum Quorum memoria per archidioecesin Bohemiae specialiter colitur: In Gratiam totius cleri archidioceseos nec non ad augendum praefatorum Sanctorum cultum denuo plenius collecta, et edita Anno 1663. Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, 1663.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

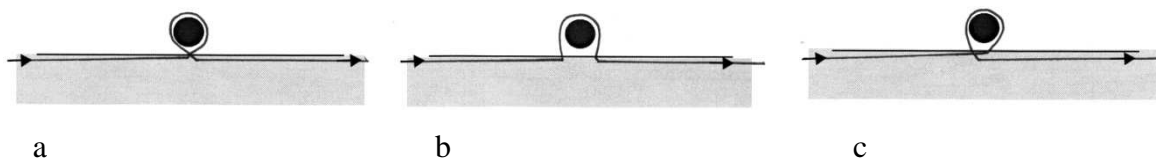
- II. Knižní blok ušit na pravé vazy tvořené motouzy, detail z vazby tisku
ŠTEYER, Matěj Václav. *KANCYONÁL český, Do Tisýc PJSNJ, Na wssecky přes celý Rok Slawnosti, Neděle, a zaswěcené Swátky, pro wssecky, přes celý Den obzwlasstnj časy, Ráno, při Mssi y po Kázanj, před y po Gjdle, k Nessporům, ak Wečeru: Naposledy Pro wsseloké potřeby, přjhody, a důležitosti, za živé y za mrtwé, w sobě obsahujcý. ...: Wysoce Důstognému, a Wysoce Učenému Pánu, Pánu Ržehoř Otčenássek, Ržádu Kanownickeho Ržeholnjch Lateranenských S° Augustýna Klásstera S° Karla Welikého w Nowém Městě Prašském Opatowi... Dēdictwj Swatého Wáclawa. Nynj po čtwrtý... na swětlo wydaný. W Starém Městě Pražském: V Karla Joseffa Geřábka, 1712.*
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- III. Knižní blok ušit na zapaštěné vazy z motouzů, detail z vazby tisku
SENNYEI, Ladislaus. *Examen Ordinandorum Quadripartitum, Pro prima Tonsura et Minoribus Ordinibus, Subdiaconatu, Diaconatu, et Presbyteratu: Sive Institutiones Practicae, Ad Hos Non Modo Ordines rite exercendos, sed Resolutiones etiam, ad animarum Curatores scientia praxique ministerio suo multum necessaria instruendos utilissimae; Ex probatissimis tum antiquis, tum recentioribus Auctoribus collectae.* Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferd. in Collegio Soc. Jesu ad S. Clementem, per Norbertum Fitzky, 1729.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

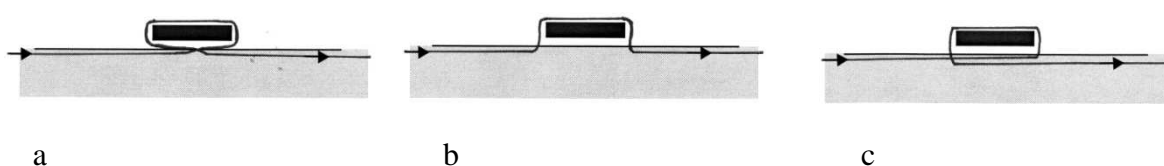
9.1 Obšívání vazů

9.1.1 Obšívání jednoduchého vazů

Vazem je konopný motouz:

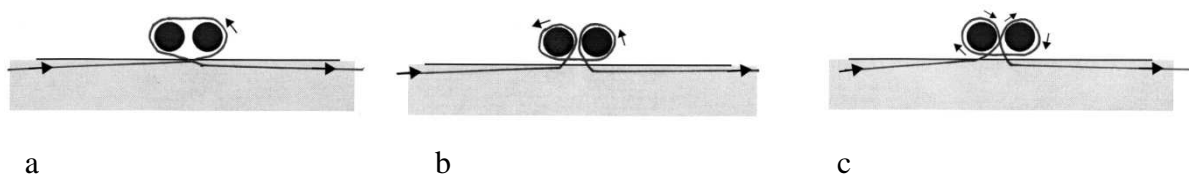

Vazem je pergamenový proužek:

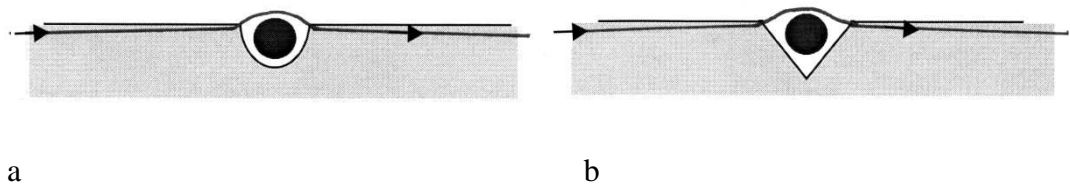
- a) nit vychází ze složky ve stejném místě, kudy po obšití vazů znova vchází do složky.
- b) méně častý způsob obšívání vazů, kdy hrozí při šití protržení papíru. Vaz není obtočen.
- c) častý způsob obšívání vazů, kdy nit vychází ze složky, obtáčí vzdálenější stranu vazů a vrací se zpět do složky v jiném místě, než vycházela.

9.1.2 Šití na zdvojených (dvojitých) vazech

- a) způsob ignoruje skutečnost, že se jedná o dvojitý vaz a obtáčí jej, jako by šlo o jednoduchý vaz
- b) v tomto způsobu vychází nit ze složky ve středu dvojitého vazů, obšívá jeden bližší motouz, dále pod vazem prochází ke druhému motouzu, ten obtáčí a středem vazů se vrací do složky
- c) zde vychází nit ze složky zhruba ve středu vazů, obtáčí nejprve vzdálenější motouz, pak vede pod vazem, obtáčí bližší motouz a prochází středem vazů zpět do složky

9.1.3 Obšívání zapuštěných vazů

a, b) při tomto způsobu jsou před šitím ve hřbetu složek vyřezány odpovídající zářezy, do kterých jsou vazy zapuštěny. Nit vychází ze složky v místě zářezu, vede nad zapuštěným vazem a opět se do složky vrací. Vaz vlastně není obtočen. Tah samotného šití nenese motouz – vaz, ale papír složky samotné.

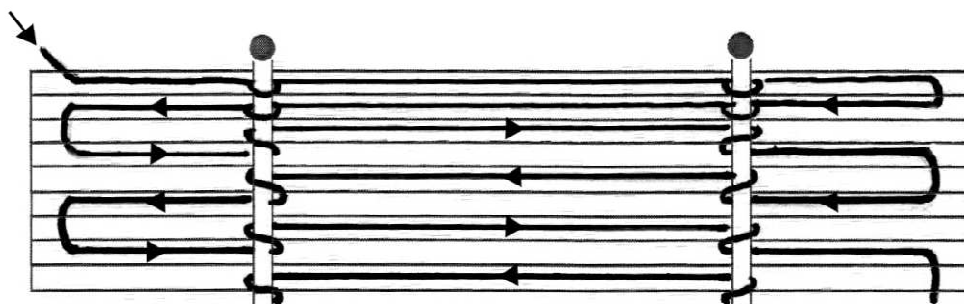
9.1.4 Šití "ob složku"

Šití tzv. "ob složku", (nesprávně popisované také jako šití ob arch) se vyskytuje na většině barokních vazeb bez ohledu na sílu knižního bloku, formát knihy a počet i materiál vazů.

V následujících příkladech jsou ukázány možnosti šití ob složku, které byly hojně využívány. Možnosti prošívání složek byly determinovány počtem vazů. Díky tomu se na vazbách s určitým počtem vazů vyskytují mnohá schémata šití opakovaně. Při šití ob složku se běžně dodržuje pravidelnost a schéma šití zůstává stejné v celém knižním bloku.

Ve většině případů je několik prvních a posledních složek prošito celých. K šití ob složku se přistupuje, až když je blok zpevněn. Někdy je pravidelnost šití porušena a pro větší pevnost je prošita celá složka uprostřed bloku. Pak se pokračuje stejným schématem.

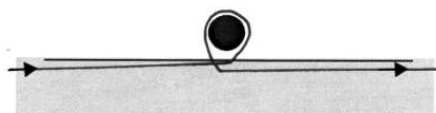
Knižní blok šitý na dva vazy:

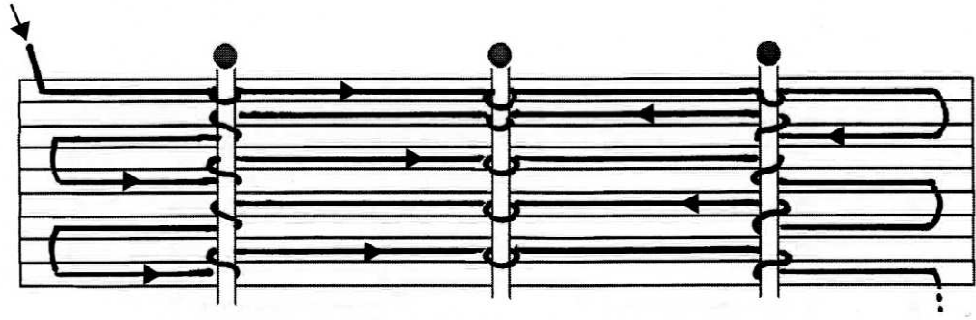
I.

Nákres představuje pohled na hřbetní část prvních devíti složek v bloku po ušití. V nákresu představují vodorovné linie složky. Svislé linie pak představují vazy. Silnější linií je znázorněna dráha nitě. Ta je pro názornost vidět v celé své dráze, a to i v místech, kdy vede uvnitř složek. Směr šití je naznačen šipkami.

Vazy jsou v nákresu obšívány následujícím způsobem, který je nejčastější:

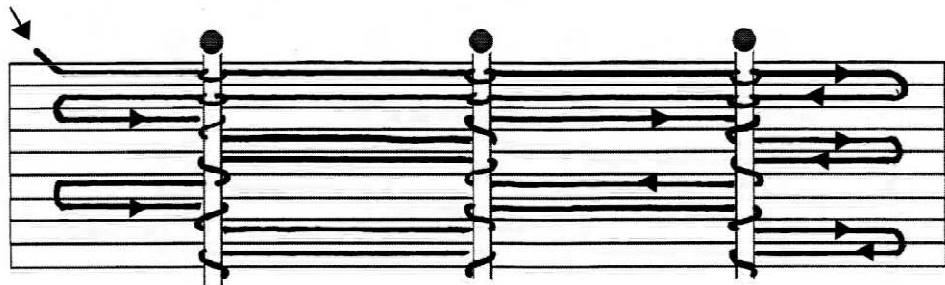

Knižní blok šitý na na tři vazy:

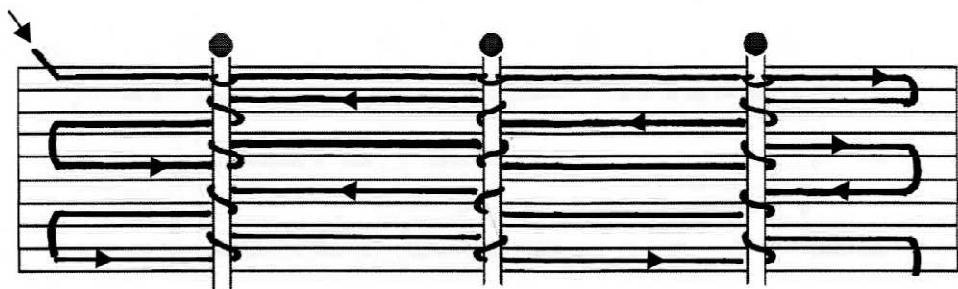

II.

Jeden z nejčastějších způsobů šití ob složku, pokud je šito na tři vazy.

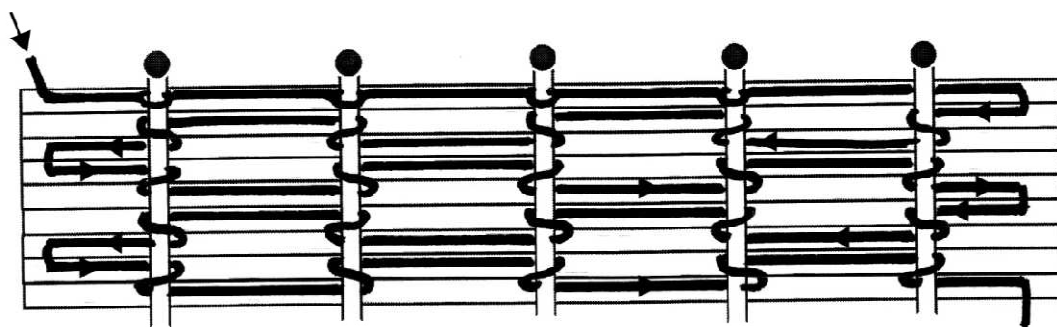

III.

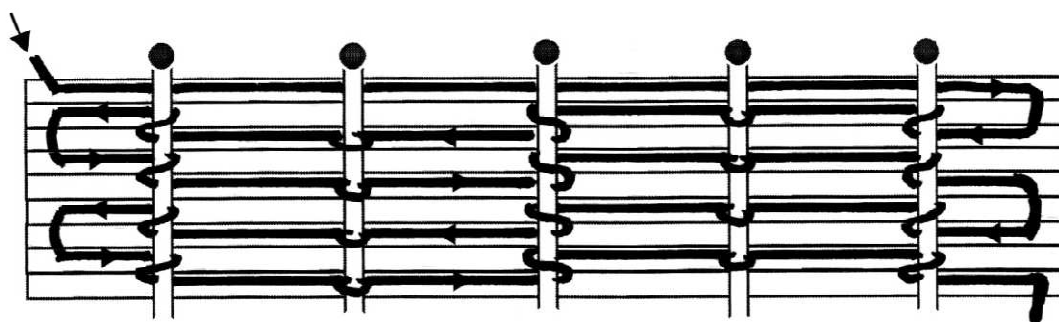

IV.

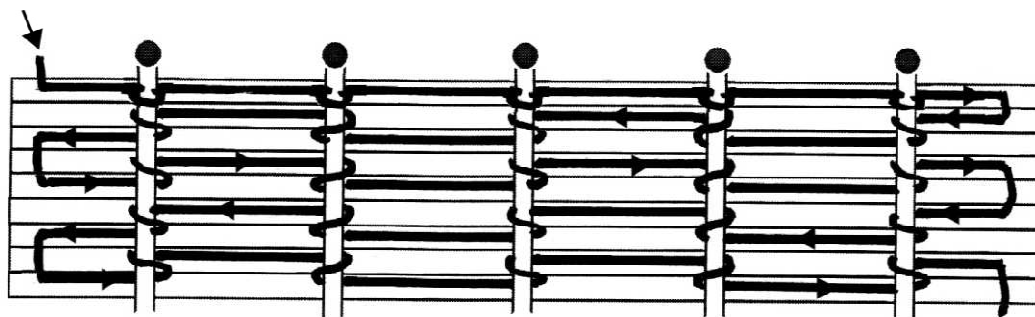
Knižní blok šitý na pět vazů:

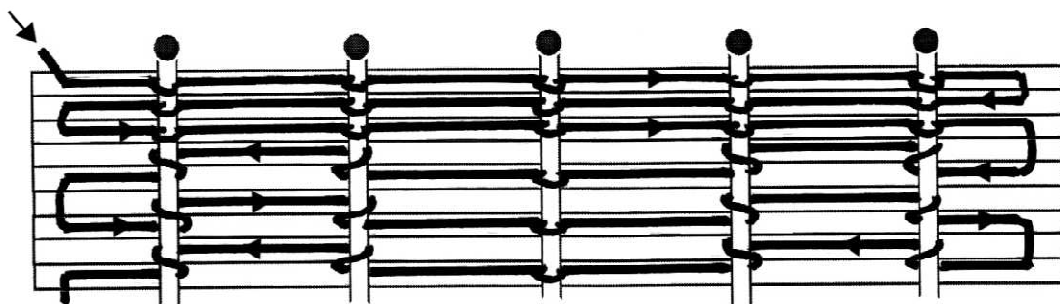
IX.

X.

XI.

XII.

10 Kapitálky

Jako kapitálek se označuje pletený, či tkaný pásek umístěný u hlavy a paty knižního bloku. Tvoří přechod mezi hřbetem a ořízkou. Vyvinul se z kapitálkových vazů. V dřívější době byl kapitálek, resp. kapitálkový vaz, důležitou součástí knižní vazby. Spojoval knižní blok s deskami knihy, mnohdy i s pokryvem. Od renesance však jeho zapojení do struktury vazby postupně slábne. Nejedná se již o kapitálkový vaz, ale pouze o nalepený dekorativní pruh.⁷³ V knižní vazbě 17. a 18. století jsou již nalepované kapitálky nejčastější. Kapitálky již nejsou přímou součástí vazební struktury knihy, ale jsou vytvářeny samostatně, mimo knižní blok, na který jsou pouze nalepeny. Nejčastější barevnost kapitálek kombinuje bílou, okrovou barvu s modrou, či modrozelenou.

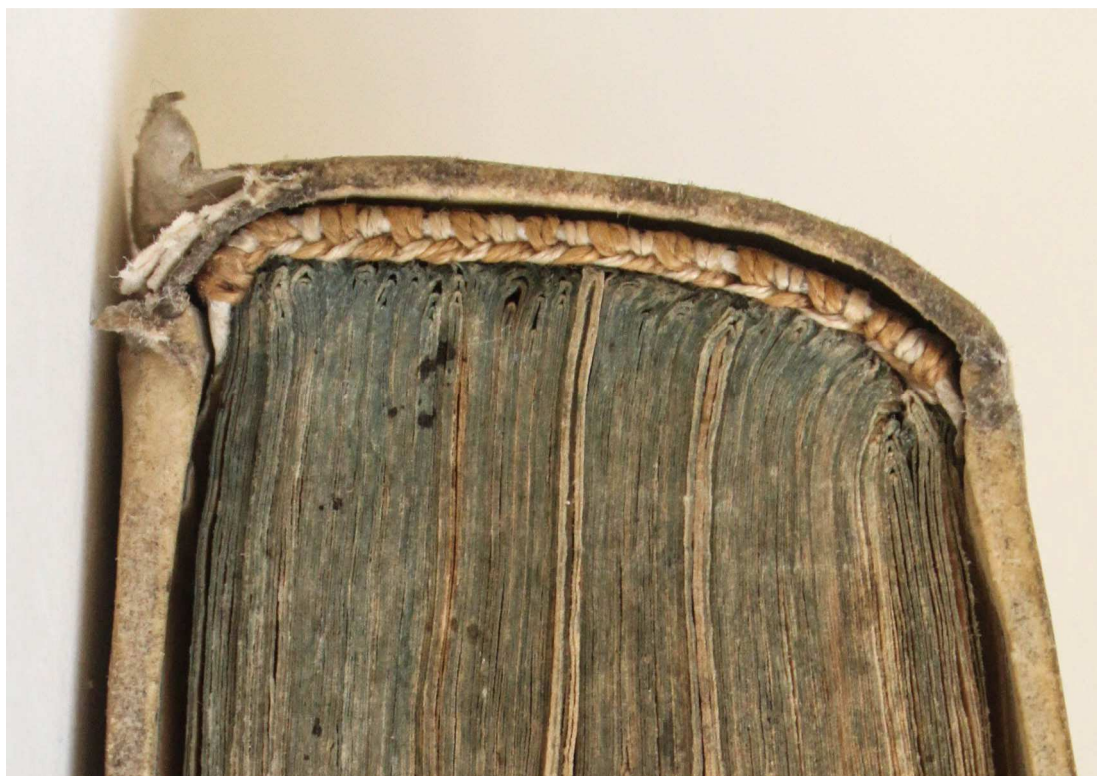
V 18. století se vyskytují náhrady kapitálek, kdy je do usně u hlavy a paty vložen motouz. Useň jej obtáčí a vytváří tak silnější hlavici.

Obšíváný (obtáčený) kapitálek

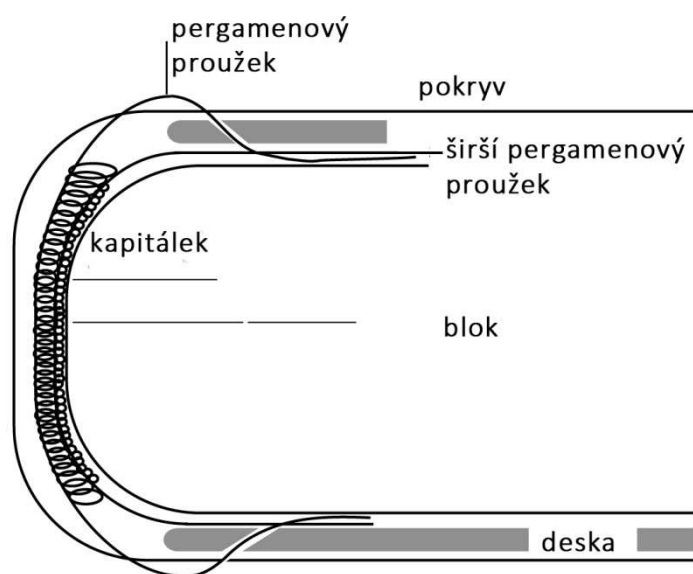
Jednoduchý obšíváný kapitálek vzniká na proužku z usně, plátna, nebo pergamenu. Proužek může být obtočen okolo jádra z motouzu. Samotná ozdobná část kapitálku je tvořena obtáčením a křížením nití. Nejčastěji lněných, či hedvábných, dvou a více barev. V dolní části vzniká řetízek, který po nalepení kapitálku na hřbet knižního bloku sedí na ořízce. Při oplétání se používají obvykle dvě jehly, pro každou barvu jedna. Do struktury může být začleněno jedno či více jader. Samotný ozdobný kapitálek má šíři hřbetu. Proužek, na kterém je kapitálek ušit, se často nechával delší a přesahy se lepily na vnitřní stranu desek pod list přideští, nebo (v této době ojediněle) na vnější stranu desek pod pokryv. Kapitálek může být ušit až po nalepení nosného proužku na hřbet.

Jinak jsou upevňovány kapitálky pergamenových vazeb. Tyto kapitálky nejčastěji obtáčí dva pergamenové proužky, jeden užší, tvořící jádro, má maximálně 5 mm, druhý je širší. Kapitálek je nalepen na hřbetu. Užší pásek je provlečen otvory v pokryvu tak, jako tomu bývá u pergamenových vazů: v místě drážky jsou dva drobné podélné otvory, jedním je pásek provlečen ven a o několik milimetrů dále je dalším otvorem provlečen dovnitř. Oba pergamenové pásy jsou pak nalepeny na vnitřní straně desky pod přideštem.

⁷³ CERMANOVÁ, Tereza. *Kapitálek: důležitý prvek knižní vazby a jeho funkce*. Pardubice, 2008. 67 s. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. Vedoucí práce Jiří Vnouček.

Obrázek 58 Obšívaný kapitálek, aplikován je na hřbetu s přesahem pásku na desky

Obrázek 59 Kapitálek u pergamenové vazby se dvěma pergamenovými proužky obtočenými nitěmi. Pergamenový pásek může vést skrz desku.

Tkaný kapitálek

V knižní vazbě z období baroka se setkáváme i s jednoduchými tkanými kapitálky. Celé tělo kapitálku je utkáno bílou, či reznou nití. Jen vrchní část, která je viditelná, je protkána nití jiné barvy. Nejčastěji se jedná o modrou, či modrozelenou nit. Tkaný kapitálek bývá nalepen na hřbetu, někdy s přesahy nalepenými na vnitřní straně desek pod listem předeštlí.

Obrázek 60 Tkaný kapitálek

Obrázek 61 Tkaný kapitálek

11 Předsádky

Slovem předsádka se označuje první a poslední papírový, nebo pergamenový list, či dvoulist v knize, který je umístěn mezi knižní blok a desku.⁷⁴ Rozlišuje se přední a zadní předsádka. Součástí knižních vazeb je od 15. století.

Část předsádky nalepená na vnitřní straně desky se nazývá přideštití. První volný list předsádky, protilehlý listu přideštití, je označován jako lítačka.

Dvoulist předsádky bývá obtáčen dalším listem. Zakrácená část takového listu se označuje jako křidélko. Křidélko bývá nalepeno na vnitřní straně desek pod přideštitím a zpevňuje tak dvoulist předsádky v místě drážky.

11.1 Předsádky v knižní vazbě 17. a 18. století

Materiálem předsádek v knižní vazbě 17. a 18. století je zpravidla ruční papír. Pergamen se vyskytuje již jen sporadicky a to pouze jako křidélko obtáčeující dvoulist předsádky. K tomuto účelu se mnohdy používá již popsaného listu pergamenu.

Dle druhu mohly být předsádky ušity spolu s blokem. Vylepení přideštití je jeden z posledních úkonů knihvazače. Přideštití bylo vylepeno až poté, co byly knižní desky nasazeny na blok a pokryty pokryvem. Pod listem přideštití jsou tak schovány vazy, záložky a popřípadě i části prvků uzavírající knižní vazbu (tkalouny, hřebíčky fixující řemínky apod.). Některé druhy předsádek jsou do knižního korpusu pouze vlepeny – přilepeny na hřbetní stranu první a poslední složky.

Listy předsádek bývaly nezdobené, ale již v 17. století se setkáváme s předsádkami tvořenými dekorativními knihařskými papíry. (viz kapitola Dekorativní knihařské papíry) Jedná se nejčastěji o mramorové a škrobové papíry. Předsádky ze zdobených papírů bývají nejčastěji do knihy vleповány.

⁷⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století : papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7. Str. 727.

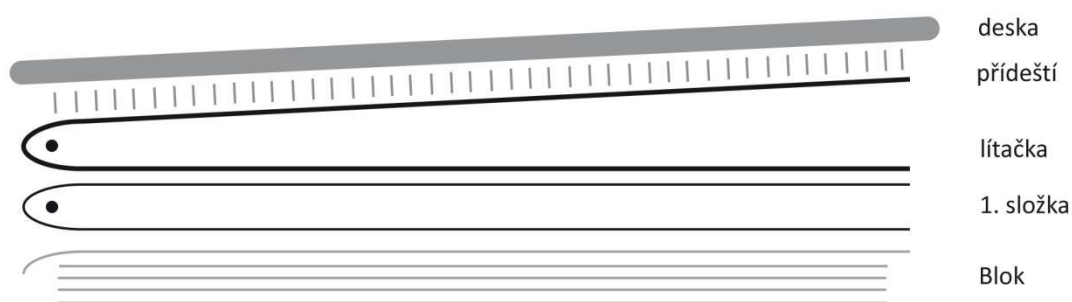
11.1.1 Typy předsádek

Typy předsádek, které se vyskytují v knižní vazbě 17. a 18. století, jsou rozkresleny a popsány na následujících stránkách. Nákresy pocházejí z konkrétních vazeb.

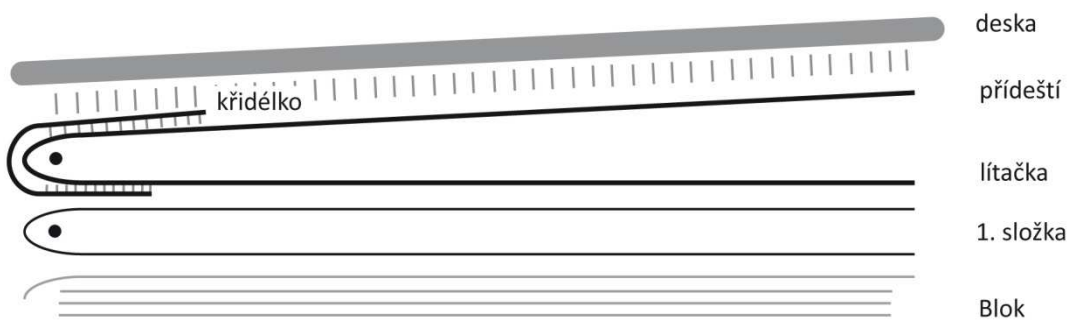

Obrázek 62 Předsádka. Silné šedé linie představují desky knihy. Zvýrazněné linie znázorňují listy předsádek. Kulatý bod označuje místo šití. Čárkované pole představuje místo lepeného spoje.

Předsádky tvořené jedním dvoulistem

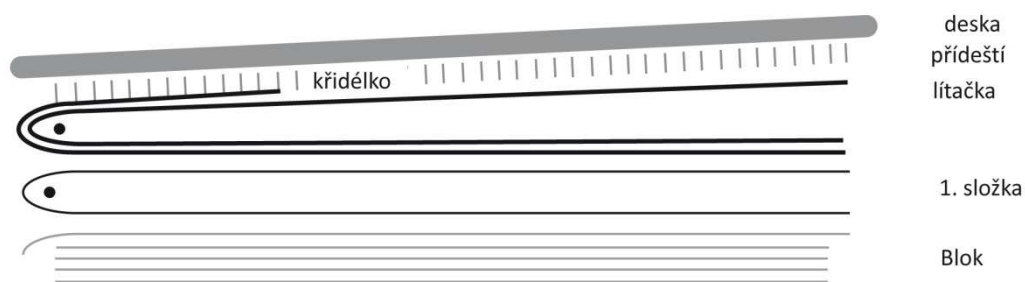
Častý jednoduchý typ předsádky tvořené jedním dvoulistem ve středu prošitým. Krajiní list je nalepen na přídeští.

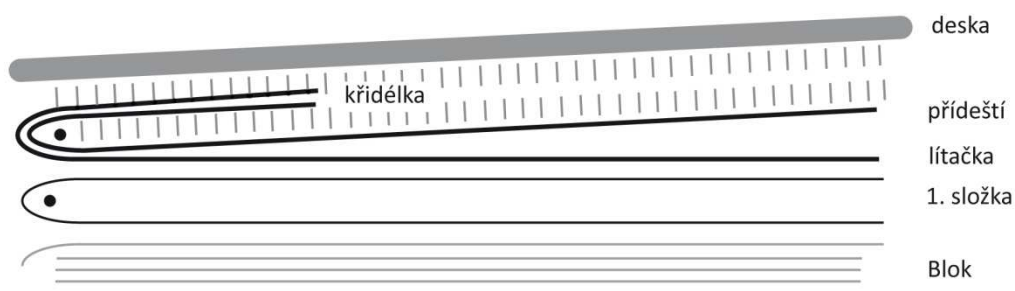
Zpevnění prvního typu křidélkem. Dané křidélko je nejčastěji z papíru, ale může být i z pergamenu.

U těchto typů je běžné i užití dekorativních knihařských papírů jako listu předsádky.

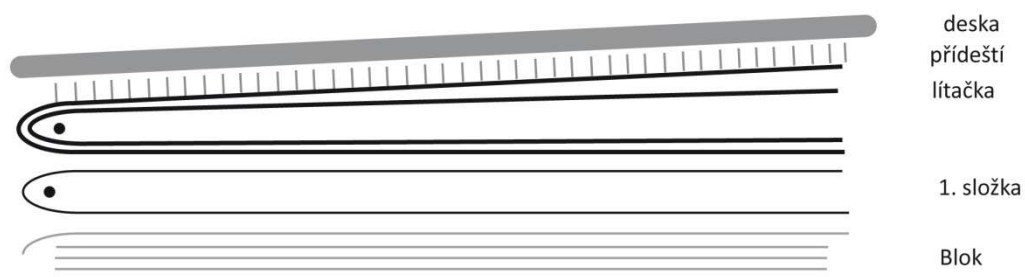
Předsádka tvořená dvěma dvoulisty

Jeden z nejužívanějších typů předsádek v 17. a 18. století u méně nákladných vazeb. Jedná se o dva dvoulisty z ručního papíru, (u tohoto typu se neuzívalo zdobených knihařských papírů) které jsou vyšity spolu s blokem. Krajní list je zakrácen na křídélko a přilepen na vnitřní straně desky. Druhý list tvoří přídeští. Je nalepen na desce. Třetí a čtvrtý list pak plní funkci volného předsádkového listu – lítačky. Následuje první složka knižního bloku.

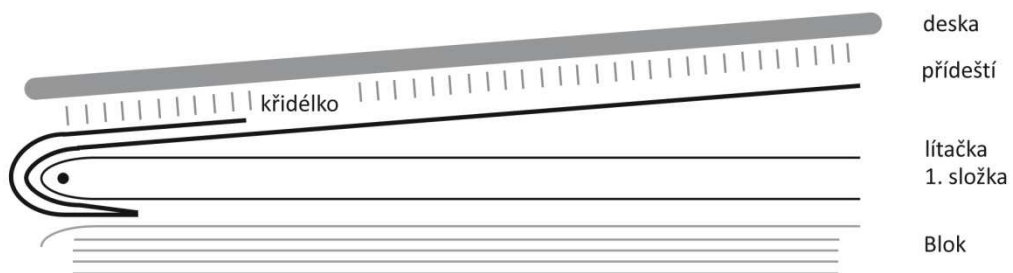
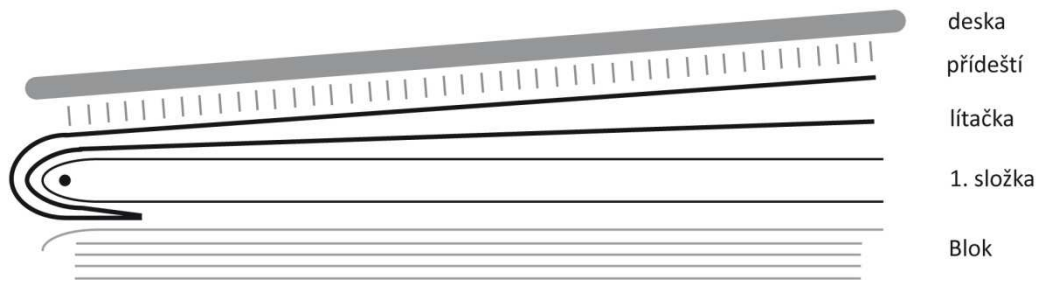

Další, velice často užívaný typ. Předsádka je tvořena dvěma dvoulisty, ve středu prošitými spolu s blokem. První dva listy jsou zakráceny na křídélka a přilepeny na přídeští. Třetí list, nezakrácen, se vylepuje na přídeští. Šití – nit ve středu dvoulistů – je tak schováno. Poslední list tvoří volný předsádkový list.

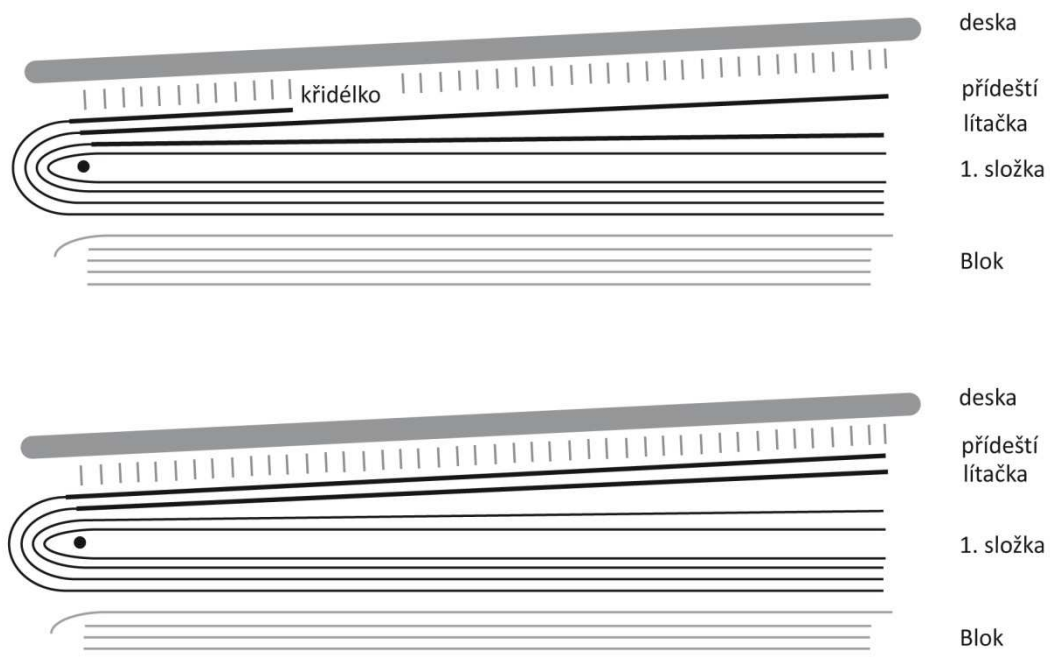
Další typ předsádky využívající dva prošité dvoulisty, kdy žádný z listů není zakrácen. Krajní list tvoří přídeští, další tři jsou volné. Není tak obvyklý, jako předchozí dva typy.

Předsádky obtáčené okolo první/poslední složky

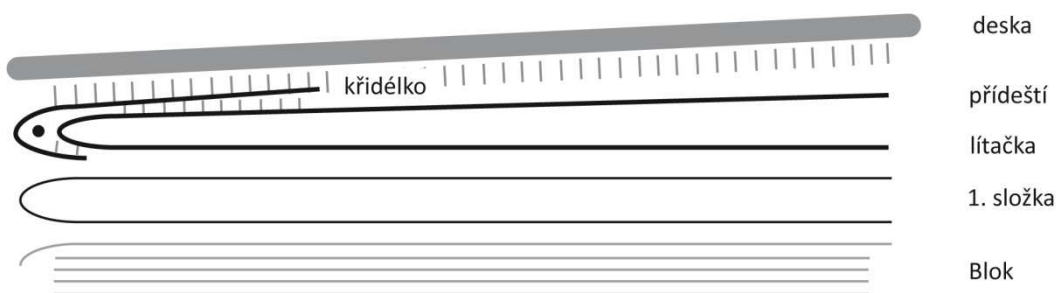
Tyto typy předsádky, kdy je dvoulist obtočen okolo první složky, jsou v knižní vazbě baroka běžné. Dvoulist je tak prošit spolu s blokem, s první složkou. Druhý typ vzniká zakrácením krajního listu. Přídeští tak tvoří až druhý list.

Blok bez vložené předsádky

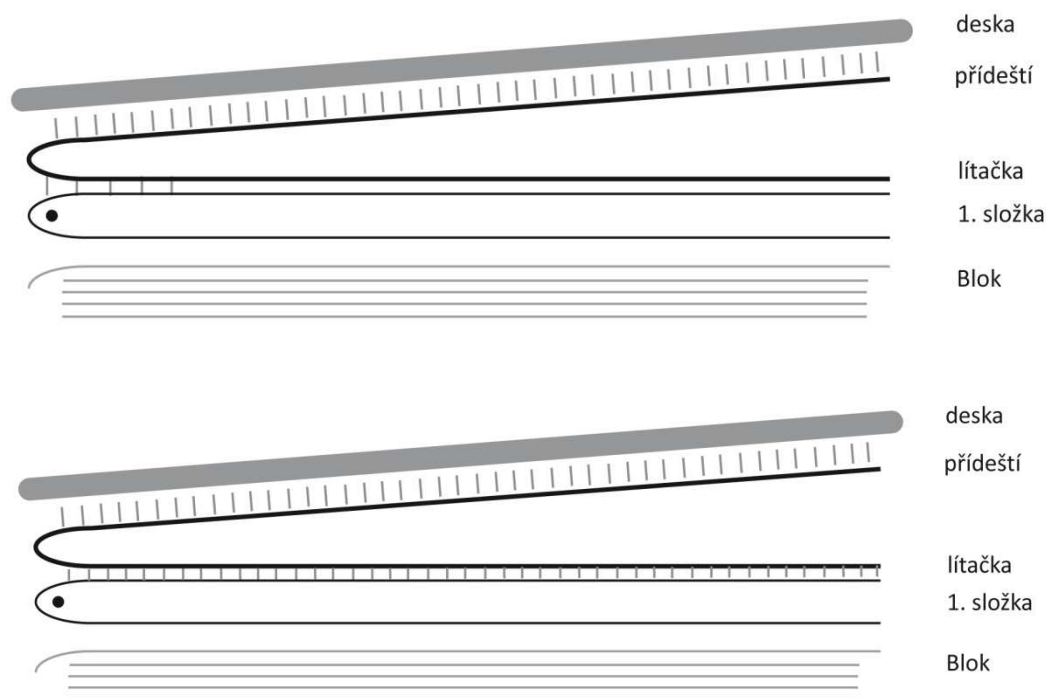

V knižní vazbě se setkáváme i s případy, kdy do knihy nebyla vložena předsádka. Její funkci tak zastávají krajní listy první a poslední složky.

Vlepené předsádky

Dvoulist předsádky je vlepen do křídélka, které je prošité. Tento typ není příliš rozšířen.

Předsádka, kdy dvoulist není prošit a je pouze nalepen na přideští a celoplošně slepen s prvním listem první složky a posledním listem poslední složky. Tento typ je běžný pro předsádky tvořené dekorativními knihařskými papíry.

12 Přeplepy

Přeplepy se v knižní vazbě využívají na zpevnění knižního hřbetu. Jsou aplikovány na hřbet s přesahy, které jsou později nalepeny na vnitřní straně desek. Nejčastěji se jedná o papírové, či pergamenové pásy, mnohem méně se vyskytují textilní přeplepy. Jejich rozměry jsou určeny velikostí mezivazních polí, ale často se jedná o druhotný materiál, kdy i na jedné vazbě nacházíme přeplepy různých rozměrů. Přeplepy jsou skryty pod pokryvem a tak, nedojde-li k poškození vazby, nejsou moc dobře viditelné. Jejich výskyt na vazbách 17. a 18. století není nejčastější.

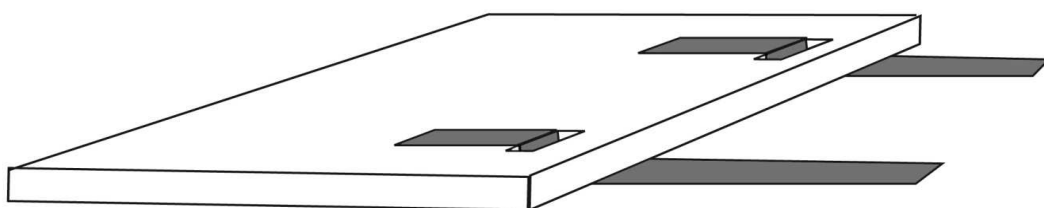

Obrázek 63 Odkrytý hřbet knižního bloku s patrnými pergamenovými přeplepy.

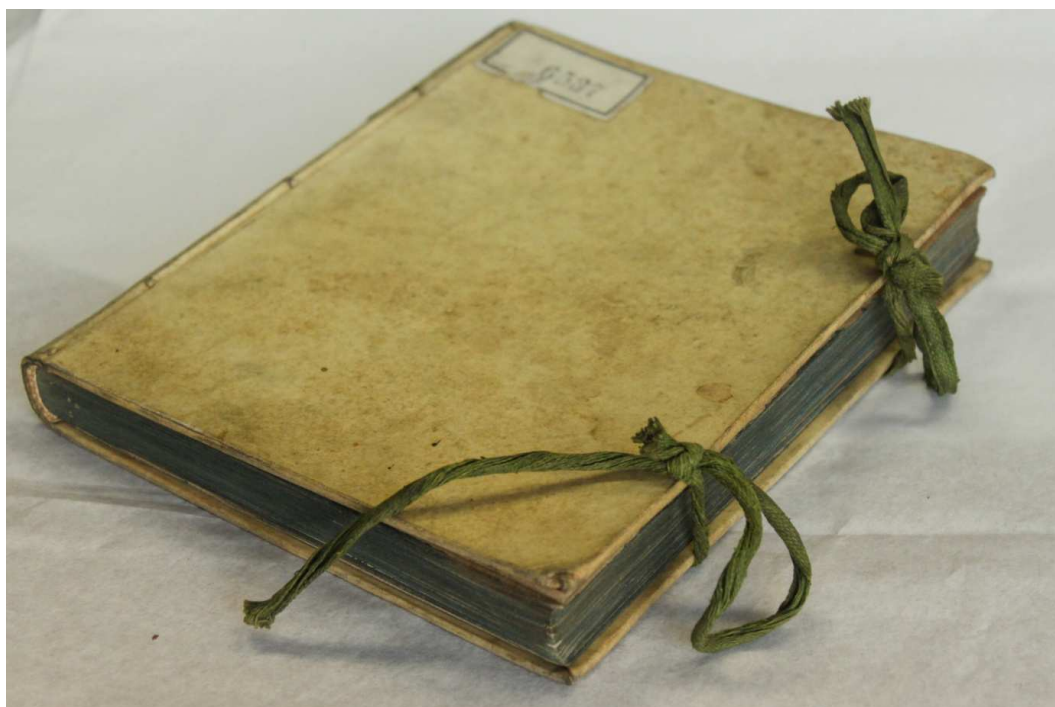
13 Kování a uzavírání desek

13.1 Stuhly

K uzavírání knižních desek mohou sloužit textilní tkalouny, či usňové řemínky. Jejich výskyt se pojí převážně s lepenkou jako materiálem knižních desek. Nejčastěji se na vazbách vyskytují dva páry. Tkalouny/řemínky jsou upevněny na vnitřní straně desek pod listem přideští. Podélným otvorem u přední hrany jsou stuhly protaženy na vnější stranu. Takto jsou upevněny na zadní i přední desce a zavazují se u přední ořízky. Nejčastější barva tkalounů je zelená.

Obrázek 64 Pohled na vnitřní stranu spodní desky. Upevnění stuh.

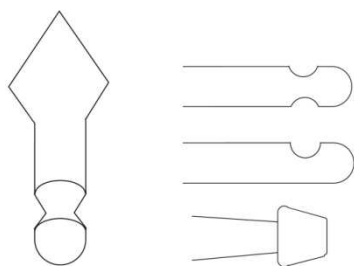
Obrázek 65 Pergamenová vazba s textilními stuhami.

13.2 Kování

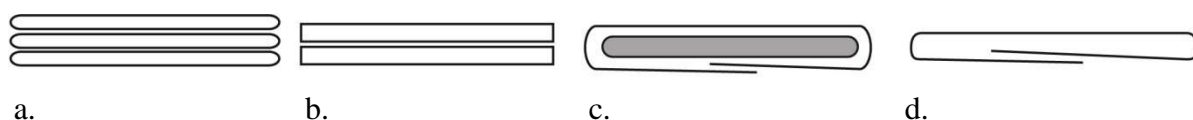
Typickou barokní sponou, která nahradila jiné druhy a stala se výhradní sponou užívanou na vazbách 17. a hlavně 18. století, byla spona dírková hranová.⁷⁵

Základní typ této spony má tělo zhotoveno ze zdvojeného plechu, nejčastěji mosazi. Tělo spony může být mírně oblé. Vnější část spony je jednoduše zdobena linkami, puncy, či stylizovanými květy, nebo je bez zdobení. Mezi dvojité tělo spony je zasunut usňový řemínek. Tělo spony je k řemínku uchyceno jedním nýtem. (zřídka i dvěma) Řemínky bývají z více vrstev. Jedná se buď o dvě, či tři vrstvy usně jednoduše slepené k sobě. (vnější useň je stejná, jako pokryvová, viz obr. č. a, b) nebo o jádro obtočené usní. (viz Obrázek 67) Jádro je usňové, ale není výjimkou i užití lepenky. K obtočení je užíván stejný materiál, jako na pokryv. Spoj je otočen na stranu k ořízce a useň je tenčená, aby spoj nebyl příliš výrazný. Řemínky jsou k zadní desce fixovány ve žlábků na vnější straně desky pod pokryvem. K fixaci sloužily jednoduché mosazné hřeby, železné hřebíčky a fixační štítky nejrůznějších tvarů.

Pro uchycení spon dírkových hranových sloužily trny. Materiálem trnů je nejčastěji železo a mosaz. Trn je zaražen ve výřezu v hraně přední desky. Hlavice trnu byly různě zpracovány, tak aby na nich spona držela. Část trnu, která je zaražena v desce, je rozklepána do podoby čepele. (viz Obrázek 66)

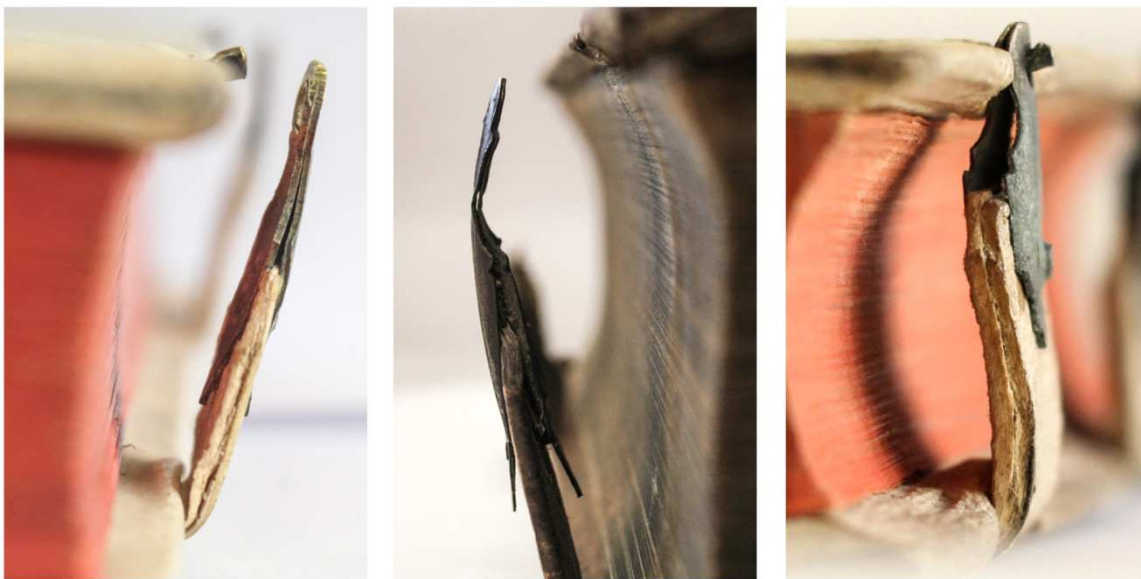

Obrázek 66 Trn pro uchycení spony dírkové hranové, úprava hlavic.

Obrázek 67 Průřez řemínky pro uchycení těl spon k desce knihy.

⁷⁵ SOJKOVÁ, Karina. *Kovové prvky v knižní vazbě: terminologie, vývoj, výroba, restaurování a konzervace*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011, 158 s. ISBN 978-80-7395-429.

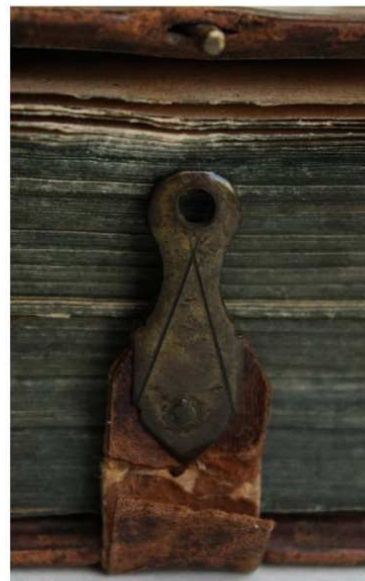

Obrázek 68 Boční pohled na těla spon

Obrázek 69 Způsoby fixování řemínků k zadní desce knihy

Obrazová příloha – Těla spon

I.	II.	III.
IV.	V.	VI.

VII.	VIII.	IX.
X.	XI.	XII.

XIII.	XIV.	XV.
XVI.	XVII.	XVIII.

XIX.	XX.	XXI.
XXII.	XXIII.	XXIV.

Seznam vyobrazení – těla spon

- I. Detail těla spony z vazby tisku
BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně Starých Přjbehůw Českých, Aneb Kronyka Česka, Od prwnjho do nyněgssý Země České Přjchozu Dwauch Knjžat Charwátských Czecha y Lecha Wlastnjch Bratřj Až do Sstiasného Panowánj Cýsaře Ržjmského, Krále Českého, ec. Ferdynanda Prwnjho Wždyckny Wjtěze Slawného: ... S Powolenjm Wrchnostj.* W Králowském Starém Měště Pražském: u Jana Karla Geřábka, 1700.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- II. Detail těla spony z vazby tisku
BALBÍN, Bohuslav. *Quaesita Oratoria, Utilissimus Liber: In Quo Antiquae et Novae Hujus Saeculi Eloquentiae Praecepta, Aliaque ad eam comparandam auxilia et praesidia Per Dialogum, Singulari brevitare et claritate proponuntur; et accommodate Discipulorum ingeniis tractantur, et explicantur.* Pragae: Typis Georgii Czernoch, 1677.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- III. Detail těla spony z vazby tisku
OLENIUS, Godefridus. *Mariophilus peregrinus, sive viator undecunque spiritualis, non de judea deserto, vel sinai solitudine descendens, sed ex valle Kirytainensi in occursum sodalium Brunensium ascendens: Tot externarum provinciarum mercimoniis auctus quot praxibus pietatis, quot electis et selectis precibus, quot denique magnam Dei matrem B. V. Mariam modis colendi instructus et expressus est, quem uti ideam et speculum magni erga deiparam cultus, almae sodalitati B. V. M. ...*
Litomissli: Excudebat Joannes Arnolt a Dobroslavina, 1668.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- IV. Detail těla spony z vazby tisku
Rituale Dioecesis Olomucensis, SS. Ecclesiae Sacramentis rite administrandis, Reverendissimi et Serenissimi Principis ac Domini Domini Leopoldi Guilielmi Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae, Styriae, Carinthiae etc., Episcopi Olomucensis Principis etc... Episcopali Consistorio Olomucensi Anno Christi 1659. Olom.: Typ. Viti Henr. Ettelii, 1659.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

- V. Detail těla spony z vazby tisku
FRANTIŠEK XAVERSKÝ. *Flores Indici Seu Documenta Ex aureis sancti Indiarum Apostoli Francisci Xaverii Societatis Jesu, Epistolis decerpta, Et per singulos totius Anni dies Distributa: Dominis Dominis Almae Sodalitatis B. Virginis Mariae Glorioso in Coelos Assumptae in Olomucensi Societatis Jesu Universitate erectae Sodalibus Pro strena Anni MDCXCIX oblata.* Olomucij: Typis Joannis Josephi Kylian, 1699.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VI. Detail těla spony z vazby tisku
WEINGARTEN, Jan Jakub. *Richter-Spiegel Oder Vorstellung, mit was Tugend-
Qualität-und Eigenschafften ein Richter oder Oberer begabt- oder ja selber zu
erlangen befließen seyn, und was er vor Laster mayden soll: Und wie von viel
hundert Jahren, das Hochlöbl. Ertzhaus zu Oesterreich nit anders alß ein wohl-
polirten Spiegel zur ausserbaulichen Nachfolg geglantzet habe, und zu heuntigen Tag
mit diesen und vielen andern hohen und gleichsamb Göttlichen Tugenden und
Vortrefflichkeiten Unser aller Durchleuchtigster Erb-Hertz Leopoldus I. Erwählter
Römischer Kayser ... die gantze Welt bestrahlen thut.* Prag: In Verlegung Heinrich
Albrecht Buchhandlern, 1682.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VII. Detail těla spony z vazby tisku
TANNER, Matěj. *Societas Jesu usque ad Sudorem et mortem, Pro Salute Proximi
laborans.* [Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis
Jesu ad S. Clementem, ca. 1690-1693].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- VIII. Detail těla spony z vazby tisku
SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi
1555 ad annum 1592.* Pragae: Typis universitatis CAROLO FERDINANDAE in Collegio S.
J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého

- IX. Detail těla spony z vazby tisku
WEINGARTEN, Jan Jakub. *Anhang zum vollständigen Auszug der Verneurten Köni: Lands-Ordnung im Erb-Königreich Bohaimb, sambt dessen aussführlichen Register; worinnen vielfältige Königl. Declaratorien, Rescripten, Patenten und andere im Titul-Blat erwehnten Auszugs vermeldete Sachen per extensum zu finden.* [Prag: s.n., 1680-1720].
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- X. Detail těla spony z vazby tisku
SCHMIDL, Jan. *Historiae Societatis JESU provinciae Bohemiae / Ab anno Christi 1555 ad annum 1592.* Pragae: Typis universitatis CAROLO Ferdinandae in Collegio S. J. Ad S. Clementem, per Jacobum Schweiger Factorem, 1747.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci
- XI. Detail těla spony z vazby tisku
WEINGARTEN, Jan Jakub. *Fürsten-Spiegel oder Monarchia deß höchlöblichen Ertz-Hauses Oesterreich: Erster Theil worinnen im ersten Theil nit allein alle römische Kayser und Könige von Rudolpho ...* Prag: Bey Johann Arnold von Dobrowslawina, 1673.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XII. Detail těla spony z vazby tisku
SBOGAR, Johannes Maria. *Theologia Radicalis, In qua Fundamentaliter Veritas Propugnatur.* Neo-Pragae: Typis Hampelianis impressit Joannes Mattis, 1698.
Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.
- XIII. Detail těla spony z vazby tisku
HOLTZBECHER, Christian. *Epitome methodica libri II. Decretalium Gregorii IX. P.M. quondam Publice praelecta a Christiani Holtzbecher Societatis Jesu Sacerdote: Nunc typis comissa Anno MDCCXV.* Vetero-Pragae in Aula Regia: Apud Wolfgang Wickhart, [1740].
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

- XIV. Detail těla spony z vazby tisku
SBOGAR, Johannes Maria. *Theologia Radicalis, In qua Fundamentaliter Veritas Propugnatur a D. J. M. Sbogar Salcanensi Ex Cler. Reg. Congregat. S. Pauli, Contra Omnes Propositiones, olim ab aliquibus Auctoribus temere doctas, Ab Alexandro VII., Innocentio XI. et Alexandro VIII. Proscriptas; Ac ordine Alphabetico, In centum sexaginta duobus Tractatibus, selectissimis casibus adornatis, serio examinatas....* Neo-Pragae: impressit Joannes Mattis, 1698.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého
- XV. Detail těla spony z vazby tisku
VIGSIUS, Martin Alex. *Vallis baptismi, alias Kyrteinsensis seu diversorii, in honorem, memoriam, et gloriam, Magnae Dei Matris.* Olomucii: T. V. H. Ettelius, 1663.
Místo uložení: Zámecká knihovna Rychnov nad Kněžnou
- XVI. Detail těla spony z vazby tisku
FERDINAND. *Obnowena Prawa a Zrzizeni Zemska Kralowstwi Czeskeho,* 1627.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého
- XVII. Detail těla spony z vazby tisku
STEHR, Godefridus. *Quaestiones theologicae de Sponsalibus et matrimonio Quas ... publice defendendas suscepit F. Ant. Wagner...* Noe-Pragae: typ. Archi-ep. per Adalb. Konias, 1685.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého
- XVIII. Detail těla spony z vazby tisku
VRBČANSKÝ, Severin. *Quodlibetum Regulare Theologicum Canonico-Morale: Complectens varia Religiosum Statum concernentia. Interstinctum Regulis Juris Gregorij IX. & Bonifacij VIII. Subnexa explanatione XIV. Casuum in Provincia Bohemiae reservatorum: Casuum quoque Bullae Coenae Domini. Succincta divisione, & citatione Legum, Abbreviaturis Textuum, Glossarum in utroque Jure, ac Titulorum in Jure Canonico. Omnibus Regularibus, ac praesertim Fratribus Minoribus utile, Et accommodatum.* Vetero-Pragae: Typis Caroli Joannis Hraba, Regni Bohemiae Statuum Typographi, 1732.
Místo uložení: Biskupská knihovna Biskupství královéhradeckého.

XIX. Detail těla spony z vazby tisku

DILLINGER, Thomas. *Idea Sanctitatis, Zrcadlo Swatostj: To gest: Diwotworný Žiwot ... Swatého Otce Dominyka, Zakladatele Ržádu Kazatelského, Gakož y Arcy-Bratrstwa Neyswětěgssýho Růžence w pěti Knjhách rozdělený; Z Německé Ržeči wssem Milownjků a Milownicem téhož S°Otce, Ržádu, a Arcy-Bratrstwa ku potěssenj, w Českau Ržeč přeložený, a wydaný Léta Páně 1689. S Dowolenjm Duchownj Wrchnosti. nacházý se w Klássteře S.Anny S.M.P.* Wytisštěno w Starém Měště Pražském w welké Karlowé Kolegi: v Giřjho Labauna, 1689.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

XX. Detail těla spony z vazby tisku

PUENTE, Luis de la. *Ctihodného Pátera Ludwjka de Ponte, z Towarysstwa Pána Gežjsse. Rozgjmánj neb Myslj-Modliteb o Neýpředněyssjch Tagemstwjch Wjry nassj, žiwota a Vmučenj Pána nasseho Gežjsse Krysta, a Neyswětěyssj Panny Marye, y některých s nimi spolu wěkých Swatých, a Ewangelium přes celý Rok w Cýrkwj se čjtagjcých. Czástka Prwnj,...* Wytisštěno w Praze: W Impressy Vniversitatis Carolo-Ferdinandee, w Kollegi S. Kljmenta bljž Mostu, 1669.

Místo uložení: Vědecká knihovna v Olomouci.

XXI. Detail těla spony z vazby tisku

MAJETINSKÝ, Václav, Bernard. *Swaty Bernard Osláwený: Aneb Žiwot S° Bernarda Oppata Clarae-vallis ... A druhého Fundatora Ržádu S.Cistercienského. Item: Pjsně a Modlitby z Spisůw téhož S. sebrané: Pjsně A Plesánj, Swatého Bernarda. Také některé Modlitby s geho Spjsůw sebráné. A Naučenj Křestianské.* Wytisštěný w Holomaucy: v Jana Jozeffa Kiliána, 1673.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

XXII. Detail těla spony z vazby tisku

DU VIVIER, Claude. *Charitas Přediwný Žiwot, Obcowánj, a přesstiasné Sskonánj: Neypodiwněgssjho Pachatele Zazrakůw. Neyswětěgssjho Otce Frantisska Paulánského, Zakladatele Bratrůw Ržádu Neymenssjho.* Wytisštěný w Starém Měště Pražském: v Danyele Michálka, 1684.

Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

XXIII. Detail těla spony z vazby tisku

WEINGARTEN, Jan Jakub. *Im Jahr Der aller-unterthänigsten Wünsche: Gott VerLeihe Ihro MaIestaet Leopoldo eInen eVVigen ErbPrintzen. Kurtz begriffener Außzug Der Verneuerten Lands-Ordnung, Novellen und Declaratorien deß Königreichs Böheimb und Marggraffthumb Mähren: Mit anführung So der Böhmischen- als etwelcher anderer Städt- Länder- und allgemeiner Rechte.* Gedruckt in der Kleinern Stadt Prag: bey Johann Arnolt von Dobrowslawina, 1671.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

XXIV. Detail těla spony z vazby tisku

SANNIG, Bernard. *Schola Theologica Scotistarum: Seu Cursus Theologicus Completus.* Vetero-Pragae: Typis Danielis Michalek, 1679.
Místo uložení: Moravská zemská knihovna v Brně.

14 Závěr

Barokní knižní vazba, nebo přesněji knižní vazba 17. a 18. století, je náročná, nejednotná vazba mnoha tváří a podob. Vedle sebe vznikají díla nesmírně rozdílných kvalit. Díky rozšíření knihtisku, hledání nových levnějších materiálů a živému knižnímu obchodu, vznikají levné vazby, nenáročné jak použitým materiálem, tak výzdobou. Vedle toho vznikají i vazby nádherné, bohatě zlacené, které v období rokoka balancují na samé hraně vkusu.

I u knihtisku 17. a 18. století jsou patrné propastné rozdíly mezi sazbou a úpravou tisků určených pro vzdělané obecnost, šlechtice a kláštery a tisků určených pro lidové publikum. Tisky právnické, historické a teologické (a další) jsou zpracovány kvalitněji, než knihy pouťových modliteb, písní apod. Ale i v tomto banálním logickém řádu se nacházejí četné výjimky. Krom některých vydání opatřených nakladatelskou vazbou byly tisky prodávány nesešité, a tak o jejich vazbě rozhodovaly finanční možnosti majitele a zručnost vybraného knihaře (knihvazače).

Není to cílem této práce, ale myslím, že by bylo zajímavé věnovat se podrobněji jednomu tisku a tomu, v jakých vazbách se daný tisk vyskytuje. Při své práci jsem se několikrát setkala se shodnými tisky. Uvádím například dvě vazby tisku *Historia Societatis Jesu Provinciae Bohemicae*, vytištěného roku 1747. U obou případů je tisk opatřen bohatě zdobenou celousňovou vazbou s dřevěnými deskami. Tato skutečnost bezpochyby vychází z faktu, že se jedná o historii Tovaryšstva ježíšova v českých zemích. Ve sbírkách se hojně nachází tisky spisů, jejichž autorem je Jan Jakub Weingarten. (viz str. 31) Jedná se o právnickou literaturu, která byla určena spíše majetnějšímu publiku. Například ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci se nacházejí shodné Weingartenovy tisky, ovšem opatřeny zcela rozdílnou vazbou. Jeden tisk je vazán do celousňové vazby zdobené slepotiskem, zatímco druhý je opatřen nezdobenou jednoduchou pergamenovou vazbou.

Co se kvality knižní vazby týká, zjišťujeme, že i přes nutný celkový úpadek, vznikají vazby, které, ač nedosahují kvalit knižních vazeb předcházejícího období, jsou poměrně kvalitní a bohatě zdobené. V celém množství prozkoumaných knih jsou zastoupeny v mnohem menší míře, než vazby nenákladné, které nebyly určeny k prezentaci.

S tímto tématem souvisí i často zmiňovaný prvek barokních vazeb, a to zdobnost knižních hřbetů na úkor desek knih, které zůstávají nezdobeny. Dané téma je popsáno v kapitole Hřbet knižní vazby a jeho úprava. Bohatě zdobené hřbety, které jsou jako jediná část knihy vystaveny v knihovnách, tvoří jednotnou plochu přirovnávanou k fasádě barokních staveb. Vazby se tak divákovi jeví mnohem nákladnější, než ve skutečnosti jsou. Jedná se jen o divadelní efekt. Vazby, u nichž se výzdoba omezuje pouze na plochu hřbetu, jsou běžné a při své práci jsem na ně narážela na mnoha místech u mnoha různých tisků.

I přes nesmírnou různorodost barokní vazby, kterou není ani možné v jedné práci podchytit, nacházíme na knihách shodné prvky. Dá se říci, že je-li knižní vazba opatřena kováním (res. kovovými sponami) jsou desky vždy dřevěné a vnitřně zhraněné. Dřevěné desky nacházíme sporadicky i u vazeb bez kování, ale tyto desky nebývají zhraněny. S tématem desek souvisí i kanty. Jedná se o přesah knižní desky přes knižní blok. Kanty nacházíme téměř na všech knižních vazbách s pevnými deskami z tohoto období. Přední kanta bývá větší, než kanty po stranách.

Svá pravidla mají pergamenové vazby. Není-li pergamenová vazba opatřena kováním, jsou desky (téměř vždy) lepenkové. Hřbet je vždy volný. Nejčastějším materiálem vazů u pergamenových vazeb jsou pergamenové proužky. Ty jsou jen sporadicky nahrazeny subtilnějšími motouzy. Stejně tak je kapitálek, použitý u těchto vazeb, ušit na pergamenových proužcích.

Naproti tomu u celopapírových vazeb nacházíme jen velice málo společných aspektů. Ve své práci jsem se (pro mne až překvapivě často) setkávala s celopapírovými vazbami, které měly desky ze slabších dřevěných desek. Tyto vazby jsou nejčastěji ušity na vazy ze subtilnějších motouzů, které mohou být i zapuštěné. Co mají tyto vazby vždy shodné je, že konce motouzů jsou roztřepeny a nalepeny na předešlé. Nikdy jsem se u těchto vazeb nesešla s provlékáním vazů. Obdobná pravidla nacházíme u vazeb s kombinovaným pokryvem.

Celousňové vazby by se dle nákladnosti své výzdoby daly rozdělit do několika skupin. Jednou jsou bohatě zdobené vazby větších i menších formátů, mnohdy opatřené kovovými sponami. Je zajímavé, že jsem při svém průzkumu prakticky nenarazila na vazbu vázanou v jirše (usni činěné hlinitými solemi), která by nebyla zdobena slepotiskem. Druhá skupina jsou vazby, kdy je jediná výzdoba soustředěna pouze na plochu hřbetu. Desky mohou být zdobeny rámem tvořeným jednoduchou linkou. Poslední skupinou jsou vazby zcela nezdobené, jednoduché,

mnohdy užívající mramorované usně. Pro tyto vazby je typický pokryv z tříslučiněné usně o různých odstínech hnědé. Desky jsou nejčastěji lepenkové, ale vyskytují se i tenčí dřevěné. Tyto vazby jsem při své práci potkávala nejčastěji.

I přes neustále zmiňovaný úpadek knihařského řemesla v 17. století, přináší barokní vazba několik nových prvků, nebo hojně užívá prvků vzniklých v minulém období, do té doby méně užívaných. Většina těchto prvků má vliv na zlevnění knižní vazby. Mezi nové prvky můžeme zařadit již zmiňovanou výzdobu, která se soustředí hlavně na hřbetu knih a s ní spojené hojně užívání různobarevných usňových a pergamenových štítků se zlacenými nápisy. Novinkou je výhradní užívání lepenek jako desek knih, knihařských dekorativních papírů jako pokryvu i jako předsádek a například i užívání kapitálku, který je na hřbet nalepován. Ryze barokní je i dominantová kompozice výzdoby desek. Většina z výše zmíněných prvků (jako jsou kapitálky, desky) je pak typická pro novodobou knižní vazbu.

Do práce nebyly zahrnuty raritní knižní vazby. Jedná se například o rokokové vazby s celokovovým pokryvem, které se vyskytují především v jižních Čechách, nebo o tzv. "Knihu dvojče" kdy jsou dvě knihy vázány v jednu s tím, že mají tři desky: dvě přední, ale jen jednu zadní.

Téma barokní knižní vazby je velice obsáhlé a těžko podchytitelné v jedné práci. Různorodost knižní vazby je odrazem sociálních poměrů v dané době. Je odvislá od velkého množství tištěné literatury (v porovnání s předcházející dobou) rozličných žánrů určených různým typům publika. Vznikající vazba je tak determinována prostředím společnosti, pro kterou je tisk určen. Rozdílná nákladnost vazeb je tak žádaná. Navíc velké množství původních dochovaných exemplářů nechává velký prostor pro další výzkum.

15 Použitá literatura a prameny

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s. ISBN 80-703-8131-0.

Bohemica 1500-1800: Antikvariát U Karlova mostu Praha: nabídkový katalog. Praha: Antikvariát Meissner, 1996, 1-3 sv. ISBN 80-900-1889-0.

BRADÁČ, Ludvík. *Knižní vazba v proměně věků.* Praha: [Ludvík Bradáč], 1931.

BULKOVÁ, Petronela. *Knižný trh v optike jozefínskej legislatívy.* In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, editor. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20. - 21. září 2011.* [online]. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2012 s. 97-105. [cit. 2014-07-28]. Dostupný z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf20/09bulkova.pdf>

CEJPEK, Jiří. *Dějiny knihoven a knihovnictví.* 2. dopl.vyd. Praha: Karolinum, 2002, 247 s. ISBN 80-246-0323-3.

CERMANOVÁ, Tereza. *Kapitálek: důležitý prvek knižní vazby a jeho funkce.* Pardubice, 2008. 67 s. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. Vedoucí práce Jiří Vnouček.

ČERNÝ, František. *Vydělávání, moření, mramorování a barvení kůže s 12 ukázkami mořené kůže od A. Hessla.* V Praze: Ústřední státní ústav grafický, 1923, 68 s. il.

ČIŽMÁŘ, Zeno. *Historie vlnité lepenky.* Praha: Svaz výrobců vlnitých lepenek, 2006.

ĎUROVIČ, Michal. *Restaurování a konzervování archiválií a knih.* 1. vyd. Praha: Paseka, 2002, 517 s. ISBN 80-718-5383-6.

FÉROVÁ, Rút. *Katalogizace sbírky starých tisků českého muzea stříbra v kutné hoře.* Brno, 2010. 145 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Pavel Holman.

HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění.* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, 517 s.

HAMANOVÁ, Pavlína a Bohumil NUSKA. *Knižní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966, 75 s., [32] s. obr. příl.

HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby: Od nejstarších dob do konce XIX. stol.* 1. vyd. Praha: Orbis, 1959, 275 s.

CHYTIL, Karel. *Dějiny českého knihařství*. V Praze: Společenstvo knihařů atd., 1899, 48 s.

JANÁČKOVÁ, Lucie. *Barokní knihovna v Odrách*. Pardubice, 2013. 234 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování. Vedoucí práce Mgr. Radomír Slovík.

KALISTA, Zdeněk. *Tvář baroka: Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992, 172 s. ISBN 80-042-5385-7.

KNEIDL, Pravoslav. *Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989, 143 s. ISBN 80-205-0093-6.

KOLDOVÁ, Monika. Jezuitská tiskárna v Praze (1635–773) a porovnání jejího fungování s jezuitskými tiskárnami v okolních zemích. In: KRUŠINSKÝ, Rostislav, editor. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2007* [online]. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci a SDRUK Brno, 2008. ISBN: 978-80-7053-276-8, [cit. 2014-07-28]. Dostupný z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf16/25.pdf>

KRÁL, Jindřich. *Moderní knihařství: souborné zpracování poznatků oboru*. Vyd. 1. Tišnov: Sursum, 1999, 474 p. ISBN 80-857-9949-9.

KRUŠINSKÝ, Rostislav, editor. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2007: sborník z 16. odborné konference, Olomouc, 13.-14. listopadu 2007*. 1. vyd. V Olomouci: Vědecká knihovna, 2008. ISBN 978-807-0532-768.

MACEK, Jaromír. *Knižní vazba od gotiky k dnešku: katalog výstavy: Oblastní vlastivědné muzeum (Malá zámecká galerie), 25. srpen - 31. říjen 1972*. Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum, 1972, [16] s.

MARKS, P. *The British Library guide to bookbinding: history and techniques*. Toronto: University of Toronto Press, 1998, 96 s. ISBN 0-8020-8176-2.

MIDDLETON, Bernard C. *A history of English craft bookbinding technique. 4th, rev. ed.* New Castle: Oak Knoll Press, 2000, xiii, 372 s. ISBN 978-1-884718-28-1.

MUNCK, Thomas. *Evropa sedmnáctého století 1598-1700.* Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 468 s. ISBN 80-7021-508-9

NOVOTNÝ, Jan. Barokní úpravy knižních vazeb v klementinské jezuitské knihovně. In: *Bibliotheca Antiqua 2013: sborník z 22. konference, 30.-31. 10. 2013, Olomouc.* Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2013, s. 77-82. ISBN 978-80-7053-301-7. ISBN 978-80-86249-69-8.

NOVOTNÝ, Lubomír. Barokní právník Johann Jakob Weingarten ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2009.* Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2010. s. 89-106. [cit. 2014-07-28]. Dostupné online z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf18/p09-Novotn%C3%BD-2009.pdf>

NUSKA, Bohumil. *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb.* Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1970, 201 s., 36 il. na příl.

OSMUN, William. *Decorated book papers: seventeenth to twentieth century.* New York: The Museum, 1954, 10 p., [2] leaves of plates: ill.

PAVLÁT, Leo. *Tajemství knihy.* Praha: Albatros, 1982, 205 s.

PEŠINA, Jaroslav. *Knižní vazba v minulosti.* Praha: Jan Štenc, 1939, 41, [3] s., 50 vzorů.

PŘIBÍKOVÁ, Jana, Editor. *Dekoratívni knihařské papíry.* Kadaň: Přibíková, 2004, 121 s. ISBN 80-239-3021-4.

RYCHTEROVÁ, Alena. Pražští knihkupci a knihvazači ve službách roudnických lobkoviců. In: LEDVINKA, Václav a PEŠEK, Jiří, editor. *Documenta Pragensia X.* Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1990. 2 sv. (279 s., s. 281-536) s. 281 - 290.

SOJKOVÁ, Karina. *Kovové prvky v knižní vazbě: terminologie, vývoj, výroba, restaurování a konzervace.* Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011, 158 s. ISBN 978-80-7395-429-1.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Kniha: její vznik, vývoj a rozbor.* 1. vyd. Praha: Orbis, 1949, 243 s., 202 s. obr. příl. ISBN 08-122-8188-8.

VANĚK, Oldřich. *Knihářské papíry. Svět tisku: měsíčník o tisku a předtiskové přípravě*. Praha: Svět tisku, 2005, č. 9. Dostupné z: http://www.svettisku.cz/buxus/generate_page.php?page_id=1876&buxus_svettisku=2278dade4a4ae07113ba75371333b3e1

VEČEŘOVÁ, Petra. Každodennost pražských tiskařů v 16. a na počátku 17. století. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 15. odborné konference Olomouc, 22. - 23. listopadu 2006* [online]. Brno: Sdružení knihoven ČR Brno, 2007 s. 83-97. [cit. 2014-07-28]. Dostupný z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf15/06ref09.pdf>

VÍTOVÁ, Kateřina. *Historie Šporkovy knihovny v Kuksu (1700-2009). Průzkum knižního fondu*. Pardubice, 2010. 167 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7.

VONDRA, Roman. *České země v letech 1705-1792: věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010, 383 s. ISBN 978-807-2774-487.

WOLFE, Richard J. *Marbled paper: its history, techniques, and patterns: with special reference to the relationship of marbling to bookbinding in Europe and the Western world*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, c1990, xvi, 245 p., [38] p. of plates. ISBN 08-122-8188-8.